

МАРТИН МАРИНОВ

БУЛОТО

chitanka.info

На малкия Чъри, който май знаеше Истината, но не можеше да говори...

Слава Богу!

Който се интересува от живота, той се интересува преди всичко от смъртта.

Томас Ман

В първата новинарска емисия на централното радио информацията беше оскъдна: земетресение от порядъка на пет бала по скалата на Рихтер с епицентър сто километра северозападно от Истанбул. Няма данни за разрушения, за жертви също...

Тревожна новина, но нищо повече. След края на войната в Косово, след новата война в Чечения и катастрофирал самолет с триста пътници на борда над остров Тайван новината за земетресението в Турция не беше нищо особено.

Часът бе седем и пет в утрото на 17 август 1999 г.

Аз съм странна птица. Живея сам. Моето село Сакар тепе се състои само от мен, от моята къща и от моите спомени, които не са за препоръчване. Те са като птици, които нямат свое ято и се изгубват или умират по пътя към родното гнездо. Допускам, че от много години живея със спомена за себе си — все по-неясен, мъгляв и неправдоподобен като никога неизсвирена партитура. Единственото нещо, което все още не ми е отнел Бог, са гълъбите — същества, които

отдавна са самоцел, но все още крепят философските ми илюзии. Бог да ги благослови!

До 1989 г. селото беше живо. Тук всяка лятна вечер, когато слънцето тържествено и загадъчно стъпваше на западния склон на Канарата, потапяйки в задимен, оранжев полумрак селската икиндия, тъжно блееха овце и мучаха крави, в сладостни конвулсии пролайваха кучета и окаляни деца гонеха с клони от цуцулига къстърбьоджеци^[1] и мечти. Миришеше на прясно издоено мляко, на пъпеша, сено и маточина. Закъснели уморени жени с мотики на рамото — пчелички, събирали тежкия нектар на своите ниви, — бързаха да наготвят на мъжете си и да се гушнат честити до тях в леглата. Пленници на светлината, по тъмно излизаха щурците — романтичните бохеми на бъдещата жътва. Мир на душата — казваха изстиващите калдъръми, пропускайки за последно по морното си тяло стъпките на някой закъснял кентавър, бог знае повече човек или повече кон. Към полунощ, обладани от съня, плът и душа ставаха едно...

Навярно съм сънувал този натрапчиво красив сън, защото опитам ли се да го докосна, той се разпада, подобно пепел от изгоряла хартия. И само невидими, но доловими от мен следи по нея ми напомнят с излишно умиление и неизлечима носталгия болезненото присъствие на отминалия живот.

Опустели, празни дворове са моите съседи. Пропуканата мазилка на изоставените къщи е прощалното писмо, оставено от липсващите хора. Тревясалите пътеки в дворовете, които преди години водеха към тяхното освобождаване, което те взеха за спасение, сега са само олицетворение на някаква неясна антитеза и напомнят страдалческите черти на измъчван от неизвестна болест човек, на когото е внушено, че и болката може да бъде стимул за здраве.

Ориенталската пасивност, която тук, в Делиормана, винаги е била на почит, сега властва мощно и безметежно след възторженото успокоение на природата и се е превърнала в чист покой. И ако някой не съзнава величието ѝ, навярно би се чувствал несправедливо оскърбен.

Изоставен в необятността на този покой, нощем чувам странни шумове, които не мога да си обясня с нищо, освен с шума от приближаването на най-милосърдната форма на живота — смъртта.

Понякога, разтягайки неясния си образ като кръг по повърхността на застояла вода, отнякъде се появява усмихнатото лице на любовта. Покоят изчезва, инстинктът, страданието и изкушението се съюзават и ликувайки, стоварват върху мен непосилни съновидения, които ме карат отново да търся смисъл в живота.

Синьо-зеленият оттенък и жълтеникавокафявите петънца по кожата.

Мисълта, която вече не изпреварва думите, а ги връща да я дирят. Петте пръста на дясната ръка, които вече не се затварят докрай в юмрук.

Очите, които не казват нищо и, което е по-лошо, нищо не питат...

Това ли съм аз?

Това ли остана от мен?

Къде са вълшебствата и щастието? Тъгата ли оцвети със зелена патина оранжевия цвят на надеждата? Как успя измамната страст вероломно да свали от власт краткото безумие на любовта и след преврата да установи завинаги диктатурата на отчаянието?

Струва ми се, че се родих стар! Сега, когато оставащите дни са близка прелюдия към края, когато се надсмивам над себе си.

Животът ми не се състоя, а се върна при мен като отчаян, чужд спомен, който бях сънувал, бях виждал някъде, при някакви странни обстоятелства, от чужд зрителен ъгъл, недостъпен за самия мен. Някаква неприятна книга, която бях чел? Някакъв филм, сниман по твърде бездарен сценарий. История, която се скапваше на най-интересните места.

Не зная.

Не помня, защото паметта ми никога не ми е била вярна. Това, което ме отчайва, е натрапчивата визия, която не се отнася до мен, а до живота на друг човек, който удивително прилича на мен, но не бих могъл да съм аз.

Твърдят, че съм болен и доколкото разбирам, диагнозата ми означава изместване на личността от собствената ѝ плоскост? Когато стойностите загубват реалните си стойности. Стойностите загубват реалните си стойности? Нещо като изместване на нулата от онази ос...

Разбира се, условно. Но колко от нещата не са условни? В крайна сметка без постоянното положение на нулата не би могло да бъде

пресметнато нищо — нито положително, нито отрицателно.

Както се пошегува моят лекар — водата в теб започва да замръзва при 11 градуса, а при минус 8 тръгваш по къс ръкав.

Защо не?

Картините се появяват объркано, отмъстително непонятни и въоръжени с хиляди болезнени средства за заблуда: като изгубеното време, което се опитвам да възстановя — студено, тъмно и скъпоплатено усилие. Занимание, водещо към нова загуба на време.

Дали може да съществува нещо на този свят, ако липсва вдъхновяващото присъствие на някой, който да го види?

И ако този някой го няма, не е ли е ли все едно дали то съществува, или не?

Малката се появи от нищото — внезапна като неканена мисъл и закономерна като годишен сезон. Вървеше по тясната уличка срещу мен и всичко, което видях в първия миг, бе дългото червено палто до под коленете, обвило под натиска на силния румънски вятър високо, слабо тяло и светлокестенявата коса, плисната на една страна от същия вятър. Аз вървах по тротоара, а тя вървеше по средата на улицата, наклонила главата си встрани, опитвайки се да се предпазва от вятъра. За миг погледите ни се срещнаха и се разминаха — минувачи, разминаващи се по една и съща улица. Нищо впечатляващо, нищо особено. Червеното палто остана зад гърба ми и го забравих почти веднага — едва ли съм си помислил нещо тогава. Най-малкото, че това би могла да бъде жената, която ще промени целия ми живот. За съжаление, и аз нейния.

Но животите нали са за това — да се променят?

Със сигурност обаче не зная дали се случи точно това, или нещо по-различно? Ако се е случило точно това и само това, тогава...

Сега, когато лежа върху последното си движимо и недвижимо имущество (старо легло един персон за една персона като мен, свряно в ъгъла на абсолютно празната стая) и упорито разглеждам последната неизследвана точка от тавана, си мисля, че животът ми можеше да протече по съвсем друг начин, ако преди около десет хиляди дни не

бях срещнал онова червено зимно палто, служещо за прикритие на онова женско тяло, явно предназначено за промени в живота на такива като мен.

Ако не се лъжа, го срещнах за пръв път в края на един кучешки студен декември, по средата на малката уличка, по която се прибирах всеки ден от редакцията. Беше привечер — около шест вечерта през декември е направо мъртъв ден, начало на дълга, студена и тягостна нощ, където и какъвто и да си. Вървах по тротоара, завит презглава в износения си балтон, опитвах се да гледам пред себе си, за да не падна по заледените плочки, и пресмятайки набързо всяка следваща крачка, когато по средата на улицата срещу мен забелязах червеното палто. Нищо друго — дълго червено палто бордо, движено от, доколкото можех да преценя, дълго женско тяло. Нищо впечатляващо, ако не се смята странният факт, че палтото бе разкопчано и вятърът се опитваше да го свали от приносителя му. Разхождащият палтото вървеше бавно, спокойно и подчертано нехайно в нечовешкия студ, с ръце в джобовете, с безжизнено отпусната глава, обозначена от дълга, плисната встрани тъмнокестенява коса. Онова, което правеше впечатление в онзи миг обаче, не бяха нещата, които изброявам сега, не помня колко години по-късно, а онова, което погледът ми задраска светкавично в съзнанието, защото отказваше да приеме гледката: съществуващото, което се носеше с попътен вятър срещу мен, стъпвайки изящно и грациозно по заледената улица, беше под палтото... голо. Напълно. Безкрайно. Безумно. И невероятно.

Изумлението — колко слабо определение — ме събори тутакси на заледената улица и като се ругаех наум за халюцинациите си, се опитах да стана, решавайки, че трябва да отида час по-скоро на психиатър. И тогава я видях, надвесена над мен. Господи, няма кой, освен теб да стори това, прогони тази гледка от съзнанието и подсъзнанието ми и ме пощади поне в оставащите малко дни до края: с протегнатата ръка, усмихнати очи и развято палто (онова, което се откриваше пред погледа ми, няма значение, защото не може да бъде описано с хилавата помощ на тридесетина букви, независимо в какви комбинации влизат помежду си) тя наистина беше над мен. Не се опитваше да се загърне, дори нямаше и намерение. Беше дошла да ми помогне и да ме изправи. Сега си мисля, че не биваше да го прави, защото иначе щях да си знам, че халюцинирам и толкова. Уви, бе там,

над мен, и дори се усмихваше, което още тогава ме наведе на мисълта, че ако всичко не е лоша шега на моя ум, е лоша шега на нейния.

— Лошо ли се ударихте? — продума с напълно човешки глас видението и ме накара да примижа бързо, за да махна за миг от погледа си измамата. Като отворих очи, разбрах, че не съм си легнал просто на заледената улица — и не сънувам. Ръката ѝ ме докосваше по рамото. Всъщност виждах червения ръкав, обвинил голата ѝ ръка, надвесен над лицето ми. Но виждах и друго. Другото беше всичко, което може да бъде видяно някога от мъж — или никога. Не разбирах нищо и си спомням, че само се страхувах. Не можех да гледам постоянно и пак примижах.

— Не искате ли да станете? Да нямате нещо счупено? — продължи същият глас, който вече почти материално се докосваше до мен, на топла въздушна струйка, която ме заля и сякаш ме заледи допълнително върху полирания тротоар. Време бе да направя поне един отчаян опит да стана и да се съвзема. Опитах, но не успях. Сякаш преизподнята ме бе затиснала и няхах сили да помръдна. Помня само, че подличко се опитвах да я разгледам. За съжаление, както вече казах, не мога да опиша онова, което виждах. Но го виждах. И още как.

— Хайде, опитайте пак. Тук ще замръзнете, а аз трябва да вървя — изрече съществото и се опита да ме повдигне, но бе нужен пристанищен кран, за да се изправя от положението, в което виждах отлично всяко петънце от вълшебното ѝ тяло. Главата ѝ също бе фантастична — одухотворяваха я две огромни, пределно красиви светли очи и устни, които навярно казваха много и когато мълчаха. Няхах достатъчно време да гледам главата ѝ, защото онова под нея бе като айсберг, който всеки миг можеше да поеме и да понесе всичко по неведомия си път. Видението наистина се канеше да тръгва, след като видя, че не мога или не искам да стана. Напрегнах се и като приклегнах несигурно и предпазливо, се изправих. Не ме болеше нищо, но можеше да почина всеки следващ миг — такава беше усещането ми в онзи момент... Единственото, което осъзнавах със сигурност, бе, че по улицата нямаше никой, освен нас двамата. Всъщност най-сигурен бях за себе си.

На метър разстояние от нещастното ми тяло, отново с безразлични ръце в джобовете на червеното си, излишно палто, девойката, или каквото още беше, ме гледаше иронично, осветявана от уличната лампа и сама осветяваща цялата уличка. Вътрешната ѝ светлина навярно я топлеше в кучешкия студ и я правеше абсолютно нереална и недостоверна като надзъртане в отвъдното...

Не зная. И едва ли някой можеше да знае. Вече тръгваше, когато успях да кажа:

— Защо си гола... в този студ? Усмивката ѝ порасна.

— Не съм гола, а нова. Обзаложихме се, че мога да изляза така.

И доловила, че наистина е гола, едва сега се загърна в червеното си палто с двете си ръце — така, сякаш сама се прегърна и се скри в себе си. И се превърна в обикновен минавач, излязъл на вечерна разходка в падащия мрак. Пое по уличката, в противоположна на моята посока.

За да не полудея, извиках след нея:

— Как се казваш?...

— Мария. От днес.

Най-сетне проумях. Беше 18 декември 1984 г.

Тя бе новородена, а новородените идват голи на този свят.

През 1666 г. султан Селим Авджи потурчил Родопите. Нужна му била свежа войска след поредицата от поражения срещу Испания. Нужни му били войници, изповядващи исляма и воюващи за исляма. Населението в Родопите обаче не изповядвало исляма, а християнството. Проблемът бил решим: просто трябвало да спрат да вярват в едното и да повярват в другото. Не искали? Щели да поискат. Всички религии отричат ножа, но го използват, когато им е угодно. Някои не били съгласни, но това било последното им несъгласие. И влезли в пътя. Еднопосочно.

В другата посока, обратната, чакал ножът. Годината, както показват и цифрите, била отлична за султански начинания. Историята по-късно ще се опита да опровергае това решение, но ще докаже единствено, че резултатите на някои намерения са просто обратнопропорционални на причините. Защото причините винаги могат да бъдат субективни, но резултатите винаги са обективни. И

докато едните не се помирят с другите, светът може да бъде всичко останало, освен хармония. А за нещата, които се случват в отсъствието на хармония, няма никакво значение коя година и кой век е. Така, както за природата няма никакво значение в кой точно ден ще умра аз — в един само миг, — или ще се роди някой друг.

Но дали е така наистина?

За съжаление, фактите винаги говорят от името на истината. Те са като гастролиращи строители, които се появяват за грубия строеж, създават скелета на конструкцията и изчезват. За светския гланц и представителния вид на сградата те не поемат отговорност. За свършеното от тях може да се съди само ако нещо се случи с постройката: ако при земетресение строежът се наклони или срути, чак тогава нещата опират отново до грубия строеж — и главно до основите. Това е твърде опасен момент, защото изминалото време е работило за или против свършеното преди години или векове... И тогава е трудно да бъде оценено точно онова, което искаме да видим, или да не видим.

Месец след голямото земетресение през 1977 г. бях в Свищов. Видях мястото, където е била сградата на работническото общежитие, изчезнала почти без следа от лицето на земята и оставила след себе си зловещата гледка на гола поляна, където сякаш никога не бе стъпвал човешки крак. Видях и други подобни места из града. И малко преди да си тръгна, кой знае защо, се озовах близо до черквата, строена от Колю Фичето преди около век. На няколкостотин метра от потъналото общежитие. Гледах и не можех да повярвам на очите си: непокътната, достолепно крепейки монолитната си осанка, черквата стоеше на мястото си, без да натрапва нищо от външния си вид, без капчица показан блясък, без никаква претенция за превъзходство или предимство в околния пейзаж — беше напукана само външната ѝ мазилка. Вероятно се бе усуквала, снижавала и люляла, но беше останала непокътната. Невероятно, но факт. Нещо повече — беше истина!

Истина, която не можеше да бъде проумяна.

Дали защото бе постройка, издигната от такъв майстор като Колю Фичето? Или защото бе храм на вярата, оцеляла и оцеляваща

през всякакви превратности на времето? Или мястото, на което беше строена, бе по-специално от другото, на стотина метра от нея, което бе погълнало няколкоетажна сграда, строена от желязо и бетон?

Не зная дали някой е търсил обяснение на тази дребна случка, но аз няма да търся, защото всичко, до което мога да стигна, ще бъдат фактите. Или част от тях. Но истината?

Фактите... След като си свършат работата, понякога ни намигат многозначително. Какво се опитват да ни кажат?

Сега, толкова години по-късно, все още не съм напълно сигурен дали срещата ми с голата девойка, загърната с червеното палто, бе действителност, или плод на боледуващото ми въображение.

Има факти и доказателства в подкрепа и на едното, и другото — зависи дали се стремя към фактите, или към истината. Страхувам се да го призная пред себе си, но понякога си мисля, че сляпото следване и безусловното доверяване на фактите отдалечава от истината. Понякога съм толкова близо до истината, долавям как всеки следващ миг ще се докосна до нея, тя също се стреми към мен, и когато протегна ръка, изчезва — мираж, блян, измама, колебание и разочарование, запътено към следващия доверчиво повярвал в съществуването ѝ и в склонността ѝ да го озари.

Не вярвам някой да е виждал следите от присъствието ѝ, така че да успее да ги покаже и на някой друг. Понякога, дори твърде често, ми се струва, че отсъствието ѝ е единственото доказателство, че съществува. Докато фактите са съвсем реални — както с наличието си, така и с възможността да съществуват. Но само толкова: те изграждат невидимия ѝ скелет, но успяват ли да се докоснат до нейния дух?

Казвам всичко това, защото смятам да изложа фактите, доколкото ми е възможно, безпристрастно (обективно е невъзможно), от което, отново повтарям, едва ли ще се докосна до истината. Има много свидетели, но се надявам Бог да е единственият, който ще прецени дали ще скрия, премълча или преинача нещо от онова, което искам да си спомня, лутайки се по пътя към... истината.

Зимата на оруелската 1984 г. се оказа угроза за всички: вероломна и съдбоносна за мнозина, независимо дали го съзнаваха, или не, тя заключи много надежди.

Знаменията за това бяха многозначителни: Дунав замръзна — огромни камари лед, високи и зловещи колкото жилищни блокове, сковаха водата и замразиха дъха ѝ като пред потоп, съпругата ми ме напусна (което не беше нито странно, нито неочаквано за мен) и взе със себе си тригодишната ни дъщеря, което за мен винаги ще си остане кражба или отвличане на дете. Баща ми се разболя неизлечимо и лекарите предсказаха скорошния му край. Уволниха ме от работа. Започна така нареченият Възродителен процес.

Дунав бе замръзвал и преди това, жени също ме бяха напуснали, роднини се бяха разболявали, уволнявали са ме и друг път от работа. Но процесът? Новият ренесанс, новото възраждане се случваше за пръв път. Поне на мен.

Сигурно ще си помислите, че съм турчин и затова така болезнено подхващам тази тема? Не, не съм. Нито съм бил, нито някога ще бъда, надявам се. Българин съм, дори по етнически произход съм капанец и по двете линии — и баща ми, и майка ми са капанци. Според видни историци това е доказан прабългарски произход. Нещо повече — счита се, че капанците са потомци на обкръжението на Крум, дори му викат нашия, капанския цар — от „капана“ на Никифор.

Това не е толкова важно — казвам го само в подкрепа на това, че се надявам да няма нищо турско в мен, което обаче е абсолютно недоказуемо, за съжаление. Точно защото е факт, дори и затова. Както се опитах да обясня в началото, не смятам, че фактите означават винаги истината. Но да я оставим на мира и да вървим след тях, нейните пратеници — те винаги са минало и история, затова предпазливо можем да се опираме на тях, за да обозначим, доколкото е възможно, станалото и да се опитаме да го проумеем.

[1] Черен рогат бръмбър (тур.). ↑

Излизам в градината пред къщата. Въпреки отчаяните ми усилия да я поддържам прилично, резултатите не са насърчителни. Буйно избуялата след летните дъждове трева е метнала зеленото над всичко, до което се докосва погледът.

Гълъбите пеят. Започва топъл ден за безгрижните им намерения, за своеволните им настроения, породени от привилегията на крилете им — същества, нехаещи за нищо земно. Щяха да се изнизжат един след друг през малкия отвор на гълъбарника и да кацнат на покрива отсреща, мъжките щяха да се въртят и да ухажват женските до следващите яйца... Никакви проблеми.

По навик ги броя, когато кацнат горе на покрива. Девет са. Единият явно още не е излязъл. Отварям вратата на гълъбарника и започвам да заничам в килийките.

Сакар тепе е делиорманско село, уютно завито от гъста гора в котловината под една висока канара, която го пази от внезапни изненади. Самата канара обаче е внезапна, странна гледка — апостроф, който в равнината на Делиормана изглежда като непонятен израстък в гладка длан. Като неприлично показан среден пръст на някого. Като названието на селото, което — преведено от турски — означава петно на върха, без наоколо да има връх. Като трева през зимата, като сняг през лятото, като черен тебешир върху бяла дъска...

Петно, белязало или бележещо нещо.

Призори на 16 декември по Оруел от северния път, който води към окръжния град, шумно навлизат танкове, които прекосяват селото и се изкачват на баира в срещуположния край. Там спират, обръщат

куполи те си обратно и като насочват дулата си към спящото село, застиват, без да изгасят машините. Не след дълго идват и военните камиони — натоварени с войници — и се разполагат в центъра. Преди слънцето да успее да надзърне към селото, от вратите започват да излизат хора и с наведени глави и безпомощни ръце, упътени в индийска нишка по посока на общината, твърде наподобяват сюжета на картината „Евтимий напуска Търново“. Най-странното е, че не знаят защо войниците ги изтикват от домовете им, нито къде ги водят. Изненадата, както е известно, е половин победа във всяко противопоставяне, което разчита на сила. И като се има предвид обстоятелството, че във всяка колона, подкарана към селсъвета, има жени, деца и старци, съмнение в крайния резултат не съществува. До обяд от двехилядното село, населено предимно с турско население, не остава и един турчин: имената се избират доброволно, а онези, които не могат да се сетят за новото си име, го научават от властите.

Когато се прибрах след около месец в Сакар тепе, където живеяха възрастните ми родители, и вечерта влязох в кръчмата, разбрах, че от старата, непоклатима постройка на Делиормана е останало колкото от Картаген след похода на Сципион. Картината беше безжалостна.

Надвесени над чашите си с евтина ракия и гледайки безнадеждно в различни посоки, хората мълчаха и пиеха. Не говореха високо, а си шепнеха, защото езикът, който знаеха, вече не беше техен, а този, който трябваше да е техен, не знаеха. Както не знаеха и какво точно се бе случило и какво им предстоеше. Не се държах враждебно с мен, но не беше и дружелюбно. Защо и аз изпитвах вина за станалото? Защото бях българин? Не зная. Така навярно се чувства човек, озовал се случайно в магазин, току-що обран от някого. Не си участвал, но и не си направил нищо, за да предотвратиш станалото. Знаех, че не бих могъл да сторя каквото и да било срещу станалото, но това не променяше нищо. Истината не страда от това, че някой не ѝ вярва. В погледите на всички четях един и същ въпрос: защо?!

Какво се беше случило? Кому беше нужно?

Погледите, които долавях отвсякъде, бяха тежки. Не ми минаваше и през ума, че някой бе избрал мен, за да провери дали може

да бъде наредена мозайка, цифрите на която бяха авантюристично изтрети от времето.

Вероятно се питате кой съм аз? Да не би и аз да не се питам.

Всичко, което мога да кажа до този момент, е, че нищо не зная със сигурност. Няма и много положителни неща, на които мога да се опра. Не бива да ви разказвам биографията си, защото мога да объркам и вас. Мога да изброя фактите, но това няма да доведе до нищо — не и до истината.

— Представяш ли си, дядо ми говори на развален български, Господи! — възмущава се Мария, докато събува ботушите си в коридора, облежната на стената и клечейки като фламинго в розовата си блуза, подаваща се изпод разкопчаното червено палто. Червените палта и Мария са хомогенна сплав, която трябва да бъде записана в Менделеевата таблица на интимните гледки. Червеното при нея не е просто облекло, а природа. Облечена в друг цвят, Мария би изглеждала като красив инвалид.

Подхваща разговор, който няма да ми допадне особено.

— Обясняваше на съседа защо виното му е кисело и два-три пъти сбърка родовете. Господи, да не можеш да говориш родния си език. Не мога да ги разбера...

— Защо да ги? — питам, съзнавайки, че диалогът е неизбежен.

— И майка ми, и баща ми, и брат ми, всичките. Сякаш не са българи!

Вече беше далдисала в своя вир и щеше да се къпе в подмолите му. Страхувах се, че всичко, което казва, го и мисли. Искрено. В разговор като този, който подхващаше, ми се щеше да присъства и някой от авторите на теорията за онази възможност, според която за една нощ можеш да се преселиш от една народност в друга, възвръщайки първоначалния си произход.

— Има логика в онова, което се опитват да внушат на тези хора, но човек не става за един ден нов. Опитват се да ги накарат да се върнат там, откъдето навярно са тръгнали преди векове, но те не са пускали трохички по пътеката, по която са стигнали дотук, и са се изгубили. А и да бяха пускали, пътеката отдавна е заличена и сега трябва да си проправят път през джунглите на столетията, за да

намерят малкото изворче, откъдето са тръгнали... Не е ли така? С историческите си разяснения, които чакаше от мен, я бях докарал дотам да се колебае какви са родителите ѝ, роднините ѝ, самата тя. Знаех какво чака да ѝ кажа.

— Ако питаш мен, ти си българка. Не защото са ти сменили името принудително, а защото по дух, предпочитания и манталитет си си българка. Това възраждане справедливо узакони у теб всичко онова, към което, предполагам, си се стремила през целия си съзнателен живот: славянски благият ти характер, веселият ти нрав, разкрепостената ти, бликаща виталност и светлият поглед върху нещата.

Говоря, сякаш чета рецензия, от несериозния тон на която трябва да се извлече и сериозното съдържание.

— За хубостта ти, която няма нужда от народност и е неподвластна на възгледи и религии, не са необходими нито утопични предположения, нито реалистични доводи — хубавата мома род няма. Или има?

Понякога прекалявам.

— Великолепен екземпляр на човешкия род от женски пол, а — това е твоето определение за мен, нали? Абстракция, която диша, смее се, прегръща те и те изтощава докрай нощем. Понякога дори не питаш как се диша само през носа, когато устата ми е заета, подло делиорманско копеле?

— Не ти ли харесва?

— И още как. Но идва съботната вечер и аз, разтваряйки крилца, се пренасям в лоното на стария ислям, където майка ми ме вика... с други имена.

— И какво от това?

— О, нищо. Просто ти разпалваш моята фантазия и ми се ще най-сетне да узная: коя съм аз?

Или пък кой си ти?

И дали ще тръгне твоето с моето аз, ако внезапно, ей тъй на, реша да скоча весело в дълбока пропаст? Откъдето никой никога не ще ни изведе. И няма да ми каже:

„Искам да те променя!“.

А там, където ще сме ний, дори да искам, аз няма да ти изменя.

Ще се прахосаш ли с мен чак вдън земята, къде то имена, религии и думи са понятия от друг свят? И най-накрая ще сме равнодушни към нещата, които ни натрапват, дават и изискват те от нас? Където няма да чувам гласа на майка ми и да виждам погледа на собствения си баща, които някой смесва в мен, а сякаш само твоят глас кънти? Или и ти изпитваш страх от страшното място, където ще попаднем и откъдето никой никога не ще ни подаде ръка? Защо да се измъкваме оттам? Ще тлеем бавно и потайно, обхванати от вечната си страст, ще бъдем кротки и смирени — е, не чак дотам, — и в нашата империя на любовта (нация за двама души) ще бъдем ний помилвани приживе от смъртта...

И може би благословени.

— Божествено, какъв ритъм... — продумвам аз, докато следя пируета, последван от шпагат на пода, косата, скриваща красивата глава, и онова, което зная, ще последва — скок от бездната на неизвестното, нагоре, към моята уста, копнееща за тръпните й устни, и малко след това — краката, преплетени на моя гръб.

— Не проумях, изчадие небесно, какво ли точно означава: дори да искам, аз няма да ти изменя.

Усецам моряшкия възел на краката й, преплетени на гърба ми. Устните й ухаят на паста за любов, непозната на простосмъртните, косите й заливат раменете ми и в очите й се плискат чаршафи. Тя е свободна, абсолютна и всемогъща. Казва с все още вирнати крака:

— Ела и ще ти обясня (дори легло не ми е нужно). Ще бъдеш с мен, но с друга, щом желаеш (аз мога да съм и това). И тъй, едва ли някога ще ти омръзна аз. Но само ако... веднага ти ме пожелаеш.

— Какво носиш в чантата на стария мечок? — казвам, забелязвайки препълнената пазарска чанта, подпряна в коридора зад нея.

— Кайсии, сварени на ракия, пушено краче на петле и леко бяло вино от лозето на баща ми. Бившият турчин. Напълни ли ваната, защото днес имаме празник? Да не би да си забравил да купиш шампанско? Сещаш ли се коя дата сме?

Не знаех дори рождената си дата.

— 18 декември е, безпаметно същество. Какво се случи на този ден?

Последва скок, зашеметяващ, сякаш нещо изниква от нищото — откъдето всъщност беше дошла. Ръцете й, доскоро обрамчили врата ми, вече натискат невидимите клавиши на една тръпчива, нетърпелива мелодия, която ще ни отведе към празната спалня, обзаведена единствено с легло за двама — съучастник с изваден език, на когото дължим толкова много...

Вечерта на 18 декември се нанася в съзнанието ми и ме кара да си помисля дали отново не сънувам. Но явно не е сън.

Както не беше сън и онзи пролетен ден на 4 април, когато около десет сутринта излязох от стаята си в редакцията и се запътих към дъното на коридора, където беше тоалетната. Пред вратата, както обикновено, имаше хора — ежедневните досадници, които идваха да носят дописки или да питат за работа. Имах рожден ден и се канех рано следобед да се махна от редакцията и да потъна в някоя отдалечена кръчмичка, за да почерпя една пазена в тайна загадъчна девойка, на която бях задължен и бях обещал да посветя поредния си скапан рожден ден.

Към обяд, когато реших, че пред вратата е разчистено, излязох отново в коридора, на път за обедната баничка. С неприятна изненада видях, че имам още един посетител, който не се съобразява с обедните почивки на работещите хора. Седеше във фотьойла пред негостоприемната масичка, скрил лицето си зад новия брой на вестника. Онова, което се виждаше, дори и съвсем оскъдно, можеше да провали скромния ми обяд.

Докато се чудех дали да подмина разсеяно, чух:

— Редакторът умира от глад и май не приема? Вестникът падна на масичката и зад него видях лицето, което бях сигурен, че повече няма да видя никога. Смутен, поех на заден ход и оставих вратата отворена след себе си. Седнах в черния, въртящ се стол, запалих цигара и се взрях в лицето на девойката, която скромно, тихо и деликатно седна на най-отдалечения от мен стол. Беше облечена — този път наистина беше — в безупречни светли джинси, бяла тениска

и... червено сако. Очите ѝ бяха напоени с онзи тревисто зелен цвят, който подлудява напролет конете и ги кара да късат синджири, да се втурват в неизвестни посоки и да вършат опасни своеволия.

Обяздиш ли такъв кон, твой е за цял живот. Но само ако не забравяш, че си остава завинаги подвластен на вятъра и на онези неясни, невидими, тъй мощни сокове, които шетат през пролетта и превръщат във вандали и най-хрисимите същества.

Това, което виждах пред себе си, макар и на срещуположния край на дългата маса, бе прелестна подкана за гледане, разговор, мълчаливо съзерцание или просто повод за внезапна, непосилна мечта, способна да изненада и най-грубото въображение. Разглеждах я (опитвах се да го правя крадешком), но едва ли ми се удаваше. Долавях голото ѝ тяло изпод червеното палто, което бях видял (ако не се шегуваше споменът с мен) през зимната вечер на 18 декември в тясната уличка пред редакцията. Питам се дали бях единственият свидетел на голия и нощен поход, или фантазията ми се опитваше да ми пробутва нереални и неправдоподобни теми за размисъл? Недоумях по какъв повод ми я изпраща Господ за втори път, по обяд, реална и въпреки това нереална, сама в стаята ми и загадъчна като неясен ход в шахматна партия, играна преди векове от неизвестни майстори и построена върху безумна жертва на царица срещу пешка.

Не знаех началото на предстоящия разговор и мълчах.

— Паднахте лошо... през онази зимна вечер... едва ли си спомняте вече?

Ангелът в червеното палто най-сетне проговори. С човешки глас и човешка усмивка, прехвърлена като ласо през дългата маса към мен, вероятно добре преценявайки ефекта от нехайното изречение.

Без усилие — точно в десетката. На мишената, поставена невинно преди толкова време по начин, който и най-изтънченото въображение не би могло да съчини. Убедително повежда в резултата още от първия миг.

— О, помня. Винаги съм си мислил, че сънувах... онова, което се случи.

— Какво се е случило? Не помня да се случи нещо — казва тя с интонацията на дете, което се е пързляло с шейна по наклонена плоскост и не вижда нищо нередно в това.

— Ами помня... как бяхте облечена... и че искахте да ми помогнете.

Обляга се на стола и зелените водорасли на погледа ѝ без усилие стигат до мен, докосвайки ме топло и застрашително.

— Нали мога да се съблека, топло ми е. Вече е април, а парното ви още работи.

С невидимо движение, което е само поклащане на тялото, но може да срути триетажната сграда на редакцията, съблича сакото си и остава само по бялата тениска, по средата на която — като мост, прехвърлен от един хълм към друг, — се чете надпис „Бриджстоун“ — и наистина означава каменен мост. Питам се дали е стъпвал някой по него и накъде ли води.

— Доколкото си спомням, през вечерта, когато ме видяхте, не бях особено облечена, или по-скоро бях особено облечена, но така трябваше. Спечелих един малък облог, но и да не бях се обзалагала, пак щях да го направя, така се чувствах. В интерес на истината после се разболях, настигнах. За съжаление, тогава не мислех какво впечатление мога да направя... на някого.

— Впечатление, от което се пада — казвам и двамата се засмиваме. Аз — престорено весело, тя — откровено. Водораслите бавно и нежно стягат прегръдката около врата ми.

— Не съм дошла да ви припомням кошмарни видения, а да питам... за работа.

— Търсите работа? Едва ли сте на повече от двадесет, а тук, във вестника...

Със сигурност не осъзнава, че е изключено да работи във вестника без подходящо образование, още повече че отскоро се казва Мария. Само аз знам какво означава това. Всъщност същество като нея нямаше защо да се интересува от конюнктура — да работи във вестник вероятно бе едно от момичешките ѝ желания, нищо повече. Поглеждам към нея, за да се уверя, че наистина е в стаята, и разбирам, че едва ли има нещо по-реално в този миг от ослепителния факт на другия край на масата.

— И какво можете да правите? Освен онова, което вече знам.

Преди да довърша въпроса си, осъзнах, че ще я засегна, представих си как става внезапно, облича сакото си и изчезва от стаята. И от живота ми. Завинаги.

Но не става нищо подобно.

— Аз не мога да правя много неща, но на много искам да се науча — казва естествено и праща по дяволите всички обективни и субективни причини, които мога да изтъкна в подкрепа на невъзможността да работи където и когато и да било.

— Вижте, не е толкова просто. За добро или за зло, днес имам рожден ден и това е повод да почерпя някого. И тъй като няма кого, ако искате, можем да отидем някъде и ще се опитам да ви обясня... защо е невъзможно да работите при нас. Съгласна ли сте?

Кимна.

И отидохме.

Говорихме много и за различни неща. За други не говорихме много, защото бяха повече от ясни. Имаше светло чувство за хумор — невероятно средство за сближаване на бедстващи, сродни души. Особено ако жена ти те е напуснала преди няколко месеца. В природата наистина нищо не се губи.

... И сега, в коридора, когато чака да ѝ отговоря дали съм напълнил ваната и дали съм купил шампанско за годишнината, усещам водораслите на зеления ѝ поглед, увити около врата ми като топъл шал, изплетен от пръстите на любовта.

Двете малки на червените, вече облечени, но все още слаби за полет, си бяха на мястото. През това ялово лято яйца няма, затова няма и причина някой от гълъбите да остава вътре. Мисля, че не съм ги преброил вярно, и отново поглеждам към покрива: не, девет са. Единия наистина го няма.

Червените бяха горе, двете двойки жълти също, и белите бяха там... черната женска от единствения чифт пощенски липсва. Странно, бяха най-старата двойка, измътени тук, и изглежда немислимо да отсъства точно някой от тях — гълъби, които бяха живели при мен повече от десет години. Отново влизам в гълъбарника и започвам да надничам навсякъде. Премествам няколко стари сандъчета, в които отдавна не мътят, надничам отново в килийката с малките на червените, но гълъба го няма. От другата страна на покрива е, казвам си и решавам да го оставя да се появи сам. Но знам, че гълъба го няма. Странно... Вечерта бях затворил и десетте. Ще се появи отнякъде, няма къде да ходи — решавам и излизам на улицата.

Струва ми се, че никой никога не е полагал каквито и да било грижи за възпитанието ми. Това стори улицата, от името на родителите ми, които винаги бяха заети с по-важни неща от мен, пък и не бяха толкова често заедно, за да им бъда обща грижа. Тези обстоятелства развързват ръцете на създания като мен.

От най-малък имах възможност сам да решавам и да избирам както поведението си, така и поведението на останалите към мен, тъй като едва ли има отношения без обратна връзка. Е, след години човек получава възможност да се радва на всичко, което е постигнал без родителска опека. Сигурен съм, че това завинаги лишава от

привилегията и задължението сам да бъдеш нормален родител. Но кой мисли за деца, когато сам е дете? Ничие дете.

Ако съм длъжен все пак да призная нещо, то е, че от най-ранна възраст, кой знае защо, си мислех, че съм натоварен с мисия. Във времето това вероятно съвпада с момента, когато за пръв път започнах да убивам с прашка невинни птички в природата — и да гледам гълъби вкъщи. Нищо чудно да съм си мислел, че така изравнявам баланса в природата? Не подозирайки какъв баланс може да измисли тя.

Седя в моята стая в редакцията, на черния стол, и гледам през големите прозорци. На срещуположния край на дългата маса седи Габриела и също гледа през прозорците. Не зная какво гледаме, навярно есента. Дватама сме облечени с кожени якета: аз в късо, протритото, тя в дълго, почти манто.

— Струва ми се, че се страхуваш — казах аз, без да се обръщам към нея.

Тя се извърна към мен и ме изгледа. Знаех какво ще отговори, защото говорехме повече от час.

— Защо не искаш да ме разбереш? Не се страхувам за себе си, а за вестника. И за теб...

Това последното го казваше за пръв път. Успя да ме изненада.

Въпреки че не казваше онова, което ѝ се искаше.

— Какво те плаши — рекох. — Не е първата заплаха нито за вестника, нито за мен. Да не се страхуваш за нещо друго...

Стори ми се, че избрах верния номер: изглеждаше, сякаш ще отрони нещо неочаквано. Познах.

— Ще забременея — каза съвсем просто и ясно.

— Моля!? — успях да реагирам.

— Винаги забременявам. Каквото и да правя, това става. Познавахме се от година. Определено бе най-добрата журналистка във вестника. „Кученцето“, както я наричаха тайно останалите, защото беше умна, упорита и с верен нюх: захапеше ли следа, я следваше като хрътка. Не беше склонна на компромиси на никаква цена — бяха ѝ предлагали подкупи, бяха я заплашвали, но не бяха успели да я разклатят. Поводът да се срещнем в извънработно време — беше

неделя по обяд — в редакцията, отново бе по тези причини. Беше разведена, с дете.

И се страхувах, че няма мъж в живота ѝ. Поне така изглеждаше — венчана за вестника.

— Откъде ти хрумна, че можеш да забременееш?

Погледна ме занесено усмихната — ръцете ѝ лежаха пред нея, на масата, гледаше към мен, но май виждаше доста по-далеч от мястото, където седях.

— Ами... каквото и да правя, както и да го правя... все забременявам.

Какво искаше да ми каже това вчерашно хлапе извън преследваческите си способности, за които ме бе повикала през почивния ден в редакцията? Беше попаднала на сделка за износ на коняк в Украйна, митото за която бе минимално, но, както стана ясно, конякът не бе изнесен и бе пласиран на вътрешния пазар. Фирмата, извършила измамата, дължеше на държавата данък в размер на близо милион и половина лева — икономисани от фиктивния износ и предмет на новия материал на Габриела. Бяхме го огледали внимателно от всички страни беше издържан, прецизно точен и подплатен с факсимиле от Министерството на търговията, потвърждаващо фиктивния износ. Всичко това я освобождаваше от отговорност под формата на неизменните главоболия, съпътстващи оповестяването на фиктивни сделки за много крупни суми. Е, щеше да последва неизбежното — вероятно щяха да я заплашват, да ѝ предлагат подкуп или да търсят начини да стигнат до нея (по този начин и до мен), за да предотвратят публикацията. Тези неща вече се бяха случвали и тя го знаеше. Не беше тази причината да висим тук в неделя. Текстът ѝ излизаше утре — уводен материал с тлъсти букви под главата на вестника: щяха да го продадат за броени часове.

Всички бъдещи неприятности ни бяха в кърпа вързани. Но какво общо имаше всичко това със забременяването?

— Страхуваш се от забременяване... като метафора ли? — попитах, надявайки се да променя посоката на странните ѝ изявления. Ако бях на прав път, тя беше бременна с много подобни материали и не бе помятала нито веднъж от тях. Но се страхувах, че не го казваше в контекста на внезапно възникнал хумор, нито се опитваше да ме

впечатли с оригинален изказ. Габи си беше адекватно реалистична във всяка ситуация.

— Не, как да ти обясня... просто забременявам истински, дори... Започвах да се притеснявам и аз истински.

— Добре, в момента няма такава опасност, защо... го казваш?

Погледът ѝ — внимателен, многозначен и съсредоточен — се спря точно върху мен. Стори ми се, че дори надзърна в очите ми, от около десет метра разстояние: толкова бе дълга стаята ми, която наричаха кабинет.

— Защо го наричаш опасност? Аз така или иначе ще забременея. Дори си мисля, че вече съм бременна.

Вероятно бях доста тъп, щом нищо не разбирах.

— От какво... от кого си бременна? — още по-тъпо попитах.

— От теб. Аз не забременявам като останалите, след това. Забременявам, когато харесвам някого и си го мисля. А с тебе... притеснявам се.

Погледът ѝ се бе отклонил от мен и се рееше някъде през прозорците. Виждах я в профил: доколкото разбирах от прически, беше подстригана сасон (бях го чул от другите), незакопчаното ѝ кожено манто зееше разтворено и така, както се виждаше от моята страна, само открояваше, макар и наполовина, бюста ѝ — голям и леко отпуснат, вероятно необременяван от излишни стягащи и повдигащи приспособления. Лицето ѝ бе детско, със светли, наивни очи, и като си мислех какви несвързани ги говори, почти бях забравил за хищните ѝ рейдове срещу царственото беззаконие в разградената ни държава. Но бързо се сетих какво бе казала.

— Искаш да кажеш, че си бременна от мен ли? Не говориш сериозно, нали? Много добре знаеш, че не съм те докосвал дори.

— Не си, защото не съм ти казвала. Но аз много пъти... съм го... правила. Откъде да знаеш, като... Вече е време да ти кажа: днес, след малко, ще ме докоснеш. Тук, в твоя кабинет, въпреки че няма място за... хоризонтално освежаване, имам предвид легло или нещо подобно. Ще го почувстваш след малко. Съжалявам, че трябваше аз да... Ела и ме целуни. И без това ще забременея.

Обърна се към мен и си затвори очите. Или се срамуваше, или не искаше да изглежда безсрамна. Не, не беше нещастна. Напротив,

изглеждаше великолепно — като гид, който внезапно показва нов, непознат зрителен ъгъл към красив пейзаж.

Не знаех какво точно трябва да направя, или почти не знаех. Може би да я докосна, както каза? Или да я целуна?

Докато се колебаех как точно могат да се съчетаят двете от такова разстояние, каквото беше между нас, я видях как се изправя от стола си и със затворени очи тръгва към мен. Вървеше като лунатичка — с бавна, търсеца здрава почва, походка и затворени, но вперени в мен очи. Когато стигна на една ръка разстояние и парфюмът ѝ се нанесе в мен, пръстите ѝ докоснаха косата ми.

Отпусна се и седна в скута ми — на черния, въртящ се стол, върху коленете ми. Обви с длани врата ми и бавно, сякаш наистина го бе правила и друг път, докосна устните ми със своите, които ухаеха на... мляко с какао. Усетих езика ѝ в устата си като опитен скиор, който бързо налучква вратичките на занемарената ми защита и през мълчаливото ми съгласие се носи шеметно по пистата на пробудилия се нагон към греха. Знаех много добре какво би казала, ако можеше да говори. И наистина я чух да го казва, въпреки че езикът ѝ бе зает:

— Сега ще забременея... Нали!

Цял живот се опитвам да повярвам.

Понякога ми се струва, че почти успявам. Друг път — че никога няма да мога. А не остава много време.

Къде ли отива изгубеното време? При кого? Запазва ли се някъде, в твърдия диск на вечността, или безвъзвратно бива изтрито от внезапния токов удар на отделна случка, ден или година? Които завинаги го превръщат в залутан спомен, който изчезва като сън, опитах ли се да го възстановиш. Като пепел от изгоряла хартия, която се разпада, щом я докоснеш.

Някой беше казал, че вярата в Бог е мъдър облог. Ако спечелиш — печелиш всичко. Ако загубиш — какво губиш? Нищо. Дали е спечелил досега някой?

Навярно богохулствам.

Стоя на поваленото дърво пред вратата и оглеждам пустата улица. Две кучета, прекарали нощта там, лениво се разбудят от първите лъчи на слънцето. Пъстра котка завива зад ъгъла на отсрещната къща и всичко отново задрямва.

Отсъстващият гълъб ме дразни. Тръгвам пак към гълъбарника, но се сещам, че в осем има отново новини и като поглеждам часовника на ръката си, свървам към къщи. Остават две минути до емисията.

Никога няма да го забравя. На разсъмване, в Бургас. Спяхме в две съседни стаи — аз и Мария, в другата нещо като режисьора и жена му. Бяхме приятели и за второ лято прекарвахме заедно на морето.

Докато нещо като режисьора години наред по цял ден излагаше идеите си за изкуство и драматургия, в театъра и вън от него, Сия, жена му, с лекота превърна живота му в драма, в която го лиши от главната роля. Драма, която постепенно и логично се избистри в комедия. Навярно всички, освен него го долавяха: можеш да се опиташ да скриеш драма, но комедия...

Бях станал рано и на път за банята я срещнах — вероятно бе кърмила детето на първия етаж, при родителите си, и отиваше да вари кафе в кухнята. По нощница — беше си у тях. Аз бях на гости, но и аз бях по слипове — мислех, че всички спят. Не спяха всички.

От дъното на коридора бликаше светлина — онази ранна, августовска светлина, която понякога обърква желанието за кафе с желание за нещо друго. Нощницата рисуваше с успореден контур силуета на голото й, кипнало и натежало от нощни копнежи тяло, открито в контражура на настъпващия ден, на сантиметри от мен.

— Би ли ме закарал до болницата, не се чувствам добре... — попита ме в коридора тихо тя. — Другите още спят, ще се върнем, докато станат...

Разбрах какво искаше, трябваше да й откажа, да излъжа нещо — че колата не е наред, че сме пили до късно... Но не излъгах. Облякох

се и излязохме. В колата, по пътя към болницата (сега си представям как сме се носили по булеварда на греха), тя стоеше отпред, вдясно от мен, и гледаше право пред себе си — безмълвна, превантивно гузна, неспособна да каже не на изкушението.

А аз?

Мислех си, че Мария и нещо като режисьора още спят, в стаи една до друга, с обща стена, и може би сънуваха... Какво ли им беше пратил Бог в съня? Нищо чудно да е било онова, което прати на нас наяве. И което сторихме сред някаква смесица от паника, гняв и внезапно, безпричинно сладострастие, което ни бе обхванало по пътя още, понеже знаехме къде отиваме и защо. Къде беше Бог да ни спре? Да ни отклони от грешния път и да ни върне в лоното на целомъдрието и непокварата.

Паркирах в двора на болницата (рояци хора влизаха в току-що отворените огромни врати, сякаш бяха врати — или така ми се струваше — на великденска черква и бързаха да се покаят), изгасих колата и я погледнах.

— Какъв лекар търсим? — попитах.

— Не търсим лекар за тялото, а за душата — отвърна тя, без да ме поглежда.

— И къде е той?

— До мен — каза тя. — Вляво от мен.

— Не виждам къде мога да излекувам душата ти — рекох уплашено. — Тук не е черква, а болница, и е пълно с хора...

— Те не се интересуват от нас и ние няма да се интересуваме от тях — отвърна. — Зная къде е черквата, ела с мен...

Отведе ме под една смокиня, в двора, под родилното, откъдето скоро бе излязла.

Беше по-ниска от нас, с разперени встрани и подканващи, насърчително увиснали до земята, клони, посадена навярно от грешна ръка и създадена сякаш да пази прелюбодеянието от чужди погледи. Седнахме под нея. После легнахме.

Механично. Мълчаливо. Мигновено. Беззвучно. Безсрамно. Безумно.

Любихме се с дрехите, по-точно — без да се събличаме. Не бе и нужно да го правим — не тялото, а душата ѝ беше болна, а тялото е само дрехата на душата. Така каза тя. Но не успяхме да сторим нищо

на душата, без да го сторим на тялото. А то не бе болно, а пращеше от здраве. Притискаше се о мен, сякаш искаше да излезе от другата страна. Наблизо минаваха хора, виждах само долната част на краката им, ходилата и малко по-нагоре. Това е, което съм запомнил най-силно. Но не по-силно от тънката бяла струйка мляко, която се стичаше по лявата ѝ гърда, когато бързаше да я прибере в блузата си...

И малкото мокро петънце, което издайнически изби през нея и което знаех, че ще избива и в сънищата ми, за да ме кара да си задавам болния въпрос — още в тънката бяла струйка ли се прокрадва и онова, което, подхранвайки бъдещия живот, подхранва и бъдещия грях...

Когато се върнахме, Мария и нещо като режисьора още спяха. Сипахме си по една чаша кафе и зачакахме да дойде някой да ни разстреля.

Когато след половин час другите две, по-добри половици на човечеството, станаха и влязоха в кухнята — сънени, светли и усмихнати от блажените сънища и предчувствията за хубав ден, ние пиехме второ кафе.

— Къде се измъкна толкова рано, колко е хубаво сутрин в леглото... Искрах... — прошепна в ухото ми Мария.

— Пих кафе на терасата, гледах улицата — отвърнах аз и погледнах към жената на нещо като режисьора, която също бе пила кафе с мен на терасата. И тя ме погледна.

Да ни прости Господ, след като не ни спря тогава. Сега.

Искам да повярвам, а не мога.

Мисля, че не мога не защото не съществува, а защото аз не зная как да стигна до него.

Не е вярно, че всички пътища водят към НЕГО!

Седим в хола на поетесата, в някакво странно опиянение от откровения, алкохол и халюцинации, които трябва да заместят отсъствието на поезията. На масата търпеливо чакат преполовена бутилка старо уиски и недокоснатото младо тяло на авторката — отвратително съчетание от липса на талант и фантастична плът, подкана за едно-единствено нещо. Повече от час се колебая към какво да посегна — към остатъка от уискито или към предизвикателството, облечено оскъдно и излъчващо тежката зараза на изкушението,

опияняващо по-бързо от златистата течност с кубчетата лед в чашите. Всъщност стиховете, които чувам, без да слушам, не са лоши, но папка с поезия в един след полунощ не ме вдъхновява за анализи на откровения, а само подсилва желанието ми да доловя по-осезаемо достоверността на претенциозната лирика. И онова, което все пак успявам да доловя, не е поезия, а далечна нейна роднина, припознала се в собственичката на папката. Близка приятелка и колежка на Мария.

— Харесва ли ти?

Не зная какво точно пита авторката. Уискито е хубаво, музиката също, самата тя — невероятно, но се страхувам, че въпросът засяга поезията. Нейната.

— Кое? — питам наивно, докато си сипвам нова порция „Фамозна яребица“, струва ми се, ако надписът на етикета е верен с оригинала в бутилката. Вкусът му е отличен — подобрен от късния ранен час, звуците на среднощния джаз и обстановката, която е мизансцен, подходящ повече за предистория на стих, отколкото за самия стих. Обектът срещу мен е предизвикателна външна поезия, излъчваща подканващото римско обаяние в упадъка на Римската империя. Когато Рим се е отдавал на съблазнителни матрони, фатално заместили...

— Стиховете... отдавна искам да чуя мнението ти — хитрува поетесата, чийто мъж от днес е в чужбина. И когото познавам, за разлика от поезията ѝ.

— Хубави са... вълнуват, но в момента по-скоро ми се... пие.

— Само това ли? — домакинята смело тръгва към полуготовото си ново стихотворение. Тя — луксозен речник за изкуство, но не самото изкуство.

— А какво друго? — изтегнат лениво в шезлонга, всеки миг мога да почина от наивността си. Която, вместо да я озадачава, я прави по-настъпателна.

— Какво правите с Мария по това време? — понякога детските въпроси ме зашеметяват и прогонват далеч философските ми илюзии.

— Ами... различни неща, но предимно спим. Или не спим.

Рафаела, така се казва гостоприемната съпруга на мъжа в странство, се протяга уморено и само подчертава контраста между онова, което пита, и онова, което послужи за формален повод да ме покани у тях. С поезията си не успя да ме смая, но кимоното ѝ, което

се разтваря внезапно и решително — като чадър, готов да посрещне дъжда, — ме поражява. Права, с уморен блясък в очите, помътен от питието и новото стихотворение, което е на път да се роди в хола, пристъпва към мен в лиричен ямб. Имам възможност да се насладя на композицията, стихосложението, ритъма и... дано поантата е още далеч.

— Ще видиш, че съм по-добра от Мария — прошепва в пространството помежду ни, което е около педа и вече е заето от нетърпеливия ѝ, полугол бюст.

— По душа ли? — питам като неподготвен ученик, изненадан с труден въпрос по предмет, необявен в днешната програма.

— Не, по други неща... Които няма да забравиш... Искам да изпия всичкото уиски, да прослушам всичката ѝ музика и да чуя всичко, което може да измисли за новото си стихотворение, за да отложи...

— А Мария? — успявам да кажа, преди да усетя формите на плътта ѝ, които се отделят от дрехата като скулптура от калъпа си. Движението, с което го прави, е движение на разгулната римлянка, отнело завинаги блясъка и славата на самопогубилата се империя.

— Ще си поделим вината — горещо отвърща дъхът ѝ, благоговейно прониквайки в мен като отрова, предписана вместо лекарство. Гъвките очертания на греха постепенно втвърдяват могъщото си тяло и вече могат да послужат само като надгробна украса на любовта. Хищна, гъвкаво устремена, с кръшна, хармонична лекота, изневярата се разтваря в първата целувка и от горчивия ѝ вкус се ражда скелетът на поделената вина.

Не зная дали ще забременее Габриела, или отдавна е бременна, така или иначе грехът е споделен. Споделен грях, половин грях? Но при мен има доста половини, които, както е известно от действието събиране, дават много цели. Много цели грехове и нито една ЦЕЛ. Опитвам се да си преговарям Библията. Има години, в които настъргено я чета, и други, когато не се сещам за нея. И за десетте заповеди, които могат да изведат на праведния път, ако ги спазваш. А твърде често си мисля, че могат да изведат на същото място, ако предимно не ги спазваш. Не, не защото така е по-удобно да се мисли, а

защото... просто няма как да имаш критерий за чистия въздух, ако поне веднъж не си бил в тоалетна, не дай боже в обществена. И понеже човек е обществено животно, според една старогръцка поговорка, какво по-естествено от това — обществено животно в обществена тоалетна. Само искам да кажа, че има неща, които са непреодолими. И които няма как да се познават, ако не се докоснеш до тях. Едва ли има друго нещо, което така да изгаря, като любопитството. И което така да пари по-късно.

Понякога ходя на черква. Влизам и не мога да се ориентирам — къде точно трябва да застана, какво искам да направя и каква ми е нуждата. С неуверена походка си избирам някоя икона, пред която заставам, запалвам свещ и се прекръствам. Опитвам се да проумея, поне малко да разгадая значението на ставащото в момента, а не мога. Най-силно чувам стъпките си по дъсчения под на храма, които грозно отекуват и сякаш плашат не само мен. Понякога свещта гасне, друг път гори прекалено бързо — не зная дали е от восъка, или от грешното място, на което съм застанал. Всъщност всяко място, на което заставам, навярно е грешно. Защото самият аз съм грешен, въпреки че влизането ми в черква не е грешка, ако съдя по Библията. Но защо не мога да осъзная греховете си и да се покая така, че да усетя притегателната сила на това място, в което не зная какво да правя? Гледам останалите — смело, уверено и бодро се отправят към тяхното си място, към строго определената икона, и всичко, което вършат, целият ритуал, навярно им носи онази утеха, от която се нуждаят. А аз стоя някъде по средата на черквата (по-тъмните ъгли ме плашат), гледам напред и си мисля... защо кълтят стъпките ми по пода? Как стъпват другите, че походката им не се чува? Може би аз стъпвам по прогнили дъски, но как уцелвам винаги точно тях? Откъде зная останалите къде точно трябва да застанат и какво да правят? Може би не са грешни? Но какво правят тогава тук?

Лицата, които виждам, се повтарят...

Какъв съм аз? Кой съм? Нещастник, който дори не знае защо скърца подът под краката му, когато влезе в черква? Или идиот, който не се нуждае от божията милост, защото не може да я осъзнае? И богохулства и в мислите си дори? А ТОЙ е милостив и навярно знае какво точно става с мен, в мен, дори и след мен? А аз защо не зная? Защо не ме просветли, ако иска да следвам неговия път? Защо

непрекъснато ме отклонява от него и ми позволява... да вървя по други пътища? Да не би да иска да ми каже, че и по неправедните пътища може да се стигне до праведни цели? Кога да вярвам на онова, което си мисля, и кога не? По какво се различава доброто от злото и грозното от хубавото? Понякога много ми харесва нещо, което не харесва на никого около мен. Това хубаво ли е, или лошо? Аз какъв съм тогава? А другите? Понеже са повече... Може би е критерий...

И когато всички викат разпни го ли?

Предполагам, че е разбирал всички. Нещо, което аз се опитвам, но не мога. Твърде често се питам защо разрешава да умират невинни деца например? Щом разрешава, значи го желае, нали? Но не е възможно да го желае, а те въпреки това умират. Някои казват, че той мери с друг аршин. С какъв аршин можеш да мериш, така че да умират деца? Кому е нужен такъв аршин?

Вече богохулствам, и то само защото не мога да проумея навярно елементарни неща. Като това защо скърцат краката ми по пода на черквата, а на останалите, вярващите, не се чуват.

Ако успея да си отговоря на това, може да разбера и останалото. Не вярвам да е толкова трудно. А после?

Хуля ли Бога, хулейки себе си? Ако не се лъжа, и аз съм негово творение...

Пускам радиото, предчувствайки, че няма да чуя нищо интересно. Обичайните неща по света — добри или лоши — не ме вълнуват.

Новините са зашеметяващи: земетресението не е пет бала, както бяха съобщили преди час, а седем и осем по скалата на Рихтер; жертвите бяха над четиристотин. Съобщават за сериозни разрушения в различни квартали на Истанбул и три града наоколо. Бързо схващам, че новините са повърхностни — работил съм в медиите. Първите часове на събитие от такъв характер са само часове на паника и предположения — нищо конкретно не може да бъде установено. Изпитвам страх, все още необясним, неизвестно от какво, но страх. Интуицията ми подсказва, че ще има и по-лоши новини.

Моят кабинет в редакцията: стая десет на пет, дълга „командна“ маса, заобиколена със столове. На първия, в дъното — черен, въртящ се във всички посоки — аз. Така обозначеният главен редактор. На първия демократичен вестник, който в момента (както и винаги преди това, но само аз зная) е в опозиция. Златното правило, което непрекъснато се стремя да следвам, е да съм винаги поне малко скаран с властта, независимо коя е и каква е. Иначе съм мъртъв — не буквално, но по всякакъв от останалите начини.

Виждам отлично всички, те мен — не. Пречат си.

Воюваме с друг вестник — подкрепящия в момента управляващите. Битка е и е жестока — като всяка битка. Някой от присъстващите работи за... другия вестник. Подозирам кой е, но не съм сигурен. Идеята ми е да се опитам да доловя — нищо друго — точно кой е. Защото имаме въздух за не повече от още месец: спряха рекламата. Най-сигурният начин да ни затрият. И вероятно ще го

направят. Не и ако разбере обаче кой суче от две майки. Всички — дванадесет човека, са в кабинета. Мълчат.

Дори не си говорят тихо, както на обичайните летучки, защото събирането е внезапно. Тайната вечеря без вечеря... И аз мълча. Мълча и пуша, пуша и мълча — като войник. Пушат и останалите. Нека си пушат. Един ще изпуши окончателно.

Кой е той обаче!

Събирал съм ги от кол и въже за 24 часа — времето, през което трябваше да тръгне вестникът в критичния първи миг на демокрацията — броени дни след Десети ноември на злощастната за всички и всичко 1989 г. Някои са работили във вестник, други не са работили никъде. Станаха екип за две години — половината се смениха, но който остана, разбра какво трябва да прави и главно какво не трябва да прави. Естествено, някои са по-добри от останалите, но как иначе. Всъщност няколко души крепят всеки вестник, всяка медия — онези, които не могат да живеят без нея. Те определят облика ѝ и те могат да я унищожат. Останалите си правят биография покрай тях. Затова задачата ми не е особено трудна — зная кой не може без този вестник. Интересува ме кой желае всички да могат без него.

От всичките присъстващи дванадесет четирима могат да сторят непоправимото. Единият е Даниел, който (когато отсъствам) решава как да изглежда следващият брой и какво да има в него — отговорният секретар. Съдбоносно да промени нещата би могъл и друг човек — тя се нарича Габриела и би могла да го направи по най-убедителния начин — с перото си. Внезапни хрумвания на Юлиана също биха се отразили зле на поведението на вестника, тъй като доставя — тя си знае как — рекламата. И последният, от когото зависят важни неща, е Добромир, зам. главният редактор, но той би могъл да навреди само след невероятно добро стечение на обстоятелствата в негова полза, което... Нищо не е изключено.

Даниел не е особено интелигентен, но си върши брилянтно работата, защото почти никога не му се е налагало да върши нещо сам. Забравям за него тутакси. Габриела е жив дявол, но нейните лични проблеми са същинският ѝ живот и в редакцията се развлича, доколкото е възможно да го прави обременен с непосилни за обикновения, здрав човешки мозък човек. Предана е на вестника и е духовно приспособена към каузата, която следва, пък и не само към

нея... Лицето ѝ в момента изразява предимно досада от внезапното събиране и нетърпение да се прибере в стаята си, където чака десетки телефонни обаждания. Такъв необикновен човек като нея не би изменил лесно на такъв човек като мен не заради мен, а заради самата себе си — нездравото ѝ, но така пленително очарование не е хъс за себеизява от страниците на вестника, а вътрешна необходимост, извираща от подмолите на ирационалния ѝ свят. Също я изключвам. Остават двама.

Единият, който би могъл да се е разкراчил неудобно за самия него, но твърде удобно за „конкуренцията“, е „Златния бръмбар“ Добромир. Не защото пуши съвсем рядко, а сега е запалил, а защото е политическото лице във вестника. Когато създавахме ООД-то, бе препоръчан от централата на новите демократи, които не са нищо друго, освен просто преоцветени комсомолци. Никога не съм му имал доверие, въпреки че е с най-мощната протекция в изданието. Би могъл да е той, и ако е той, ще е най-неудобната за смяна спица в колелото на каруцата. Не и невъзможна обаче.

Юлияна! Нещото, от което най се боя. Ако е тя и ако го прави убедено срещу нас — свършени сме. Според нея рекламата намалява, защото правителството на Жан Виденов сменя драстично новите измислени демократични шефове на фирми и предприятия — действително поразително некадърни, — със старите си изпитани кадри. Добре, това наистина е така, но не е всичко. И тя знае, че аз го знам. Новите стари, които се върнаха по местата си, вече знаят, или поне би трябвало да знаят, че при следващата рокада, която е неизбежна, ще хартисат. Тогава?

Тогава не биха си затваряли утрешните вратички така непредвидливо, защото в това няма никаква логика. А те са печени. Противно на онова, което се опитва да ми внуши странната отвсякъде Юлияна. Изключително ценен човек — кокошчицата, която снася златните яйца, и по тази причина най-привлекателното същество... за кого? За онези, които биха искали да останат сами на пазара, естествено. И които биха ѝ купували яйчицата по-скъпичко.

Човек, който носи реклама, няма скрупули и несъвместими с парите убеждения и възгледи. Той просто носи пари, част от които взема за себе си. Купува и продава. А който купува и продава, може да купи и да продаде всичко... и всеки! Ето къде е точното място, където

се завързва възелчето на неизвестно защо затихващата в нашия вестник реклама. Която по принцип си върви от две години нормално — коректни сме и рекламодателите са коректни. В един момент обаче...

Юлияна... С малко помощ от... Ясно е защо. Въпросът е с кого?

— Искат ли някой да каже нещо на останалите? — това е моят глас.

Никой не иска да каже нищо на останалите.

— А искат ли някой да помогне с нещо на останалите? — също моят глас.

Всички погледи, без изключение — а така очаквам изключение, — се обръщат към мен.

Какво искам да кажа. Какво питам? Ще им обясня.

— Някой от всички ни тук иска да го няма този вестник и то вероятно ще стане. Ако не стане обратното — да го няма този, който иска точно това. Кой ли би могъл да е?

Отново в предишната посока. Не съм и очаквал отговор. Сега сигурно всички се питат защо не свиках само Управителния съвет на ООД-то, за да преливаме от пусто в празно. Точно затова — защото не ми се прелива от пусто в празно. Предполагам, че някой по-хитър би трябвало да се е досетил, че човекът, който ми е нужен, не е член на „Норд Прес“ ООД. От присъстващите само няколко са съдружници. Юлияна например не е...

Следя лицата им. Притеснени са — оттук си вадят хляба. И не само хляба.

Има големи и страшни думи, които, пуснати веднъж в пространството, много трудно могат да бъдат усмирени и вкарани в благоприличен контекст. Смятам да изпусна една такава.

— Някой от присъстващите тук е предал вестника, а по този начин и всички ни. Струва ми се, че знам кой е... Ще чакаме ли да пропеят втори петли?...

Тишината се задълбочава. Не съм привърженик на трибуналите, но нямам избор. Загиваме всички заедно. С изключение на един човек. Разбира се, че не знам кой е. Само предполагам, опитвайки се да мисля логично. Кое то изобщо не означава, че е вярно. Вярно и логично може да са първи братовчеди, но братя не са.

Тежък и неподвижен, въздухът в стаята намалява. Нищо, ще седим и ще мълчим. Така искам да доловя едно сърце, което тупа побързо и по-уплашено от останалите, а не долавям нищо. Но сърцето е вътре в стаята и аз съм длъжен да чакам. Средата, която съм им създал в момента, бавно и сигурно се отравя и някой или нещо в нея няма да издържи. В края на краищата става дума за един човек, който...

Не който, а когото всички ще намразят. Предполагам, че вече го мразят. Трябва само да изплува отгоре, за да го зърнат.

Разчитам и на нещо друго: който и да е той, да почувства... Какво? Страх? Срам? Разкаяние? Покаяние...

Зависи кой е човекът. Може и нищо да не почувства, освен... как хищникът надушва плячката. Защото той в момента е плячка. И със сигурност изпитва поне страх. Колкото и да е невидим, всеки следващ миг може да излезе от храстите. Ако го надушат кучетата... Пускам първото.

— Защо никой не попита кой е човекът? Казах ви, че зная кой е.

Отново с погледи. С думи обаче не. Е, все някой...

— Какво правим всички тук, след като го знаете кой е... — гласът е на... Юлияна. Логично.

Клъвна ли? Клъвна ли рибката, или само така си мисля? Нападението е най-добрата защита, а тя е добра играчка и няма как да не го знае. А това, че тя попита, всъщност най-вероятно означава, че не е тя. Или точно обратното?

— Защото разчитам на... мъничко доблест, малко повече честност и преди всичко гордост. Чували сте за честта на пагона, предполагам. За това става дума.

Мълчат и гледат, гледат през прозорците и мълчат.

— Кажете името на човека — гласът е на Златния бръмбар. Политкомисарят на отряда. Изкушавам се да съобщя името му — и бих го сторил тукaksi, ако бях сигурен. Но не съм. Който и да е от всички, владее се. Атмосферата на трибунала още не е достатъчно отровна, но не след дълго ще бъде. Ще има труп в дългата стая на главния.

— Продължавам да чакам мъничкото доблест. Ако не се появи, ще сложа името на масата. Тогава толкова по-зле за това име, защото вече няма да е име, а...

— Ние политически вестник ли сме? — въпросът задава Деница, оформяща графичния дизайн на вестника, човек на Бил Гейтс и на още

доста хора, които я познават твърде отблизо — висока, привлекателна петица по шестобалната система. Достъпна като ябълка на нисък клон, която можеш да откъснеш в движение и да благодариш на Бога за крайпътните дървета.

— Ти как мислиш, ако четеш вестника — най-сетне малко ирония от моя страна. Излишна като щипка сол в загоряла манджа. Овкусяване вече е невъзможно.

— Естествено, че го чета... — Е, това е хумор според мен, защото Деница чете вестника, колкото аз чета кулинарни книги. — И си мисля, че не сме политически вестник, затова няма за какво да се притесняваме...

Мълчи си бе, рожбо. Като останалите, които по-добре от теб разбират за какво става дума. Понеже загиваме тъкмо защото не сме политически вестник.

— Някой знае ли какъв процент получават рекламните агенти в другия вестник? — време е да стегна малко примката и да насоча разговора в желаната насока.

— Доколкото зная, 20% — естествено, Юлиана.

Доколко ли знае? Може би... достатъчно?

— А при нас са само 16% — казвам с въздишка, която изразява предимно съжаление. И още нещо. Което ще бъде разбрано добре от когото трябва.

Втрещават се в мен отново. Какво искам да кажа?

Това, което казах.

— Според вас коя цифра е по-голяма — 36 или 16? — по моему тъп въпрос, но някой може да се сети да отговори умно. Няма да е възможно, без да съобщи и нещо конкретно?

Продължавам да държа погледите на всички върху себе си. Не и на един от всички обаче. Той гледа встрани от мен — посоката му е леко неудобна, струва ми се.

Конюнктурата си е конюнктура. Когато червените са на власт, по-лесно се събира реклама за червен вестник — какво по-естествено от това? И по-добре се плаща. И има някакъв смисъл цялата работа, просто... Трийсет сребърника навсякъде са си трийсет сребърника.

— Вие смятате, че работя и за червените — гласът е прекалено спокоен за такова изявление в този момент. Наистина е удивително

спокоен! И, струва ми се, честен. Принадлежи пак на Юлияна. Но и на вестника — в момента не се съмнявам в това.

— Не, не смятам това, Юлияна. Смятам нещо друго. И ако в следващите десет секунди не чуя един друг глас, просто него никога никой повече няма да го чуе...

— Тридесет и шест — казва внезапно Златния бръмбар и отмества погледите от мен върху себе си.

— Какво е тридесет и шест? — питам с леко променен глас, докато осъзнавам с печална досада, че две хиляди години са дигнали мизата само с шест сребърника. Инфлация...

— Повече от 16 — отвръща същият глас и собственикът му става, измества стола зад себе си и излиза от стаята. През вратата на битите карти, която се затваря зад гърба му със звук на камбана, ударена след покойник, който умира внезапно в цветущо здраве. И така се умира — какво да се прави. Мълчанието, което се възцарява отново, е вода, която се връща в коритото си.

Нямам какво друго да ви казвам. Но добавям и още нещо:

— Юлияна, остани, ако обичаш. Другите да вървят.

Общата въздишка, която запълва въздуха в стаята, е успокоителна като съобщение за извънреден почивен ден. Точат се през вратата навън, към следващия брой.

Юлияна остава на същия стол, на който е седяла и преди. Каня я по-близо и тя се премества.

— Искаш да ми кажеш нещо, нали? — питам почти наивно аз.

— Да. Преди около месец червените... ми предложиха да работя за тях. И не на 20%, а на 25. Така че цифрата 36 не е вярна. Вярната е 41.

— Не е лоша цифрата — казвам. — Не си ли падаш по по-големи цифри... от цифрата 16?

— Ако реша да си падна по цифра, различна от 16, ще ти се обадя първо на теб. Засега числото 16 ме удовлетворява — имам известен опит, който ми подсказва, че големите цифри са по-нетрайни от малките. Освен това не съм възпитана да се храня в „Макдоналдс“.

Ако бях на кон, точно в този миг щях да падна от него.

— Тъп съм — признавам си гласно.

— Искам да кажа, че предпочитам пшеничния хляб пред кифлите с мармалад и бургерите с майонеза и кетчуп. Всичко ситно

смляно, цветно и... безвкусно. Това исках да кажа, нищо повече.

— Знаеше, че не те подозирам, нали? — казвам аз, ако мине. Но едва ли.

— Не, не знаех. Струва ми се, че в ситуация като тази подозираш всички и вероятно с право. Искам да знаеш, че аз ще си отида оттук последна, като изключим теб.

— Кога са купили Златния?

— Не зная, вероятно след като им отказах. Учудва ли те?

Не, не ме учудваше кой знае колко.

— Ще ти пречи ли много? Той е бездарен, но има нюх към парите, без значение откъде идват, и е готов на всичко за такъв процент...

— Естествено, че ще пречи, познава нещата тук, излиза с много информация и ще подлива вода. Но какъв избор имаме? Докъдето стигнем...

Така беше наистина. Докъдето. Благодарих ѝ и я изпратих до вратата. Дано не ѝ хрумне, че е бременна от мен.

Затварям дълго вратата след нея и си мисля, че докато има хора като нея, ще има и като Златния. Всъщност тъкмо обратното. И слава Богу. Всичко тече, нищо не се променя...

— Вкусът на леките вина е нежен полъх, който се изпарява още в устата — казва Мария тържествено-професионално, докато отпива от високата тънка чаша и с очарователна гримаса се опитва да наподобим устните си дегустация. Капризно присвити, те се опитват да задържат бялото вино в устната ѝ кухня и да усетят вкуса му, преди да го преглътнат бавно, долавяйки аромата, който то носи по пътя към предстоящото ѝ преживяване. Остава внимателно чашата на масата и все още нацупена от опита гледа изпитателно към мен, истинския дегустатор в сянка. Но аз пия бяло вино само в краен случай — когато няма червено примерно, — затова не обръщам сериозно внимание на аматорските ѝ констатации. Само двамата сме по обяд в малка механа, по-скоро безистен, облицован с плесенявали камъни и по-прохладен в непоносимата външна жегата и от представата за оазис.

Сервитьорът е поднесъл бялото вино на госпожата и никъде наоколо не се долавят признаци на живот, освен капризното желание

на Мария да обсъжда с мен качествата на някакво лигаво, както показва и името му, алиготе.

— Вкусът на леките вина не е вкус, а привкус — отбелязвам аз прецизно, докато чакам червената бутилка, която пожелах да изстудят леко, слушайки обясненията на невежия сервитьор как се губели качествата на червеното изстудено, което по принцип си било винаги достатъчно хладно. Наивник. На леко изстуденото червено му се губи само количеството, нищо друго. Качествата на едно червено вино никога не могат да се изгубят.

— Ласкаеш се от мисълта, че си познавач, а всъщност познаваш само вкуса на тежките, червени вина, които те упойват, вместо да те развеселяват — предизвикателно продължава наивната дегустаторка на бели вина и присмехулно заядливо гледа към тежката артилерия, която седи срещу нея в очакване на червената гаубица. Така пале дразни слон, който може да му обърне внимание, но само ако е на сухо и скучае.

— Защо не си ближеш тихо и мирно лиготенцето, което се изпарява още в устенцата ти, котенце, ами надзърташ в кофата на стария вол — дружелюбно съветвам оскъдната си компания, леко раздражен от студената, запотена чаша пред нея и отсъствието на каквото и да е вино пред мен. Поръчах леко изстуден, а не умрял от студ мавруд.

— Защото вкусът на леките, едва доловими неща е за предпочитане пред тежките, които те подчиняват и те карат да се привързваш и пристрастяваш към тях — продължава да драска с жилавите си ноктенца котето по безчувствения гръб на стария бозайник. Ах, къде ми е виното!

— Това да не е предмостие за разговор извън вината или извън виното, Мери?

За пръв път я наричам така.

— Може би, воле. Но защо ме нарече Мери, какво искаш да кажеш?

— Не зная откъде ми хрумна, вероятно защото звучи леко и го свързах с наблюденията ти върху лекото бяло, което ти допада. Защо?

— Аз имах и по-тежко, но ти никога не си го знаел. Мери ми викаха в гимназията. От години никой не се е обръщал към мен с това... забравено име. Просто го налучка, а?

Котето се опитва да настръхва. Ставам разсеян, учтив и високомерен. Освен това маврудът пристига.

— Защо никога не си ме питал за старото ми име?

Разговорът е предопределен и виненото начало е само въвеждаща в заблуждение интродукция. Темите-табу на този свят не са нищо друго, освен предпоставка за бъдещи, неизбежни, тежки, сериозни разговори. Колко ловко може да бъде прехвърлен един нов разговор за лекото бяло вино към тежките следи от промяната на едно старо име. Последниците от илюзии са вероятно също илюзии.

— Какво е едно име? Обозначение...

— На какво?

Мила моя, не задавай въпроси, чиито отговори няма да ти харесат. Защо го правиш? Върни се при виното, не при вината...

— Какво ти тежи? Новото име ли? Или старото? Облегната на стола си, изпитателно вторачена в мен, със забравена чаша в ръката, Мария едва ли знае какво да ми отговори. А зная ли какво я питам аз?

— Нищо не ми тежи, когато си до мен, около мен. Но когато остана сама... се питам коя съм. Какво направих? И кой ще ми прости!

Накланя се напред, към мен, очите ѝ са по-красиви и по-тъжни от всякога и в тях има тежки въпросителни, които никога преди не съм забелязвал. Или не съм искал да забележа.

Не са толкова безобидни и леките вина.

— Не предадох ли родителите си, своя род? Който според твоята теория работи и подготвя появата на следващия в него, за да може да го защити, когато се наложи. Как щеше да постъпиш ти, ако беше на моето място?

— Успокой се, не си предавала никого. Всичко се свежда до избора. Да допуснем, че сте потомци на потурчени някога българи. Защото турците, истинските турци, са избягали след Освобождението. Не са имали избор. Оцелелите, онези, които са останали тук, най-вероятно са били българи, приели исляма, и не са имали причини да бягат. Онези, които не са го приели, нямат потомци, знаеш защо. Вековете са оставили непоправено едно насилие, което може би сега се поправя. В какво обвиняваш себе си?

— В нищо, освен в това, че толкова лесно повярвах — може би защото така ми се искаше да е — на обяснение, което механично се

прехвърля няколко века назад. Звучи правдоподобно според историята, но всичко ли в историята е истина? Ами ако не е така?

— В историята нищо не може да бъде коригирано, скъпа. Сбор от факти, който се приема, че е верен, но независимо от крайния резултат, сметката не може да бъде коригирана. Ако се опиташ да разбереш нещо повече от това, което ти казва, тя ти отвърща — ЕСМ, нищо повече. Както ти харесва.

— Какво означава ЕСМ?

— Еби си майката.

— Горедолу това направих. Вчера бях у нас — всичко си седи така, както е оставено, сякаш всеки миг ще влязат... А къде са, как са, как ли заспива майка ми без подлата си дъщеря, която я изостави...

— И всичко това заради името, така ли смяташ? То ли промени всичко?

— Глупости. Името беше повод, причините явно са други. Новото име не е новата ми душа, по-вероятно е да е старата, онази, която според теб е живяла някъде в мен, обвита в някакво странстващо було, и сега просто я повикаха. И тя се отзова запъхтяна от дъното на вековете, дотърча и тутакси си каза истинското име. Колко красиво и убедително белетризираш. Но аз не съм герой от твой роман, а плът, жива плът и...

Бог да я благослови тази плът, и не само плътта ѝ, а всичко останало, каквото е, както и да се казва то — си помислям. Но какво да кажа на глас?

— Помниш ли разговора в кухнята, на сутринта?

— Помня го. Остави ме да решавам сама, за да ти е чиста съвестта, нали? Кой те упълномощи да говориш от името на историята? Ти би ли могъл да се казваш например... Митхад?

Бих, разбира се. Хубаво име ми избра.

— Е как?! Зная и какво ще направя — ще прокарам първата железница от Русе до Варна, ще проведе образователната реформа в империята и от време на време... ще навещавам баба Тонка на улица „Баба Тонка“ в Русе. Каква жена беше, ще ѝ носиш кафе и на онзи свят... — млъквам, защото усещам как стъпих в просото. И за да се измъкна — както подобава на държавник като пашата, бързо свървам в друга посока, извън просото: — А когато се прибера в Цариград и стана велик везир, а ти валиде ханъм, познай какво ще ти подаря?

Очите ѝ греят, забавлява се, отнесена за миг от тежките си мисли.

— Какво искаш да кажеш с това валиде, че все още ще съм валидна ли? Че няма да имаш харем?

— Естествено, че ще имам. Всички султани са имали, но са имали и по една валиде ханъм от харема, която е раждала наследника на трона. Тя е имала влияние върху всичко, което касае империята — от политиката до нравите и султанските решения. Понякога е доминирала и над голямата валиде, майката на султана, която е имала право да се разпорежда със съдбата на всички васални вилаети в империята, провинциите. Сецаш ли се в кои случаи?

— Когато султанът я е обичал повече от майка си — със замечтано присвити очи отвърща Мария, решила веднага в своя полза най-лесната логическа задача, поставяна ѝ някога. — Особено когато двете не са се виждали никога, и тогава ли? — пита тя настъпателно и аз зная какво пита.

— Не е казала, не са се видели, но да не съжاليا младата валиде...

— Младата валиде за нищо не бива да съжاليا, да не съжاليا везирът, ако ги запознае двете! И остане между чука и наковалнята. Ах, че интересно...

С удивление откривам, че бутилката ѝ е почти празна, а моята — почти пълна. Е, вкусът на леките вина, който се изпарява още в устата...

— Продължаваш ли да смяташ, че бялото вино е за предпочитане пред червеното? Доколкото ми е известно, в харема ще има предимно баклава, кадаиф и леко, бяло... сладко от череша. А при везира ще идват тежки, прашни червени бутилки от Източна Румелия и Северен Кавказ, от Памир и Алтай, от Киргизия и Азербейджан... И главно от Грузия, моя бяла винена вакханке с мътен поглед и нечисти помисли. Къде си сега?

Очите ѝ са зелени поляни, окъпани след дъжд. Извор на меланхолия и неразгадаема живопис. Тишина, поела в себе си илюзии и вечности.

— След възцаряването си султанът е бил длъжен да убие братята си, за да предотврати вътрешните борби за власт, да посочи жената, която ще роди престолонаследника, и да обедини...

— Къде си сега?

Ветрец минава над поляните и животът отново оживява.

— Не се ли сещаш? Извикай такси и ще ти покажа. Ще усетиш закуп всичките си валиде... разни ханъми върху себе си, нещастнико. Ще видиш, че има и по-трудни неща от железницата Русе–Варна и каква беше онази реформа. Ще ти избия от главата мерака за по-голям харем от моя и ще се молиш на глас по-скоро да настъпи утрото. Сипи ми малко червено, за да разбере най-сетне какво има в твоята чаша и какво могат да правят тези червени вина, с които се наливаш. Защото след още сто години може да сменят и твоето име и всичко това, което ми разказваш, наистина ще се случи. И по-скоро извикай такси и ме изведи от този мухлясал ъндърграунд, защото виното съблазнява само плътта, а ти пипаш и в душата и ще се развикам за помощ...

Допускам, че най-лошото в мен е интуицията. Защо ѝ се доверявам? Докато на класически прости и ясни неща, видими и обозрими отвсякъде, не мога. Или не искам? След като е доказано, че две и три прави пет.

Предполагам, че в крайна сметка ще загубя всичко, което можех да притежавам. Кой знае защо това не ме плаши, дори не ме тревожи. Не би и могло, след като видях как приключи земната одисея на баща ми. Прибра се отнякъде, вечеря, излезе и залости двете врати, на предния и задния двор — да не откраднат добитъка, — изми си краката и си легна. Беше свалил акумулатора на колата си, за да го зарежда. Канеше се да пътува на другия ден. И наистина отпътува, но зная, че повече няма да се върне никога.

Изглежда, нещата, които предстои да се случат, не се доверяват на намерения. Три плюс две наистина е пет, но в случаите, когато това е без особено значение. Не че изобщо е без значение, но аз зная, че ако тази сметка е вярна, случаят не е нищо особено. Аритметиката е уговорка с природата, която великодушно ни покровителства, показвайки ни, че и ние нещо можем. Но интуицията?

Всъщност какво, по дяволите, представлява интуицията? Никъде не съм чел дефиниция или обяснение на същността ѝ. Вероятно няма същност? А ми се струва, че понякога я виждам как изкусно крачи по острия ръб на недоловимата граница между абстрактното и

осезаемото, как мощно тласка разсъдъка към неправдоподобното и невероятното, които след един само кратък миг се превръщат в реалност, от която могат да ти настръхнат косите. В такива мигове се питам — незабавно, в същия този издебнат миг, опиянен от усещането за светкавичната трансформация на нереалното в реално — какво точно се е случило? На базата на какво? Как? Защо? По силата на каква логика, след като липсва всякаква логика?

Когато не мога да си обясня нещо, аз го свързвам с някаква непонятна за мен чужда дарба — нещо, което не се поддава на разумно обяснение и не е достъпно за проумяване. Как да си обясня иначе факта, че петгодишно дете знае таблицата за умножение, без никога да я е учило и дори виждало. Или котката, която се връща от стотици километри по обратния път, след като по обратния път и човек не би могъл да се върне? Простият лук (прост ли!) също знае каква ще е зимата, защото и той взема мерки за самосъхранение: при по-студена зима има повече обелки от обикновено и става по-лют. Просто не знае, че ще бъде изваден и преместен, но въпреки това...

Има неща, пред които човек онемява. Аз специално съм загубвал дъх дори пред някое изречение — не от написаното, а от това, което означава. Откъде е дошло, от кого е продиктувано и защо не е хрумнало на повече хора? Преди или след това — без значение.

И слава Богу, че ги има. Тези неща и тези хора, тези животни и тези изречения. Иначе всичко щеше да се свежда до три плюс две равно на пет. И щеше да е изключено да се надяваме на нещо повече след смъртта.

Все по-често си мисля, че този свят е създаден по подобие на друг, който съществува по-отдавна. Кое то пък навярно означава, че има и друг, по подобие на този, за който всички предпазливо се надяваме да съществува. Дори си мисля, че е изключено да не съществува.

Но не изключвам интуицията ми, която досега не ме е лъгала, да го направи един-единствен път, и то тъкмо когато най-много ще разчитам на нея...

Те са българи. С надвесени глави над чашите с евтина ракия, вторачени, но невиждащи, страшни. С различна възраст, с различни стремежи и различни вълнения, но с еднакви имена и еднаква участ.

До снощи са били мюсюлмани, с турски имена и турска вяра, от днес вече не са. Едва ли проумяват какво е станало. И какво означава.

Не говорят. Не питат нищо, не казват нищо. Пият. И мълчат.

Децата им, бащите им, майките им, жените им, роднините им, всички са българи. Умрелите — и те. Вече им завиждат, че са умрели турци. Въпреки че сега и техните имена са сменени. Но те, слава Богу, не знаят това.

И мъртвите могат да имат утеха.

В Делиормана — котило на непоклатими нрави и навици, — мрачен и зловещ като картина на безумен художник, светът е различен. В единствено число и сегашно време. Без минало и бъдеще, само настояще. С анадолски бит и кюрдски обичаи, без календар и часовник, този живот прилича на бронзова монета, излязла от употреба. Прост и ясен като вторник срещу сряда. Като зима след есен, като радост след мъка.

Тук мъжете още се бият и се убиват за жена, за животно, за слог. С нож в ръката, с мъст в очите и без страх от смъртта, на драго сърце разменяйки живота срещу честта. Неподвластни на идеали и идеи, подчинени само на класическия образец за обикновено човешко съществуване.

Тук жените още мият вечер краката на своите мъже и посягат на себе си, ако са озлочестени. В чужда къща младите целуват ръка на по-възрастните и не възразяват, ако нещо не им харесва. За добро или зло уважението крачи едно рамо пред любовта, а болката — две крачки след радостта. Чувствата не се виждат, защото не се показват, макар че съществуват. Тук всичко истинско и ценно е в невидим план: на повърхността са само незначителни неща. Онова, което се долавя, не се назовава. Онова, което се назовава, не означава нищо.

Много преди да преживеят своя късен, кървав ренесанс, някои от тези хора бяха забележителни. След 18 декември 1984 г. вече нямаха особени причини да бъдат някакви. Станаха еднакви и инерцията на обезсмислените им делници ги понесе по неведомия си път.

В кръчмата е студено. Печката не гори дървата, а ги разплаква. Но не е студено само от външния студ, а и от още нещо, което покрива пространството пред тезгяха на барплота, над масите и между тях.

Студът е двоен. Този зад прозорците на кръчмата не е толкова страшен. Онзи около печката обаче е!

Стоя сам на маса, в полутъмен ъгъл, и пия бира. Смъквам собствената си температура до тази на околните. Виждам се отстрани и зная, че съм в кръг, очертан от ледения пергел на недоверието, което може да се прочете в погледите на всички, въпреки че те са в друга посока. И ако някой се сеца за мен, то е с неприязън. Неосъзната, но непреодолима.

— Да ставаме двама, а?

С винена чаша, пълна с ракия, до масата ми стои човек, когото не познавам. Не е от моето село. Или е, но аз не го познавам.

— Да станем двама, сядай — кимам му, отмествайки се встрани със стола. Компанията е с побеляла коса и поне на половин век. Лицето му изразява нещо средно между уважение и съжаление.

— Аз съм от Изгрев, идвах по работа, купих една крава и викам да пия една ракия за нейно здраве, за берекет. Става късно, пътя и ти знаеш, минава през гората, може да има чакали, сега те са наш'те роднини... Айде!

Вдигна чашата и отпи, кимайки дружелюбно. В собственото си село съм почетен от непознат човек? Дали идва доброволно при мен, или някой го изпраща? Никакво особено внимание към нашата маса.

— Защо не говориш на турски? — питам на турски аз.

— Нали не дават, как да говоря? Ти турчин ли си?

— Българин съм. Но ако искаш, можем да говорим на турски, за мен няма значение.

Опитва се да мисли. Сравнително бързо решава.

— Давай на български, да не правим грешка. В Изгрев една вечер в кръчмата говориха, ама бая бой ядоха. Български, турски, се там... ама...

Бях сигурен, че няма да говорим почти нищо, а дали ще мълчим на турски или български... Но ако ще мълчим, по-добре е да мълчим на турски. Двеста грама ракия не са сериозен повод за разговор в селска кръчма в Делиормана. Но се излъгах.

— Преди два дни идвах у дома да проверяват за имената, дали помним. Аз съм на петдесет и четири години, в моята къща живеем дванайсет човека — жени, булки, синове, внуци. На вратата питат Васил тука ли е. Аз се обръщам и питам жената У нас има ли Васил,

ма, тя вика: Не зная дали има. И отива да пита дали имаме Васил, а те като се ядосаха... Как няма да знаеш какви са твоите хора, виж какво ще става утре с тебе. Какво ще става, викам. Ще знаеш наизуст всичките имена на твоите роднини и дете не живеят у вас, така вика. Аз какво да викам — ходих да питам и сега уча наизуст, ама всичките не мога да запомня, те са много. Какво ще става, не знам... Наздраве, комшу.

Ракията му бързо свърши и човекът стана. Сбогува се мълчаливо и си тръгна. С походка, в която липсваше и капка усърдие.

Свърши и моята бира. Станах и аз. И преди да изляза от задименото помещение, някой извика от една маса:

— Къде бе, адаш?

Извърнах се и познах гласа — съученик от началните класове. Кимнах и докато се чудех дали да се върна, или да продължа, той стана и ме настигна.

— Пий една ракия, за името, наш'то име. Еби му майката, и аз съм българин, колкото ти си турчин, ама да знаеш, вече не съм Митхад. Твойто име избрах, питаха дали имам избор, викам как да нямам, откога чакам да го смените това име и аз да стана българин, като вас, да уважават и мене... Гроздова ще пиеш ли, тука друго няма. И „Арда“ без филтър, нови българи сме ние тука сичките, на масата — Харизан, Маринчо, Илия и Асен — все българи. Ти си по-друг българин, ама сядай на масата, аз им викам той какво е виновен, те мълчат, сякаш от тебе идва... А откъде идва, а? Ако разберем, дали няма да разберем, майка му стара. Февруари, Коч байрам идва, ама Байрам няма да има, после идва това, как беше, Великден, тогава няма ли да дават да колим нашия коч, барем за вашия Байрам, за нашия де, как обърквам, ей...

Седнах на масата. Не нарушиха мълчанието си, само Митхад продължаваше да бълва несвързани изречения, които разливаха болката му, без да казват нищо особено. Ракията го бе упълномощила да говори от името на всички, които мълчаливо подкрепяха думите му. Съчувствието, което предполагам, че излъчвам, не топли никого.

Никой не се престаши да пита нищо, само долавях мълчаливото им презрение, което и престорено веселите монолози на Митхад не успяваха да прогонят. Казах им лека ноц — на български — и излязох. Самотен човек на самотна маса, до вратата — слабичък, с умно и интересно лице, — ми кимна усмихнато и искрено и сне товара от

плещите ми. Сетих се, че се казва Исинаа. Новото му име не знаех и не исках да зная.

Изведнъж ми хрумна, че след като не знам новите им имена, аз не познавам никого. Цялото село? Ако и това не беше чудо...

— Господ знае, че те обичам, но повече не мога да понасям това, което става у нас — каза Мария една вечер, след като се бе върнала от родителите си. — Помогни ми, не може да продължава така!

Знаех за какво говори. Не знаех обаче какво да й отговоря.

— Те никога няма да проумеят, че са българи. Говорят си само на турски, всичко си е както преди. Какво да правя аз, Господи?

Как можех да облекча терзанията й! Пет вечери в седмицата прекарваше при мен, две у тях. Но стигаха да я обърнат наопаки и се прибираще бясна. Беше изключено да промени тях, въпреки че себе си беше успяла. Опитвах си да си представя отношенията им, но не можех да видя пиесата в завършен вид.

Не зная дали тя ме подведе, или сам се подведох в желанието си да й помогна, което всъщност не беше нищо друго, освен желание да намаля терзанията й. Все още бях далеч от мисълта, че Господ иска да ме превърне в онзи грешник, с който щеше да има главоболия в крайна сметка. Какво точно искаше да направи с мен? А с нея? А с двамата ни?

Струва ми се, че четях писмо, в което някой разказваше преживяванията си на доверчив приятел и силно разчиташе той да му повярва. Дори повече, отколкото сам си вярваше:

Всичко започна като забавна игра. Мислех си, че по щастливо стечение на обстоятелствата едва ли е възможно. Имаше моменти, когато ми се струваше, че съм получил най-големия подарък от последното възраждане на века с двата хикса: една новородена красива девойка, която се къпеше в слънчевата светлина на своето самопознание, което надхвърляше представите й за катарзис и красота в нашия безименен и абсолютно неясен бъдещ свят. Толкова години по-късно си мисля, че най-важното изречение в Библията е за блаженството на вярващите. И въпреки че то

щеше да погуби живота ми, продължавам да мисля, че то е най-вярното. Защото зная, че в мига, в който секне вярата в онова, в което си създаден да вярваш — без значение какво е то — и откриеш лъжливата измама, окръжността се затваря. Повторението, което следва, вече е движение по ясен, познат и никому ненужен с досадните си извивки път, водещ към голямата скука на необичащите живота и необичащия ги живот. Но това прозрение никога не предшества един крах, а е само жалък епилог в онази скучна книга, в която героите се докосват до истината, когато вече нямат нужда от нея и тя няма нужда от тях.

Не звучеше много убедително, но продължавах да чета.

Вероятно по онова време съм си мислил, че мога да управлявам една любов, разбира се, за да я запазя, не подозирайки, че спре ли да управлява тя, е изчезнала.

Смело и възторжено повярвала в игричката с щастливото прераждане — като принцесата, която се излюпва някой ден от грозното пате — Мария продължаваше да се плиска в бистрите води на своя чист наивитет, без да подозира коварните клопки на неизбежните сблъсъци, които щяха да се отразят в нея. И нито тя, нито аз предполагахме, че любовта, която ни връхлетя като вопъл на издъхващ човек, молейки ни да я приемем и приютим у себе си, на повърхността си — непредвидена от никого случайност, — ще започне да се руши точно от причината, която я породила. Разбира се, че това бе прераждането, или възраждането, както всички го наричаха. Като всичко видимо и обяснимо, то не представляваше нищо друго, освен нечия нелепа приумица, и едва ли можеше да означава нещо трайно и изконно: защото никой не се интересуваше от отделните личности на онези, които трябваше да бъдат възродени. Вероятно най-упоритата надежда на възродителите е била времето да свърши онова, което идеята няма да успее. Да

овладееш една идея означава ли, че можеш да управляваш с нея или чрез нея? Нима нещо може да се руши, без да възниква нещо ново, и то от същия род.

Този пасаж е по-сполучлив.

В началото на този процес, така услужливо обещаващ ни единение на духа и благосклонно изповядване на една религия — не християнство или ислям, а религията на любовта, — и двамата с Мария бяхме щастливи. Тя — в своята нова същност, аз — в своето глупаво решение да управлявам ума чрез сърцето. Или обратното, не съм сигурен. Щастливите не се питат защо са щастливи.

Не мога да скрия, че по-голям подарък от Мария не бях получавал от живота. За съжаление, не знаех, че големите подаръци са бремене, което изисква и специални грижи. Носех любовта ѝ, закичена на ревера ми като брошка, и нехаех: блажен и нищ духом юноша на тридесет и три.

Поетично. Романтично.

Първите години бяха време на сладостно невежество и опиянение от плътта. Привидно индивидуални в общото си заблуждение, не се опитвахме да търсим по-висши истини от истината на щастливата находка, която бяхме един за друг. Понеже няхмахме, а и не ни беше нужна еротична култура, стигмахме до нея неволно и несъзнателно, безпомощни, смутени и очаровани от възможностите да си създаваме тайни, напук на благочестивите формули на външния си живот. Имаше периоди, в които всяка вечер се превръщаше в събитие — дали потайните машинации на душата подтикваха своите оръдия — телата, но ние се

превръщаме в освободено от всякакви задръжки човечество, което изграждаше по допустими само от полетялото на свобода въображение нова сексуална хуманност, за която си мислехме, че предшества всяка друга. Посмело, по-ведро, по-свободно, понаситено със силите на подмолното, несъзнателното и безгранично притегателното, което предлагаша дългите безсънни нощи, ние се превръщаме в колонизатори и изследователи на непознатия остров на духа и тялото, слети в едно. Дори и не подозирахме, че няма да можем да върнем обратно в морето на никоя нравственост необуздания прилив на нашите плътски, страстни откровения. Небесният дар, който ни караше да превъзмогваме себе си и да се превръщаме в непознати космически същества, подвластни на шеметните нощни мигове, ни караше да си мислим, че сме пионерите на този тайнствен, поробващ еротичен свят, поглъщащ едновременно истината и красотата: мистичен разврат, последван винаги от чувство за разкаяние и опустошеност, подклаждано от тайно чувство за вина. Едновременно с това, надявам се не само аз, а и Мария, скрито копнеехме за спасение, след като бяхме загубили волята си, човешката, и знаехме, че не можем да се самооприличаваме по нищо с останалите хора.

Вълнуващо, но наивно, за да е вярно... Ще продължа да чета.

Допускам, че още по онова време скритият ни живот промени представите ни за реалния свят, в който живеехме. Интелектът, който трябваше да посредничи между намерението ни да живеем нормално и амбицията ни да запазим в тайна личния си живот, постепенно се отдалечи и ни изостави като майка, отбила вече своите чеда. Прекалено привлекателна беше тази свобода, за да подозираме какви опасности крие. И все пак силата на чувствата оправдаваше всичко! Нещо ми подсказваше, че можем да продължаваме така.

Почти достоверно.

Оскърбена и горда, Мария не знаеше какво да прави със своите родители — предполагам така, както те не знаеха какво да правят с нея.

Представих си как ми се налага пет дни от седмицата да бъда българин и два турчин: как сменям езика по пътя от едната къща към другата и обличам новата си роля на входната врата. Как слушам езика, който разбирам, и си давам вид, сякаш никога не съм знаел и думичка от него. Изплашен, не исках да мисля. А се налагаше.

Проблемът всъщност се свеждаше до едно: на Мария ѝ се искаше да бъде нещо по-различно от онова, което беше, или наистина беше.

Знаех, че всяко ново е интересно, но нищо ново не остава такова докрай. Беше твърде млада или малка, за да е проумяла толкова рано това. И аз бях такъв, но интуицията ми го подсказваше и ме караше да се страхувам. Особено когато премествах нещата и се озовавах на нейното място.

Тук става малко страшно...

Случаите, когато се връщаше разярена от тях, зачестяваха, започваше да си задава въпроси на глас, които вероятно си бе задавала наум.

Някои от отговорите можеха да я върнат там, откъдето беше дошла. Момичето с червеното палто...

Но откъде идваше всъщност момичето с червеното палто? Какво знаех аз за нея? Тя наистина дойде от нищото, носейки се грациозно по замръзналата уличка, нехаейки дори за дрехите под палтото си. Беше се почувствала нова, не, новородена, в първия си самотен рейд по заснежените улици на света, който я очакваше и

който я приемаше такава, каквато тя искаше да изглежда — гола, млада и нехайна до жестокост. Едва сега, година по-късно, се запитвах кои всъщност бяха родителите ѝ — след като смело бях решил, че няма Родина. Род — също.

Възможно ли е продължение?

Предстоеше ми да направя избор, в който трябваше да покажа или благородството на духа, объркан повече от всякога, или да направя стъпка, за да не я загубя. Нужна ми бе философия, която да съюзи страст и мъдрост. Дали се надявах, че такова нещо е възможно? Може би.

Мария трябваше да получи отговор на терзанията си, които освен че трябваше да я задържат при мен, трябваше да я помирят и с родителите ѝ.

Не исках да влизам в конфликт нито с моята религия — отсъствие на религия, смесено с отчаяните ми, яростни опити да повярвам в необходимостта от нея, — нито с онази, която изповядваха родителите ѝ — отявлен ислям, доколкото разбирах. Новопокръстена официално, всъщност Мария си беше чисто, жизнерадостно същество с отворено съзнание, което щеше да приеме будизъм, християнството или ислям, стига да повярваше в необходимостта от това. Религия, по-силна от религията на любовта? Имаше ли такава?

Опитвайки се да я покръстя истински, дали нямаше и сам да повярвам?

Писмо, писано от безумец. Не можех да си представя получателя...

— Знаеш ли какво правя по 24 часа в денонощието? — бе попитала веднъж Мария. И без да дочака да измислям нещо умно, бе отвърнала: — Обичам те!

Не тя, аз бях новопокръстеният, но не го съзнавах.

Моля се само за едно — следващите новини да не се подчиняват на прогресията, с която се бяха влошили предишните.

Няма да слушам радио до обяд, а ще гледам направо обедната емисия на телевизията. Вероятно ще има вече и картина.

Към Сакар тепе, за пръв път с Мария. Вали и чистачките на колата периодично, през равни интервали, буксуват на един и същ въпрос: не е ли грешка, не е ли грешка...

Не съм предупредил старата валиде ханъм за идването на младата. Да се срещнат в упор и... на късмет, каквото излезе. Мария мълчи, стегната от предстоящата среща, заслушана в мислите си, и дори не сменя касетите, както обикновено. Съвсем съзвучно с пейзажа вън, в колата ръми хладен джаз, който прави есента още по-осезаема...

— Няма ли парно в тази скапана кола, измисли нещо по-хитро да ме довършиш, вместо да ме замразяваш в този подвижен фризер — сковано подхвърля младата валиде, загърната в шлифер с вдигната яка, свита на седалката като ембрион в утробата на предстоящата неизвестност. Не й пука, а?

— Парното ще се появи скоро, след малко пристигаме, ще се стоплиш... И внимавай, защото хубостта не е вирнат задник и ококорени зелени очи, а поведение, преди всичко поведение. Не можеш да заблудиш всички, както мене...

Обръща се бааааавно, вляво, към мен, гледа ме презрително, сякаш вижда паяк на ревера си, и казва онова, което най-малко очаквам:

— Не си мисли, че не я познавам.

— Кого бе, малката?

— Майка ти, кого. Само дете не съм я виждала, но и това няма да ме изненада.

— Така ли?

— Така. Сигурна съм, че си приличате като два ореха.

Само дете ти вероятно си по-костеливият.

Избързва според мен. След срещата може да ѝ се сторя като мекочерупков орех. Влизаме в Сакар тепе.

Малка едноетажна къща е бъдещият сарай на младата валиде ханъм. Старата отваря вратата...

Представям ги, опитвайки се да вкарам хумор в срещата: майка ми има в изобилие от това чувство и е сита на подобни мероприятия.

Погледите им се срещат и имам чувството, че и двете ще прихнат — в този първоначален момент, който според познавачите на нормалните бракове бил съдбоносен. Доколкото ги познавам, и двете не се подчиняват на възгледа, че първото впечатление е най-силно. Стискат си ръцете и погледът на майка ми се катери бавно нагоре, после слиза надолу по дългото, добре конструирано тяло на Мария, което стои неподвижно, изложено на показ пред строгия поглед на старата валиде. Шлиферът е разкопчан и под него натрапчиво изпъква строгата тъмна пола, запасаната в нея безжизнено сива риза с висока яка и вързаният на врата шал, който е единственото цветно петно в преднамерено опростения външен вид на новата заселница в Делиормана. Но старата валиде не може да бъде лесно заблудена и след като отклонява погледа си от наивно предрешената манекенка, подчертано небрежно, с тон на стар джамбазин казва:

— Така ли се ходи на сгяда бе, синко, тая жена за тия дрехи ли е? Защо си я облякъл като монахиня, пък тя гледа като арабска кобила, изкарана на Тодоровден — я как хапе юздата... Влизайте, де.

Мария се навежда и целува ръка — жена, разпозната от друга жена. Хаирлия да е, казвам си и ги избутвам напред, към вратата. Майка ми се отдръпва встрани, да влезе първо... както сигурно за пореден път си мисли, булката. Какво друго да си мисли, щом съм я докарал в къщата ѝ.

На масата се качва цялото изобилие на есента — снежнобяло овче сирене, жълти попски круши, пъстри ябълки, презрели, с протекъл кафяв сок смокини и изпотена кана прясно, червено вино. Майка ми носи от девет кладенеца вода, за да прогони естественото и все пак досадно мълчание — разказва за животните като за хора — тя си говори с тях, за съседите, с които почти не говори, за всичко, което може да досади на едно градско момиче, за което селото е място, където няма дискотеки и хората говорят на диалект. Това последното е впечатляващо, особено при капанците, но майка ми не се опитва да го

прикрива. Най-странното е, че прекрача ли прага на къщата, и аз неусетно заговарям на същия диалект, преди още да съм се преоблякъл — така, както, предполагам, сменя другия език и Мария, щом влезе у тях. Нещо, за което се опитвам да не мисля.

— Къде работи... момичето? — пита най-сетне старата.

— Учителка съм в едно село, начална учителка — отвръща Мария, докато отхапва от една круша, която държи с палеца и показалеца на двете си ръце за двата ѝ края, като царевичен кочан, да не се изцапа. — И уча задочно — добавя тя, оглеждайки се за подходящо място, където да остави огризката от крушата. Майка ми мълчаливо ѝ подава празна чиния.

— Какво е то задочно? Нямах ли вишо?

Ох, колко е горда с моето „вишо“, придобивано в продължение на осем години за сметка на държавата. Нещо, което обаче ѝ развързва безкрайно удобно езика, когато иска да ме притисне до стената. Същото прави и с Мария — никога не изчаква прекалено дълго, за да хване бика за рогата.

— Не, нямам висше, сега уча за това — отвръща хрисимо Мария, усмихвайки се на въпроса, който асоциира в съзнанието си с историята на злощастното ми обучение, познато ѝ от една скромна белетристична книжка, озаглавена „По таваните“ — място, където наистина мина по-голямата част от времето, през което задоволявах научното си любопитство.

— Е, задочно-незадочно, щом си започнала... то не става бързо — гледа подигравателно към дипломирания висшист, който си сипва втора чаша червено. И изведнъж, сякаш забравила от вчера включена ютия, се сепва и възкликва: — Ох, каква съм гостоприемница и аз, на момичето забравих вино да сипя — с широко движение излива делибурана в чашата пред Мария, за да види дали ще клъвне рибката веднага на червената блесна. Но Мария не е вчерашна.

— О, аз не пия, много, много рядко... — ако знаеше само как се ангажира с това изречение младата валиде, щеше да си мълчи.

— Колкото искаш, толкова пий, но не се мъчи да го стигаш — патетично казва майка ми, не подозирайки, или подозирайки, точно това, че Мария пие колкото мене или почти толкова. — Да го убиеш, повече от кило ракия не можеш го накара да изпие. На ден — добавя тя, гледайки ме с бялото на черните си като маслини очи. Капанка...

— А, той не е по ракията, аз за виното знам, но ракия...

— Мария се прави на хваната от гората, без да знае, че дядото на майка ми е имал триста декара гора точно в тази област (слушал съм легенди за неговата виноустойчивост) и че точно на този терен майка ми е подготвена за отличен — на този изпит не може да я скъса никой.

— Не знаеш за ракията ли? Че какво знаеш тогава? От колко време се знаете, че да не знаеш... — старата решава великодушно да ме пощади и сменя темата. — Баща ми казваше: „Пиян мъж — весела къща, пияна жена — съдран чувал“. Така му отърваше, мен ако питаш, и пияният мъж, и пияната жена са... какво стана снощи?

Мария ме гледа, гледа и нея — не разбрах, иска да каже градското, или се прави, че не разбира, но сполучливо.

— Не помни нищо на другия ден, това — пояснява майка ми и става от масата, за да ни остави сами, или вероятно за да си гледа работата, което за нея е по-важно от нашето присъствие.

Мария не се колебае дълго — чашата, но моята чаша, се излива без остатък в гърлото ѝ и се връща празна пред мен. Нейната продължава да стои пълна — то не обича да пие детето, рядко, само в краен случай... Как ще съжалява за тези приказки.

— Фантастично — произнася задъхано, тутакси зачервена от голямата чаша.

У нас никога не е имало малки чаши — нито за ракия, нито за вино.

— Кое е фантастично? — питам аз, докато си пълня чашата, която подозирам, че отново няма да мога да изпия. И втората отива при първата и Мария прави опит да се шегува:

— Как страхотно заблудих майка ти, а? Много, много рядко... Дали ми повярва?

— Естествено. Тя страшно обича тревата.

— Коя трева бе, ти и езика смени и виж какви неща заговори изведнъж, откъде тази трева...

— Пасе трева, искам да кажа, повярва ти. Тя фалшивите ти дрехи разпозна, ти за виното питаш. Как няма да ти повярва, като те вижда с кого си, нали знае, че аз не пия... да ме убиеш, повече от литър не мога. Да видим сега как ще крепиш мита?

— Кой мит?

— За въздържанието си. Дето от време на време таковаш, пиеш.

— Да пия от време на време мога, но да таковам — не.

Такова нещо не съм казвала. Таковането по-често...

— Още една чаша и връзваш кънките. Внимавай какво ти казах на идване — поведението, малката, поведението.

— Сипи още една чаша от това червеното бе, бате. Какво е това чудо — хем сладко, хем кисело, че и горчиво на всичкото отгоре. Какво пиех аз досега, тези бели вина са като таратор. Само още една чашка...

— Това, което пиеш, още не е вино. Нарича се делибуран, или лудо вино — и само с двете чаши си готова. Подготви си защитната реч, след малко ще се срещнеш със старата валиде и ще лъсне всичко. Ще видиш рядко, много рядко...

Мария е полупияна, вероятно не е очаквала толкова бързо да се прояви ефектът от младото червено вино и настроението ѝ вече също е червено.

— Спасявай ме, пияна съм — с изнемощял глас, превзето оповестява тя, когато майка ми влиза и с плътен глас нарежда: — Оставила съм ви работни дрехи в другата стая, преоблечете се и елате на двора.

Тя отлично знаеше, че най-доброто средство за насърчаване на сближаването е общата работа.

Мария в двора при животните — трогателна среща на два свята, в които величавата символика на природата се проявява във всяко движение и всяка реакция. Никога не съм разбирал хора, които могат да смачкат един бръмбар само защото се е озовал близо до петата им или с животински звуци прогонват кротко куче, което гледа по човешки умно и се умилква в краката им. Както и не мога да си представя по-привлекателна гледка от дете, което си играе с опасен звяр — добродетелно слетият инстинкт и цялото съвършенство, което излъчват в своето единение подчинените единствено на природата си същества. Нищо не е подхранвало въображението ми по-плодотворно от онези мигове, в които съм ставал свидетел на необикновеното и толкова рядко проявление на човешката деликатност към същества, които не могат да се изразяват по друг начин, освен чрез своите сетива и съвършеното си простодушие.

Чуждият свят, в който е попаднала Мария — всъщност тя е чужденецът в него, — я изследва предпазливо и недоверчиво и гледката е гротескно-комична, почти лъчезарна фантасмагория.

Гъските съскат и я следят от безопасно разстояние и докато формално пристъпват любопитно към нея, всъщност отстъпват назад. Стариият пуяк, който врещи ожесточено и червената му гуша яростно се тресе от яд, е опнал до краен предел всяко перце по пъстрата си, куха окраска и ако не се разпадне от непосилните звуци, които издава, ще се възнесе от контене и превземане, докато разбере какво е това ново, нахално същество, което без всякакво позволение се е озовало в менажерията му. Петелът, този дърт коцкар, обикаля в кръг и озовавайки се предимно отзад, вероятно крои планове как да се метне на гърба ѝ, за да събере кудкудякащите аплодисменти на дузината кокошки от харема, които ревниво следят развоя на срещата. Не я изпускат от очи и двете кози, които с тревога наблюдават играта на двете козлета с Мария, оставила ги да се катерят по коленете ѝ и да я ближат по лицето. Хладнокръвно излегнат под стряхата на сайванта, само Чарли, черното куче с белите петна, е сякаш неутрално, но също контролира поведението на внезапния навлек и вирнатата му опашка подсказва, че ако се наложи, ще има последната дума. След дъжда е изгряло слабо слънце и дворът дими в омарата на предесенния ден в пастелна мъгла, създадена сякаш да открие пътя, по който се движи радостно и ненаситно сред непознатия свят на истинските неща детската душа на Мария...

Кръгът бавно се смалява и по-смелите приближават по-близо.

Едната коза се престашава и любопитно подушва познатата рокля на своята стопанка, облечена от непознатата, пуякът е на сантиметри от нея и с протегнатата шия се опитва да я клъвне по коляното, гъските вече не съскат и една през друга съобщават имената си. В крайна сметка петелът, този шарен и наперен самозванец, тържествено, с фриволен фалцет свири отбой, оповестявайки на целия двор предстоящия мир, и приканва цялото войнство към снизхождение и гостоприемство. Очите на майка ми, пълни със смях и умиление, следят от разстояние протокола по запознаването, готови да предотвратят без колебание всяко недоразумение. Когато приключи ритуалът, ще покаже на Мария — на това голямо дете без истинско детство, — какво яде и къде спи този пъстър свят, който осмисля живота ѝ.

Оставям гълъбите за най-накрая — децата обичат най-много десерта. И когато я въвеждам в гълъбарника — в лоното на своята

колкото действителна, толкова и самоцелно измислена естетика, чиито жреци чувствам съдбовно причислени към наивните ми представи за съвършенство, — тя е готова да коленичи, за да изрази своя възторг от великолепието на неотразимите същества. Любовта към тях според мен е сравнима само с първата любов на човека.

Опитомени и доверчиви към всяко присъствие — за разлика от полудивия свят на двора, — гълъбите не й дават възможност да се колебае и да избира. Те я гледат изпитателно, но кацат веднага по раменете и ръцете й и, пеейки, надзъртат в интимните й, съкровени области тъй естествено, че правят всяко преодоляване излишно. Долавям колко ненужен съм в този миг и излизам, като я оставям сама сред тях. Възхитена и безмълвна, Мария се опитва, но не може да говори. Само ги докосва объркано, понеже я докосват и те — с погледи и силфидни движения, които са по-скоро взаимна възхвала и благодарност към Бога, отколкото нещо конкретно.

И идва първата изненада. Питам се кой от всичките видове ще я впечатли и кой от всичките редки екземпляри ще хареса най-много в морето от криле и цветни нюанси, когато виждам, че погледът й приковава една черна поща — гълъб, обречен на нехаресване от непознавачите. Външният му вид почти по нищо не го отличава от дивите — ненатрапваща се сиво-черна окраска, с удължено несъразмерно тяло и дълги крака, тревожни очи и грозна човка, черната поща не е декоративен гълъб. Той се превръща в рядко изключение само когато някой прояви любопитство към скритите му качества, които по принцип го правят абсолютно незаменим в ситуации, невидими с обикновено око.

Мария няма как да знае, че поща като тази е ненадминат летец и може да плува стотици километра във въздуха, без да се изтощи, и да компенсира умората, реейки се във въздуха като добър плувец, който си почива по гръб; че може в продължение на 17 дни по 24 часа да люпи сам яйцата, без да става, без храна и вода, ако единият от двойката изчезне; че е непобедим в битки с други гълъби и почти винаги успява да избяга на ястреб и сокол, падайки като камък към земята, откъдето се взема невредим.

Мария няма откъде да знае това и въпреки всичко избира черната поща?

— Какво ти хареса в този гълъб, най-грозният е от всички — питам със зле скрито задоволство.

— Не зная, но ми се струва, че е изключително ценен, харесвам ненатрапчивите неща, а този не се перчи като останалите и излъчва някакво въздържано благородство, не зная — отвръща объркано Мария, гледайки към гълъба. Хващам го и ѝ го давам. Тя го погалва и го пуска, а той каца обратно при своя еш, който тутакси запява — статуквото е възстановено. Беше харесала женската. Един-единствен чифт пощи — дойки, които гледат и чужди малки, изоставени от собствените си родители.

Какво привлича Мария в двойката пощи? Какво ѝ казаха полугласно те? Зная само, че моментът е важен, и се надявам някой ден да узная причините за необяснимата ѝ интуиция. Моята в момента отсъства.

Проверявам няколко пъти за гълъба, но от него няма и следа.

Привечер след тежък летен ден. Сакар тепе се задъхва. Сушата е смазала Делиормана — жълто и оголено стърчи всичко, до което се докосва погледът. Лятото се влачи мъчително, пожари жънат вместо комбайни.

Овцете се точат в опушена върволица като военнопленници, които се връщат от фронта гладни и жадни. Дори не бляят, за да не хабят енергия. Дори не се прибират, а просто вървят една след друга.

И сенките са се скрили на сянка. Не е ясно от какво се подхранва и как се възражда отново този примитивен живот? В него няма място дори за любопитство.

Кретама към кръчмата, за да проверя колко души са оживели. С неописуема радост следя един тъмен облак, който измъчено плува над главата ми, и когато стигам пред грохналата от жегата пивница, най-сетне съм на сянка. На старо меше, което лежи пред входната врата, откакто свят светува, седи Рамадан ага, стар турчин, който, ако не се лъжа, сега се казва Рангел. Облегната на дувара, вдясно от него, на земята, се топли отворена бира, от която повече пият мухите, отколкото той. Вляво е шапката му — сламен щрих на някогашна капела.

Кимама учтиво и влизам. В сауната няма никой, освен кръчмаря, който бере душа. Купувам си мълчаливо една бира и излизам отпред, под облака. Бай Рамадан Рангел ага не помръдва — високомерен паметник на храбрата борба срещу недостойното поведение на лятото. Сядам на дървото до него. Около половин час мълчим, защото ако си отворим устата и изтървем някоя дума, може да подпалим селото. Облакът се разраства и в крайна сметка ме изкушава.

— Най-сетне... май ще завали — казвам задъхано, с много фалшив оптимизъм, пренебрегвайки лекомислено неписания закон, който зная: да не проговаряш първи пред по-възрастен. Ако те питат, тогава.

Рамадан Рангел раздражено се помества върху дървото, бавно се извърща към мен и презрително раздвижва устата си:

— Ти на колко години си, бе?

Казвам възрастта си, която е горе-долу половината от неговата. Като се обръща отново в своята посока — към пътя, който гори някъде нагоре, към съседните села, — бай Рамадан Рангел ага продумва тихо на турски, като на себе си:

— Язък, че си живял толкова години. Оттук, откъдето идва този облак, дъжд не вали. Оттук си отива. Ще вали в Изгрев, над кулака...

След като мълча известно време засрамено, ставам и тръгвам. От облака няма и помен, някъде нагоре, към Изгрев, е притъмняло...

Затова ли самообразованите си пишат неписаните закони — за да могат да отворят очите на такива като мен, образовани?

Как да разведриш скуката на човек, който знае повече от теб дори когато мълчи?

Колко малко могат да казват думите.

Рамазан байрам. Пуша мълчаливо, присламчен до четири-пет души пред джамията, току-що разпуснала. В приповдигнато настроение са, един разказва нещо и останалите го слушат, без да го прекъсват. Познавам го — това е Исинаа, който единствен се извърна да ме поздрави някога в кръчмата, когато минавах край него.

— Няколко години подред гледам и не мога да разбера едно нещо. Паса си овцете на Кудур баир, мера бол, сенки за обяд и вода на Етемин чешма дал Господ, и овцете добре, и аз. Отсреща, на другия баир, Еюб ага кантонера спъва три юници. Слага им букаите и се прибира в кантона да чака влака. Първите дни гледам и не мога да разбера нищо — крави като крави, трева като трева. Една вечер обаче, като се прибирам, гледам — а, кравите спънати на празно, пусто място, близо до линията, дете трева не е имало откакто ислям има, а отсреща, от другата страна на линията, на няколко метра — поляна, зелена и сочна като очи на вдовица. Ай, викам си, Еюб ага хептен е кудурдисал. Бива, бива, ама...

— Еюб ага не беше прост човек, тия ги разправяй някъде на друго място, дете не го познават — прекъсна го един от слушащите. —

Такава простотия няма да направи и Осман чауш, дето сее житото през рамо...

Разказвачът стоеше усмихнат, предвкушвайки насладата от продължението. Това, което разказваше дотук, наистина беше простотия.

— Който бърза, у тях си остава. И аз мислех, че е простотия, затова един ден реших, срам не срам, да отида и да питам. И питах.

Всички бяха затаили дъх, но той не бързаше. Щяха да чакат, докато разберат как щеше да се измъкне от неправдоподобния си разказ.

— Еюб ага, викам, защо спъваш кравите на голата пръст, а отсреща, на няколко метра, има трева до колене?

Еюб ага тъкмо опъваше синджира на последната крава, пусна теслата до себе си на земята и ме изгледа, сякаш го бях напсувал на майка. Каза ми:

— Исинаа, целият ти джинс бяха наивни хора, и ти си същият. Питаш защо спъвам кравите на празно място, а тревата е отсреща? Колко акъл трябва, за да се сетиш? За да научат първо нямането! Имането лесно се учи, него всички го могат. Като свикнат да стоят гладни, ако се наложи, няма да умрат от глад. Трева има за всички...

Възхитително мълчание обви последните думи на Исинаа ага и няколко пакета с цигари се протегнаха към него. Той си изтегли бавно от едната кутия цигара без филтър, запали я и каза:

— И при животните щом има Рамазан, значи и при хората трябва да има. Или обратното, не знам. Честит Байрам сега. От Еюб ага рааметлията това научих, лека му пръст. Кога беше, вече не помня...

— Е, кога беше, той умря вчера, я има, я няма три години — смеси се най-младият от групата, за да покаже, че е в течение на селските дела. И направи страшна грешка. Исинаа се извъртя, сякаш някой му посегна, и ядосано каза:

— Вчера ли! Точно преди петнайсе години умря, той приближава да се върне вече...

И като бръкна в джоба си, извади шепа бонбони и ги хвърли към децата на улицата с думите:

— За мъртвите, които знаят повече от нас, живите.

Сърцето на Делиормана е пред инфаркт. Селата приличат на настъпани мравуняци. Невидими надвиснали облаци сгъстяват напрежението и във въздуха витае гибелна опасност, която заплашва да помете по пътя си всичко: хора, животни, къщи и имоти. Не я назовава никой, но тя е известна — предстои преселение. Което по-късно ще остане с романтичното определение Голямата екскурзия. На всички е повече от ясно, че е задължителна. Годината е 1989.

Нещастиято виси над главите на всички. В града е по-лесно и поносимо — спестените пари безразсъдно се прахосват в ресторантите, защото има граница, над която не могат да се изнесат. В селата е страшно — имотите! Къщи и животни, обезценени за една нощ, вървят на цената на един приличен обяд или се подаряват на съседни българи. Крави се купуват за пет лева, коли се продават за сто. Такава е логиката на всяка масова лудост — сменяйте кон за кокошка, само да спасим кожата си. Безумието е пълно и всеобщо. Патриотизмът престава да бъде добродетел, провинциалното надхвърля националното и хаосът се извисява до патологичната си завършеност.

Приказките са излишни, утехата е една — по-бързо и по-далеч от мястото на насилието. Неясната неизвестност е за предпочитане пред ясното битие на другата вяра. Стадото тръгва...

Вечер след работа се отбивам на „Стара планина“ 3, в центъра на града, където в закътана къща с хубав двор живее старият ми приятел Невен, който някога се казваше Невзат. Талантлив поет, завършил арабистика, парализиран още преди процеса. У тях е свърталище на инакомислещи от много години — българи и турци, — недоволни от режима. По неписан, странен обичай аз говоря с турците на турски, те с мен — на български. Вероятно си поднасяме някакво излиняло уважение, което през лятото на 1989 г. е на път да се скъса. От няколко дни не ходя и у тях, за да не преча на семейството на Невен — майка му и двамата му братя, — да си приготвят багажа. Една вечер телефонът иззвъня и Невен ме повика у тях. Отидох. Стаята на поета беше съвсем празна, сякаш никога не бе имало мебели, а той, хванат здраво с две ръце за бастуна си, седеше в средата и гледаше към

вратата, сякаш щеше да влезе избавлението му. Очите му бяха строги, занесени и мътни, когато каза:

— Мебелите раздадох на съседите, много се чудих какво да правя с книгите, повече от хиляда са. Реших да ти ги подаря, на мене вече не ми трябват. Няколко ми стигат за из път...

Какво можех да кажа? Кимнах.

— Убиха ни. Аз дори не съм и турчин, татарин съм. Но българин не съм и няма да стана.

— Книгите какво общо имат? — рекох. — И ти имаш книга на български.

— Имат. Не искам нищо да ми напомня за тук, за това, което стана. Повече нито ще пиша, нито ще чета. По какво се различава края на двайсети век от началото на седемнайсети? По нищо!

Много пъти бяхме водили този разговор, но той не стигаше доникъде.

— Довиждане, приятелю. Всъщност сбогом. Голям резил е всичко, особено човекът... Аз познавам християнската религия не по-зле от исляма. Ела сега да обясниш на майка ми, че се казва Тинка и е българка, на осемдесет години. Видя ли цялото милосърдие на християнството!

— Не забравяй, че тези, които те гонят, не изповядват точно християнството и не ходят на черква. То им е враг, както се превърна и в твой враг, предполагам. Не то е причината, то е само средство. Те изповядват нещо друго. Скоро земята ще започне да гори под краката им.

— Не под техните, под нашите гори. Не ме интересува какво изповядва вече никой. И християнството, и ислямът са бошлаф, щом и двете го правят. Само силата може да изповядва. Словото било по-силно от меча, а? Какво успя да направи словото? Защо ти спряха романа в „Хр. Г. Данов“? Със справедливото слово...

— Точно затова, защото се страхуват от словото. А сега — повече от всякога.

— Глупости! Нищо не може да направи словото. Освен реверанс... на меча. И после да го похвали. Типично по християнски.

— Когато разпънали Христос, той не хленчил, а си понесъл кръста. Това наистина доказва, че нямате нищо общо с него... Сега си афектиран, ще мине време и всичко ще си дойде на мястото...

— Афектиран, каква думичка. Не съм афектиран, а обърнат с червата наопаки, като агне на ченгела. Безсмислено е да говорим.

Наистина беше безсмислено. Както беше безсмислено да казвам каквото и да било на други приятели, които срещях из града и които също се канеха да заминават. Онова, което най-често се питах по онова време, беше как щях да постъпя аз на тяхно място? Вероятно по същия начин, защото не можех да си го представя дори, преместено върху мен.

А Мария?

Паниката бе обхванала всички. Пороят се отприщи и за дни затлачи пътищата. Колони от коли и камиони, натоварени пределно с покъщнина и илюзии, течаха на юг. Предполагах, че приближава онова, което беше неизбежно. И то не закъсня.

Мария дойде късно една нощ, облечена доста странно с някакъв халат, който явно не бе неин, и като се облегна безпомощно на вратата, която дори не затвори, тихо каза:

— Тръгват, и нашите тръгват. Стягат багажа...

Онова, което не каза, но което виждах как остана да виси на върха на езика ѝ, бе: „Ами аз?“.

Успях само да кажа:

— Ти решаваш.

— Аз или ние?

— Мисля, че ти. Ти и само ти — отвърнах, убеден, че този въпрос няма решение, независимо от самото решение. Кантарът беше изваден — на едната страна на блюдото бяха родителите ѝ, всичко, от което бе произлязла, от другата аз — утопичен анестезиолог, с неясно бъдеще и тъмно минало. Някой, който упойвайки я, ѝ помагаше да повярва, че тя не е онова, което би трябвало да бъде според най-близките ѝ хора, а нещо друго, което тъй искахме и двамата. Със сигурност знаех едно — наметната със съдийската тога, отнякъде щеше да се появи и да отчете показанията на везните... любовта.

Можеше ли да бъде тя безпристрастна? Обективна?

Добронамерена? Великодушна? Точна?

Тя беше сляпа!

През онази нощ не спяхме и двамата, мълчахме, заслушани в сърцата си, които отчаяно прогонваха тежките въпроси на разума. На сутринта, когато пиехме кафе в кухнята — привидно разсеяни, но

мълчаливо съсредоточени под тежестта на израждащата се неизвестност, поела всички въздух на стаята, Мария каза приглушено:

— Аз оставам.

Не знаех дали трябва да въздъхна, или и аз да си поема въздух. Някой каза вместо мен:

— Помисли ли добре?

— Не искам повече да мисля, защото не мога да мисля със сърцето си. Нито да чувствам с разума си. Ако все още ме искаш, оставам. Трябва да се крия някъде, докато заминат.

— Знаят ли, че идваш при мен? Къде ще те търсят?

— При Анета. Но аз ще се махна от града, ще отида при една приятелка във Варна, там няма да ме намерят. Те и без това много не искат да ме виждат...

— Да не съжеляваш после? Ще можеш ли да живееш без тях?

— Не зная. А ти без мен?

Кафето димеше, забравено на масата.

Ако нощите са родината на романтиката, вероятно дните са царството на илюзиите. Колко лесно би било, ако чувствителността не се противопоставяше на разума. Уви.

Започваше един от дългите, тежки дни на 1989 г., които зададоха много въпроси и не донесоха нито един отговор.

Силната любов е като универсален разтворител — тя поглъща в себе си всичко, което ѝ се противопоставя: религии, политика, начин на мислене, интелект, епохи, нрави и обичаи, и след като ги разтвори в неразгадаемия си организъм, ги употребява за своя цел: верноподанически стоварва закуп цялата плячка в нозете на приспания, заблуден разум. Който, в крайна сметка, има последната дума. И подведеният от любовта съдник обикновено е хладнокръвен, безпристрастен и безмилостен, защото не произнася категорична присъда над нея, а я прави... зависима. От себе си, което я обрича на бавна, мъчителна смърт. Така, пчелейки всички първи битки и победи, нещастницата не успява да задържи нито една. Освен в случаите, когато не склони да бъде съдена, отхвърляйки завинаги разума.

В това сражение, познато на човечеството, откакто то съществува, времето, което може да ускорява или забавя крайния резултат, е винаги в опозиция. То не се блазни от емоции и не се плаши от внезапни развръзки — гросмайстор, който изчаква грешка. Империя, която се саморазпада от вътрешни междуособици, лавина, раздвижена от собствената си тежест. Състояние, подвластно само на своето съдържание.

Мария ми разказа как бе разговаряла с баща си, преди да заминат. На два срещуположни тротоара, на двеста метра един от друг, гледайки се през булеварда. На всяка негова крачка напред тя правела десет назад. Какво са си казали?

Не зная и не бива да знам. Има неща, до които не е нужно да се докосва никой. Когато се прибра, беше сломена и пребледняла и успя само да промълви:

— Заминаха. Господ да им помага!

Господ трябваше да помага на всички, защото есента на 89-а — месеци след Голямата екскурзия, — беше есен на сътресения и заблуди. Падна правителството на народната власт и във вакуума на измамените надежди бързо покълна блудната форма на близкото бъдеще — най-горният пласт, кожата на демокрацията, под която успяха да се спасят, бързо надушили уютните ѝ гънки и топлите ѝ потни жлези, всички паразити — и преситени, и гладни. Напускайки полумъртвия труп на диктатурата, самопровъзгласяващи се за новата кръвоносна система на младото тяло, те щяха да смучат кръв от него, вместо да му вливат. Щяха да проглушат ушите на света с безграничното си милосърдие, забивайки все по-надълбоко пипалата си в плътта на младенеца. Щяха да създадат онази среда, в която щяха да процъфтят невиждани и нечувани болести, с обещание за чието лечение щяха да се сменят президенти, парламенти, правителства. С единствената идея да не умира хилавото тяло на новороденото, и с единствения идеал — да му помагаме да живее, но полумъртво. Защото силно и непокорно, новото тяло на демокрацията щеше да е реална заплаха за бездарието на всички самозвани лечители, които знаеха какво ги чака, ако организъмът укрепне бързо. За съжаление, благодарение на техните грижи, това беше невъзможно.

На 9 септември 1986 г. почина дядо ми. Умря от глад. Познатият, предизвестен край на всички болни от рак на хранопровода. Три дни преди това, с глас, който беше болезнено отсъствие на глас, с безмълвно движение на устните си, ми каза:

— Искам с поп, аз не съм бил нито комсомолец, нито комунист. Лежал съм в затвора, имам грехове, докарай ми поп...

Лежал е в затвора през 1953 и 1954 г. — за неплатен наряд селскостопанска продукция. Според тях.

Потомък на богат селски род, дядо ми по майчина линия винаги е бил кулак в очите на мързеливите соцлекета и целият му живот мина под знака на черната овца в бялото стадо. Знам от баба си какво казал на бирниците, когато му поискали по-голям наряд от определения:

— Защо не дойдете нощем да ми откраднете житото? Поне да не ви виждам. Идвате по обяд — какви сте, освен пладнешки хайдутини. Пет пари не давам за скапаното ви текезесе. Някога нещо да съм вземал от вас?

И залостил вратата.

Последен мохикан в селото, той не влезе в текезесето. Бял ден не видя, но и не подгъна коляно пред никого. И по ирония на съдбата умря от глад.

Отидох в града и пазарих поп. Платих му, качих го в колата и го закарах в Сакар тепе. Бяха дошли роднини от Русе и Разград, откъдето е преселен родът на дядо ми. Капанци, предимно бабички и старци, също на път за там, където отиваше той.

Попът го опя в черквата, близките се сбогуваха с покойника и погребението тръгна към гробищата — един стръмен баир на края на селото. Кой знае защо, не можех да заплача. Дали защото дядо ми беше суров човек, или от тежестта на Мария, отпусната на едната ми ръка, не зная. Селското погребение, водено от попа, пълпеше монотонно към последните къщи, когато незнайно откъде пред шествието изскочиха трима души, двама мъже и една жена, и спряха хората. Познах ги — партийният секретар на селото, българин и съсед на дядо ми, кметът на селото, турчин, и секретарката на съвета, също туркиня. Бивши.

Погребението мълчеше. Когато тишината се разрасна, кметът на селото, Кадир, каза високо, с тънък, писклив глас, който напълно подходдаше за човек на власт по онова време:

— Погребението не може да продължи. Попът трябва да си отиде, не може с поп. Има разпоредби и ние ги спазваме.

Онемели, всички започнаха да се споглеждат. Това не беше сватба, за да си прави някой шегички с младоженците и да ги спира, където му хрумне. Мълчанието не беше неловко, бе светотатствено и всеки следващ миг щеше да се взриви. Фитилът догаряше, когато партийният секретар, Кунчо Пљунката, отмести кмета пред себе си и застана по-близо до хората. С патос, достоен за петдесетте години, когато баща му придумваше хората да зарежат нивите си и да подарят всичко, което имат, на текезесето, каза:

— Това погребение е незаконно. Затова не може да отиде до гробищата. В църквата ви оставихме, защо то късно разбрахме какво се готвите да направите, но по-нататък не може. Попът трябва се махне. Секретарката ще ви заведе до новото гробище и ще прочете слово. Иначе смъртта е невалидна и няма да издадем смъртен акт от общината. Това е, попът да се маха.

Не знаех, че и смъртта може да бъде невалидна. В зависимост от мястото, където...

Господи, бяха направили ново гробище, където щяха да погребват смесено и християни, и мюсюлмани — логична последица на всичко, което бяха сторили дотук. И дядо ми, който приживе бе изтласкан встрани от хората, посмъртно отново щеше да е там.

Попът, който кротко седеше отпред, пред хората, пристъпи напред и спокойно, напътствено рече:

— Синко, погребение не се разваля, то не може да бъде развалено. Отмести се от пътя ни, не е редно да стоиш пред мене, защото така ще ускориш времето, когато аз ще застана пред тебе. Иди си с мир.

Секретарката, видна селска курва, нещо, което не може да бъде скрито зад измислени длъжности, реши да спечели още няколко точки за каузата на местната власт:

— Дядо попе, ти си иди, защото утре ще се обадим на твоите шефове и ще бъдеш уволнен. В старите български гробища вече няма да се погребва никой, казахме, има нови. Всички ще се погребват там, такава е заповедта от най-високо място.

Попът не се разгневи на новината, само се прекръсти и с твърд, нетърпящ повече възражения глас, отсече:

— Чуйте, чада божии, моите шефове могат да ме уволнят, но аз не служа на тях, а на Бога. От него имам страх, неговата воля изпълнявам и съм дошъл по негово желание. И по волята на покойника, който ме повика и който след час ще се представи там, където е мястото му навеки, а не във вашите нови гробища, където, щом така искате, нека погребат вас. Аз не зная вашето най-високо място, откъдето ви заповядват, но зная моето. То ми казва сега да вървя напред и нагоре, към християнските гробища, където е последната спирка и вечният дом на покойника. Амин!

Погребението тръгна и отхвърли от пътя си като пращинка престараващата се, бутафорна селска върхушка, уподобила се самонадеяно с властта, нравите и обичаите на един народ, оцелял благодарение точно на тях. Докато вървахме нагоре, към гробищата, Мария се притискаше в мен и само веднъж тихо, уплашено и беззвучно каза:

— Посегнаха на нашите мъртви, сега и на вашите...

Какво става?

Един Господ знаеше какво става.

Гробът, изкопан предварително, беше засипан. Когато стигнахме горе и видяха прясната пръст, заринала празния гроб, жените се разпищяха, мъжете се засуетиха и погребението заприлича на стълпотворение от измамни хора. Тогава попът рече, отново спокойно и уверено:

— Не се вайкайте, ами идете в селото и донесете лопати, да изкопаем нов гроб. Гробарите ги няма, явно са ги прогонили. Не бях виждал да се зарива празен гроб, и това видях. Не бойте се, който на чужд гроб посяга, своя копае. Вървете.

И тогава се появили милиционерите, повикани на помощ, след като погребението бе продължило към гробището. Бяха четирима — униформени млади момчета, объркани и уплашени, но не чак дотам, че да разрешат да се изкопае нов гроб в старите гробища.

— Не можем да позволим да го погребете в тези гробища, разберете. Или вървете в новите, или...

— Копайте в съседната нива, няма да ходим никъде. Тук е мястото, където трябва да бъде погребан православният — кротко разпореди попът и гробът беше изкопан извън гробището, близо до синура, който отделяше съседната нива — някога собственост на дядо

ми, — от новия му дом. Хората се бяха умълчали, засрамени и покрусени от онова, което ставаше пред очите им, дори вече не плачеше никой. И когато свещеникът запя „Благословен Бог наш, сега, всегда и присно...“, всички побързаха да скрият мъртвеца в земята и да се разотидат.

Така бе възнаградено посмъртно пословичното в селото трудолюбие на дядо ми и капанската му, непозната на местните хора, непреклонност приживе. Днес гробът му, както и целият му живот, е отделен встрани от другите — самотна, тъжна и тежка гледка, извикваща достоен ореол в моето съзнание и обвита с непривична тишина в спомените на останалите.

Баба ми, която се пресели при дядо ми две години по-късно, бе откарана на друго място и никога не можа да стигне до него. Погребяхме я в новото смесено гробище и на гроба ѝ селската курва прочете похвално надгробно слово, безнадеждно бъркайки родовете и времената според собствените си асоциации. Слово, валидно за всички бъдещи мъртъвци, приживе уеднаквени от системата като бройлери.

Видях колко болка може да причини вярата, призвана да озарява живота на хората и да ги подготвя за естествения му завършек, да им вдъхва кураж и сила в земните страдания, а вместо лек за душата тъй лесно се превръща в последно, висше страдание, дори споменът за което носи ново страдание. Не ми е минавало и през ум да обвинявам за това вярата, а само да си задавам в моменти на необузdana слабост патологичния въпрос:

„Възможно ли е човек да бъде докрай откровен, когато иска да проумее нещо? Дори пред себе си?“.

Разбира се, в границите само на един човешки живот...

Най-страшни са копнежите ни, причинени от нашите представи...

Пускам телевизора точно в 12.30 часа. Новините тръгват със съобщение за катастрофално земетресение, пораженията от което са ужасно неясни и жертвите вече надхвърлят три хиляди. Преди да покажат и първите кадри, искам да спра телевизора, но докато ставам от масата, картината се появява: показват руини, каквито съм виждал само в документални филми за войната.

Седяхме около масата в стаичката на бабата (така наричах хазяйката си в едно далечно село, където избягах от безсмислието на света и попаднах отново в него), която, откъдето и да я смятах, не беше на повече от петдесет и няколко, с тридесет и два зъба в устата. Кокореше се като сокол и вървеше изправена като курсант на парад. Седеше на стола срещу мен и в устата ѝ хрущеше морков от чинийката с мезето. Не бързах да ѝ доливам ракия, защото моментално я изливаше в гърлото си и все по-настървено ме гледаше.

— Свършиха ми се сълзите — рече изведнъж тя. — Днес се мъчих да плача, а сълзи няма. Кажи ми, на какво мяза това нещо: да се напъваш да се редиш, а сълзи няма. Отврат...

Охо, мъчила се да плаче? Този звяр, удушил с голи ръце две котки, които ѝ бяха изяли пиленцата в задния двор? Чувствителното ѝ сърчице на съдия-изпълнител и честните ѝ сиви очички на лъжесвидетел се бяха напънали да плачат?

Със сълзи?!

— И на мен ми се плачеше някога, когато убивах птичките, но и на мен не ми идваха сълзи. Напъвах се, но... Защо не мога да те видя как се разплакваш... да не говорим пък със сълзи... — рекох, докато се опитвах да си го представя и ме напушваше смях. Бабето бе твърдо като шведска стомана и коварно като смок.

— Ти си безчувствен човек — каза тя. — Не може да се разчита на теб, за съчувствие да не говорим. Налей ми две капки! И внимавай да не се разхилиш, защото ще ти вдигна наема с още десет процента.

Нямаше и капчица хумор в думите ѝ. Тутакси ѝ напълних чашката. Все едно че нищо не бях сипал в нея — зейналата къртичина пое ментето като пет лева циганска цигулка.

— Знаеш, че винаги можеш да разчиташ на мен, но номерът плач със сълзи няма да мине — рекох внимателно, за да не я разгневя прекалено, но все пак достатъчно, за да чуя каква анатема щеше да съчини с бързо покълващата си вдовишка злоба. Не чаках дълго.

— Ти си по-голям изрод и от мене. Защо да не поплача със сълзи, какво толкова... Аз душа нямам ли? Не съм като вас, дете само за разврат мислите...

— За разврат са нужни повече хора, Елена — казах. — С двама души разврат не става...

— Ти не ме учи как се прави разврат, зная едно друго и аз — гладко продължи тя и ме погледна мръсно. — Като съм вдовица, да не мислиш, че паса трева, а? За нищо друго не мислите, освен за разврат — категорично добави тя и поднесе към мен празната си чашка. Бутилката вече сдаваше багажа.

— Когато двама души се обичат, всичко им е разрешено — реших да хвърля една сламка срещу пороя аз, знаейки как ще я отнесе, без да я забележи. Най-малко три по сто лежах в корема на моралистката. И понеже ракията беше менте, спокойно я смятах по две.

— И да се ближат като копои ли? Мискини с мискини. Моят мъж не ми беше виждал пъпа гол, докато беше жив — поставя мъничко, хилаво червейче на огромната кука на любопитството си старата ловджийка, разчитайки, че шаран като мен ще го забележи отдалеч. Не бях много гладен, но пред нея наистина си бях шаран.

— Твоят мъж може и да не е виждал голия ти пъп... но после... не пуснаха ли тока... — вече се смеех и нищо не можеше да ме спре, знаейки отделни фрагменти от забележителната биография на хазайката си, която беше вършала мъже от двете страни на Стара планина като донски комбайн. Отдавна се беше наточила и за мен, ама засега устоявах. В началото на втората бутилка обаче винаги се разколебавах и се страхувах да не занемаря защитата.

— Отвори другата бутилка и се дръж прилично, за да не кажа две думи на оная будала с физиономия на икона вместо глава, дете идва от сто километра тук напразно. Какво ли толкова има в теб, та да блъска

толкова път? Една мърша метър и осемдесет с тесни рамене и женски врат. Ако беше мъж, първо мен щеше да забележиш — мина в настъпление тя и побутна чашката си напред, към мършата. Трябваше да внимавам да не се пропука защитата, защото клъвнех ли червейчето, което вече се мотаеше пред устата ми, нямаше да усетя как бързо ще изтегли кордата и щях да цопна на половин метър зад гърба си, където бе леглото ми.

— Какво можеш да кажеш на Мария? Тя ме познава. И ти знаеш, че си седя кротко тук и най-много по една ракия със салатка, но само с теб — рекох предпазливо, защото знаех, че всичко може да се обърне против мен, стига да реши.

Хазяйката присви многозначително едното си око, разтвори с палеца и показалеца си другото и като направи гримаса — на леля момченцето то, — с дрезгав глас отбеляза:

— Да виждаш корабче да плува тук?

Е, бяха ми идвали два-три пъти колежки на гости, едната беше оставала до късно да преписва едни текстове, но...

— Внимавай в картинката! Ако не искаш да страдаш! — миролюбиво добави хазяйката, която по шестобалната оценка на човек, изпил триста-четирисотин менте, би могла да бъде оценена на четири и дващест и пет. Към края на пързалката, но ѝ оставаха още няколко сполучливи спускания и тя знаеше това.

В зависимост от обстоятелствата можеше и да качи още двадесет и пет стотни и да наклони към много добър, но не и когато чакам Мария. След половин час щеше да е тук. Последните тридесет километра пътува с такси, за да не чака автобус. Тридесет километра са горе-долу половин час... По телефона каза, че ще говорим за нещо много важно. Бях притеснен и лафът с бабето не вървеше твърде, като се имат предвид предишните ни разговори, в които стигахме къде-къде по-високи нива. Във всяко отношение. Особено в едно.

— Ще имам важен разговор с Мария, така че не бива да пия повече — предложих първата клауза от мирния договор аз, докато отворях втората бутилка, надявайки се да я вразумя. Според мен и тя не биваше да пие повече. Нямаше вид на човек, който ще се помири бързо.

— Да не е забременяла? — внезапно попита собственичката на двата етажа и ме погледна изпитателно.

Точно това не ми беше минавало през ума, но сега си дадох сметка колко уместен е въпросът. И колко логичен.

— Едва ли — рекох с нов глас, в който вече липсваха шеговитите нотки и който не убягна на компанията ми.

— Оплескал си нещата — каза тя. — Като ти разправам, че само за разврат мислите, ти... Ще страдаш.

Щях наистина да страдам. Изведнъж ми се припи още ракия.

— Не вярвам да е това — предпазливо изрекох, напрягайки се да си преговоря последните ни срещи и по-скоро нощните часове от тях, което само засили предположението. Трябваше да отклоня разговора.

— Нека си починем до довечера, а като дойде Мария, ела да пийнем по едно питие пак — опитах се да напътствам жената срещу себе си аз, знаейки, че от мен нищо не зависи. Какво друго можех да направя.

— Само не ми казвай какво да правя. По-добре мисли какво си направил ти — философски обобщи Елена и като глътна остатъка в чашката си, стана.

Права, с онова движение, с което отметна все още тъмната си коса на една страна, а с другата, само с два пръста, закопча най-горното копче на опнатата си, сякаш в пазвата си имаше тежки медени пити, блуза, си беше чиста петица. По шестобалната. Но в забутано село като това, в което бях най-нередовният учител, спокойно вървеше за шестица. За какво да сме максималисти? Петицата си е петица, нищо по-близо от нея до шестицата...

И десет процента от наема падаше тутакси.

Какво е жената? Есетра, вкусна с всякакъв сос? Или само дим над водата?

Вероятно от всичко, във всичко!

Мария пристигна привечер, както предполагах, с такси. Валеше едър сняг и докато зяпах през прозореца, не мислех за нищо друго, освен за... Елена. Все пак успя да се оправи и да посрещне подобаващо лицемерно Мария, която току-що бе влязла в стаята — двадесет и две годишна зимна приказка, с несъблечен още кожух до глезените и греещи, разпалени очи на сърна, стигнала най-сетне до крайната точка на желанието си — другия край на гората. Както

седеше в средата на стаята, с кожуха си, със сняг в косите и някакъв нов израз в очите, гледайки ме втренчено и странно, Мария просто каза:

— Бременна съм... Ами, да.

— Така ли? Може би само ти се струва...

Усмивката ѝ порасна, пристъпи към мен и като се опита да надзърне в очите ми, повтори:

— Не ми се струва, глупчо, наистина съм бременна...

Ходих на лекар.

— Сега?

— Какво сега? Не се ли радваш? — Гласът на Мария слиза обратно по стълбичката на въодушевлението и на последното стъпало, в най-ниското, радостта вече е пожертвана.

— Радвам се. Но... какво ще е то?

— Момче — отвърща Мария и отново поема по стълбичката.

— Не питам за пола. За друго питам.

— Зная за какво питаш. И че не го искаш. Но знай — това повече никога няма да се повтори...

— Не искам да родиш еничарин. Ние ще сме първите му жертви.

— Фанатик! Какво се опитваш да направиш с мен... Започне ли устата често да казва нещо, сърцето започва да му вярва. Отчаянието щеше да ме научи на това, но много по-късно.

И докато съм на две педи от екрана на телевизора, на една ръка разстояние от потресаващата гледка, я виждам: камерата снима отблизо, осветлението е изкуствено, силно. Една ръка изтрива праха от лицето ѝ, което се появява обърнато обратно към зрителния ъгъл на оператора. Камерата се отмества встрани, за да покаже други лица и трупове изпод камарите бетон и желязо, но аз съм я разпознал. Това е НЕЙНОТО лице.

Изглеждаше мъртво и навярно беше.

Не помня кога се изкуших за пръв път от мисълта да покръстя Мария.

Вероятно когато се чувствах самотен и излишен в полумрака на църковния храм. Или когато си внушавах, че веднъж покръстена, Мария ще се избави от все по-често връхлитащите я меланхолии, причинени от отсъствието на родителите ѝ и чувството за вина, което я преследва. Не съм сигурен, но идеята се засели трайно в съзнанието ми и не ми даваше покой. Предполагах, почти бях сигурен, че смяната на имената е твърде повърхностна козметика, за да издържи изпитанията на времето — Мария беше пред очите ми. Без приобщаване към вярата начинанието бе обречено на гибел: имена ли бяха сменяли княз Борис и султан Селим Авджи, или бяха покръствали?

Покръстването е хубава, стара история. Тя избавя от марионетното съществуване, приключва със скиталческия живот на душата и завинаги приобщава заблудения дух в семейството на вярата. Тя е блажена академия за непосветените и гостоприемен олтар, пред който винаги можеш да принесеш болката си и да измолиш милост. Приемането на една вяра е всъщност в най-висша степен видоизменение. И както е казано — мъдър облог. Няма какво да загубиш, може само да спечелиш. Ако, разбира се, такава печалба съществува.

Духовните ценности, ако не ги носиш у себе си, са недостижимо нещо. Те не могат да бъдат научени, придобити или откраднати. Но ако никога не се докоснеш до тях, обременяват съвестта както нищо друго. Гледаш, а не виждаш, слушаш, а не чуваш...

Такива наивни, но утешителни мисли подкрепяха намерението ми да покръстя Мария и бях твърдо убеден в добронамереното си решение, което всъщност трябваше да утвърди едно дезертъорство — това на Мария от родителите ѝ и тяхната вяра.

Безмилостно нещо е принадлежността към една общност!

Непреклонна и благородна, идеята за приобщаване е всъщност най-жестоката форма на диктатура. Сега, когато оставащите дни наистина са прелюдия към неизбежния край и се надсмивам над себе си, си мисля, че всъщност точно гълъбите възпитаха у мен най-безмилостните неща, на които е способен човек. Удивително благородно прикрити под формата на стремеж към природно съвършенство.

Гълъбите... мисията, която имах...

Бях им създал условия за безгрижно съществуване и прекрасен живот.

А всъщност им бях отнел свободата. Грижех се за прехраната им.

А всъщност ги карах да се хранят с онова, което им давах аз.

Аз определях техните двойки и аз създавах поколенията им. Решавах кой мъжки с коя женска и обратното.

Лишавах недъгавите от живот и изкуствено удължавах живота на други, за да се плодят. Прекратявах съвместния живот на една двойка, за да създам друга.

Кой бях аз, че да коригирам природата? Да се намесвам в естествения ход на нещата, за да ги предопределям? Нима може един човек досадно да се опитва да поучава природата?

След цялото това насилие, съвсем естествено и законно, се гордеех с постигнатото. О, самодоволство, кое е по-пагубно и по-подло от теб!

Покръстих Мария на Великден, в „Успение Богородично“ — малка стара черква, покрита с плесенясали каменни плочи, рядко посещавана от оределите миряни в Троянския балкан. Младата

християнка получи кръщението от ръката на отеца — внушителен, достолепен свещеник, сам по себе си проповед, целуна за пръв път кръста от ръката му и чу първата благословия в своя чест. Пролетта тържествено напираше отвсякъде и животът си беше свил уютно, топло гнездо в погледа на Мария. Мислех си, че сме надраснали човешките си индивидуалности и сме се издигнали с един милиметър по-горе, по-високо към Господа. Знаех, че ритуалът не може да узакони мигновено трансформацията и промяната в онзи миг не бе по-различна от нелеп етикет с надпис „бяло вино“, лепнат върху бутилка с червено. Но се надявах времето и общият ни живот да сторят останалото. Дори не подозирах, че това е началото на края на този живот.

И че двамата с Мария ще сме само блед белег от тази епоха.

Какво исках да направя? Да отмъстя на вековете и да въздам справедливост, вършейки нова несправедливост? Покръствайки едно невинно и посвоему нещастно същество, което Бог ми бе изпратил, за да просветли душата ми, а вместо това помъти разума ми?

Неверниците не бива да покръстват, преди сами да са повярвали!

Мислех си, че върша богоугодно дело. И че който върши богоугодни дела, изкупва и грехове.

Или само ги изкупува? А грехове...

Тежко и горко на онзи, когото Бог избере да върши богоугодни дела. Той сина си не пощади и до смърт го измъчи.

Да, грехове... дал Господ.

Какво изречение, Господи! (Трябва да се изпише с малки букви... да не се чува...)

Исинаа се върна от Турция внезапно, в края на зимата, като подранил щъркел. Никой не го очакваше — жена му и двамата му синове бяха останали в новата си родина. Селото беше почти напълно безлюдно — новите българи се бяха изселили, старите бяха на привършване. Къщите приличаха на трупове, които някой старателно беше умъртвил: зеещи външни врати, счупени прозорци като извадени очи и студ, който лъхаше отвсякъде.

Нямаше родно село и роден дом, въздухът излъчваше напрегнато терзание.

Когато го видях за пръв път, вървеше надолу по улицата — къщата му не бе далеч от моята, — под мишницата си стискаше един хляб, от който чупеше непрекъснато със свободната си ръка и лапаше на едри зальци. Отслабнал, посивял и някак изкривен на една страна, Исинаа не беше човекът, когото познавах и на когото цялото село се възхищаваше някога. Добър и работлив стопанин, заможен и почтен, в моите представи винаги е бил олицетворение на смисъла от живота. Когато приближи към мен и забави крачка, видях нещастieto, татуирано завинаги на лицето му.

— Добре дошъл — поздравих на турски.

— Добре заварил — отвърна той и преглътна залька и още нещо. От хляба под мишницата му беше останало парче, голямо, колкото се хвърля на куче да не умре от глад.

— Е, как мина... екскурзията?

— Аз не съм ходил на екскурзия, аз ходих на гости — отвърна Исинаа и глътна остатъка от хляба. Ако не се лъжа, беше облечен така, както тръгна през лятото. Като щъркелите, които се връщат в същия вид, в който отиват. Гастролъори за един сезон.

— Е, как минаха гостите тогава? — продължих аз, знаейки, че чувството за хумор ще е последното нещо, което човек като него би изгубил.

— Неканени гости бяхме ние, а неканените гости не бива да стоят дълго — отвърна и ме погледна косо — както някога, когато проверяваше дали му вярват, когато разказва нещо невероятно. Вярвах му, естествено, но не това ме интересуваше.

— Май си сам — рекох.

— Кой не е сам — каза и ми поиска цигара. Дадох му и като запали, zasiщайки глада си и за тютюн, Исинаа се подпря на дувара до мен. Погледна напред към себе си и вероятно не видя нищо, защото добави:

— С кого да съм. Аз не мога да разбера нещо...

— Пак ли? Какво не можеш да разбереш?

— Нито защо отидох, нито защо се върнах.

— Защо се връщаш, е по-важно, защо си заминал важно ли е още?

— И аз това се питам. Кой удари камшика...

— Кой камшик, Исинаа?

— Този, който ни подкара. И там това се питах. Ако бях по-млад, все щях да я подкарам някак си. Аз още преди да тръгна бях останал тука, на мене ми закараха само чуденето. Аслъ разходка си беше, както вие викате, екскурзия. Да си подариш добитъка и къщата и с парите да отидеш на екскурзия — това ако не е алъш-вериш... Ти едва ли помниш Идириз ага, той казваше — ако ще ти излиза име, по-добре душата ти да излезе. Какъв е човек, който мястото, дето се е родил и целия си имот, дето цял живот е събирал, разменя за една екскурзия? Ахмак. И ахмак си отива. Затова сега по-добре Аллах душата ми да вземе, отколкото да ме оставя да се чудя защо тръгнах и аз със сюрцията. Младите ще се оправят. Ще си направят нови къщи там, ще забравят...

— А ти защо се върна, Исинаа?

— Аз му казвам, той пак пита. Добитъкът как тръгва, като завъртиш камшика...

— Не защо тръгна, защо се върна питам — и той знае какво питам, и аз.

— Абе, аз постоях там, поработих — пасох крави в един чифлик, патронът не беше лош човек. Храната, водата... стават. Ама спането...

— Какво спането?

— Спането не ставаше. Не можех да спя.

— Защо, Исинаа?

— Затварям си очите и казвам: спри да мислиш и спи. Спи, да те закарат мътните. Да те закарат чак към Кючук бунарджик, дето водата пада от Канарата. И от една дума отива цялата нощ.

— Кое отива цяла нощ?

— Абе кое! Когато бях момче и по цял ден се търкалях по баира като сито лисиче, това... Там гоних едно малко теле и то падна чак долу, в дерето, и умря, все това виждам. После баща ми само дето не ме уби. Ти си млад и нищо не знаеш. Ще спиш...

— Сега?

— Какво сега?

— Къщата как е? Зима е...

— За зимата аз знаех, че няма да е страшна. Преди да тръгна, огледах дупките на мишките...

— И какво разбра от дупките на мишките? Да не би да знаят каква ще е зимата?

— Е как да не знаят? Когато ги изкопаят на юг, значи ще е дълга и много студена. Колкото и малко слънце да има, ги топли по-дълго. През зимата на осемдесет и пета всичките бяха изкопани на юг, помниш ли каква беше зимата? Тази е мека, не е страшна. Но къщата... е празна.

Исинаа иска друга цигара. Мълчи, мълчи и като се дави в първото смукване, най-сетне казва:

— Празна. Празна като... джоба ми. Да е друга година по това време, да се прибера, да изгоня котката под печката и да легна на мястото й. Жена ми плете дебели чорапи и от време на време само пита:

— Вода даде ли на животните? Ако не си, да ида аз да им дам...

А аз дремя и пред очите ми пролетта — Дван кулак^[1], Джевиз кулак, Килседжика, Канарата... И Калканлиите, де да знаеше за Калканлиите... Не ме оставиха да спя, майка му стара. Аз чак къде съм, а сякаш... Като овцете, които през февруари вече сънуват тревата и не заспват, а по цяла нощ бляят. Не съм чувал по-хубаво нещо от една сюррия агнета да бляят едновременно, а през вратата да се връщат от паша затъжени майки и бягат из двора да ги търсят, за да ги насучат. А аз стоя след тях на дворната врата и само гледам, гледам...

Отлепи се от дуvara и тръгна, защото очите му поеха влага. Но сълзите му не бяха опасни — нямаше кой да ги види. Вървеше с едри крачки надолу, към къщата си, в която нямаше друго, освен разтопен сняг и замръзнали спомени.

Не вярвам някой да може да казва истината, без да засегне някого. Или да я премълчи и да се надява тя да остане скрита.

Истината е като смъртта — един ден става неизбежна.

Колко е печално това...

Или колко е възхитително? Не зная.

Думата истина ме оставя безмълвен. Тя е гротеска.

Пет дни в следващата редакция и два в Сакар тепе — това е животът ми от много години. И онова, което ги свързва — пътят между тях, — най-приятното нещо в него. Мария постепенно ме изоставя — така, както изоставя и себе си, или онова, което остана от нея. Пие много. Явно и тайно. Тайното става все по-малко, явното — все повече и по-явно.

Пътувам от Сакар тепе към града. Мария вече не си идва с мен на село. Неделя следобед е и не съм сигурен дали бързам, или бягам.

От какво? Накъде? Защо?

В багажника на колата са излишните подаръци на селото, които майка ми настойчиво тъпче винаги, когато си тръгвам и които в града изглеждат почти смешни — като всичко, извадено от контекста на своя произход: цялото изобилие се обезсмисля, наредено на една сергия на пазара. Толкова лесно и достъпно изглежда разграбването на лятото срещу стотинки, по начина по който всички си купуват усилията на природата със специфичното превъзходство на хора, стоящи над нея.

На път съм да намразя пазарите. Никога не съм могъл и не искам да нагаждам мисълта си към... фабулата на нормалния живот (нормален според повечето от същите тези хора) и да гледам на килограм краставици или връзка репички като на нещо без всякакво собствено минало и история, без собствено въздействие, освен способността му да принесе моментна полза някому. Какво по-странно и невероятно нещо от един стрък... чубрица например? Или една чушка?

Представям си ги, едно до друго посадени — корен ягода, корен чушка, корен краставица и корен домати. Какво правят те? Какво успяват да направят?

Чудото. Защото едното извлича от пръстта захар, другото отрова, другото... Как става това? С обмяната на веществата и способността на растенията да...

Дъра-бъра.

Наредени по сергията на пазара, те не се отличават по нищо едно от друго, освен по... цената си. Дали я плаща някой?

Майка ми — да. За нея този процес започва от мига, в който поставя малките семенца в малки кофички от кисело мляко, за да получи разсад. Само този дребен и наглед нищо неозначаващ акт е процес със своя история, морал и философия, които тя може да

защити, без да се опитва да обяснява, защото е проумяла, че това е невъзможно и излишно. Тя обаче долавя ритъма на преминаването от едно състояние в друго — най-важното, тя остро възприема вярното, трайното и съразмерното, изобщо прекрасното, и неизбежно участва в междинните епизоди, подготвяйки крайния резултат — на който със законно основание се радва, но не като купувачите на сергията на пазара, а като...

И аз участвам в междинните епизоди и подготвям крайния резултат...

На края.

Защо се дразня от елементарни неща? Някой беше казал, че не може да си поет, без да си раздразнителен, но аз не съм поет. Може би защото предпочитам да си мисля за зеленчуците в багажника на колата, вместо това къде е в момента Мария?

Това е моето бягство. То не е бързана да се прибера, а бягство. Приближавам се към нея, а всъщност бягам. От непредотвратимото, от неизбежното, което долавям по онзи нелогичен и неправдоподобен начин, подготвян от интуицията. Да върви по дяволите интуицията ми.

В неделя следобед.

Дали е вече пиана? Или е в празната им къща, в галерията на страданието, която тайно посещава и където, предполагам, се зарежда с непобедимите си меланхолии. Все по-малко и все по-несвързано говори. Все по-неправдоподобно. И по-плашещо ме.

Защото на дъното на всичко съм аз. Кой съм аз?

За пръв път се запитах дали човек може да бъде докрай откровен дори със себе си на погребението на дядо ми. Въпросът дойде някак от само себе си може би защото не можах да заплача. Тогава много лесно и услужливо си го обясних с присъствието на Мария, която нямаше нищо общо с това. Освен дете попита какво става, че посегнали и на нашите мъртъвци. И на вашите, каза тя: оттук ли дойде раздразнението? По-късно? И още по-късно?

В последните мигове на живота си — осъзнати, предполагам — дядо ми беше поискал свещеник. Когато вече не можеше да говори. Когато не разчиташе на нищо. Когато с единия крак беше все още тук, но с другия отвъд.

Оттам ли бе дошло повикването? От какво беше продиктувано?

Животът му бе като на длан, пред всички — трудолюбив и хуманен, добродетелен и човечен, това беше видимият му живот. Не знаех да е имал грехове. Никой не свързваше нищо съмнително с името му — нито бе откраднал балтон, нито на него му бяха откраднали. И все пак...

От огорчението, което беше изпитвал през целия си земен път и което го съпътстваше на всяка крачка заради упорството да не върви в стадото — нещото, което беше превърнало живота му в ад? Кое беше тайнственото чувство, което го ръководеше по този път и в края, когато поиска свещеник. И защо?

Вярата, която никога не бе демонстрирал с прагматичния си селски ум, или вината — непонятна за мен — го бе принудила да изрече последните си думи, които на мен специално ми се сториха като... суеверен гняв срещу този свят и този живот, който го бе измамил подло и го бе принудил да преживее битие, което само имитира живота... Озадачаващ въпрос. Питанка, която чупи всички аргументи в наръчника на бедното ми, бледо познание за света. Защото си въобразявам, че мислейки логично, бих могъл да стигна донякъде. А забравям най-важното: душата.

Но къде ли е душата? Уплахата и смущението, които изпитвам, разбираеми за всеки нормален ум, само умножават невъзможността да проумея онова, което ни превъзхожда. Сатанински и дълбоко човечен, този въпрос винаги ме оставя безкрайно жалък и безпомощен като дете, на което са отнели играчката. И която ще получи отново само ако спре да си играе с нея. Дали съзнава точно това детето, този подрастващ демон? Или лудите, които не страдат от излишна скромност и не си задават подобни въпроси, защото знаят отговорите им веднъж винаги? Безумието, което така лекомислено отхвърляме — понеже сме логични (нищо по-глупаво от това), не открехва ли понякога малък ъгъл, през който можем да надвърнем зад плътно спуснатата завеса на отвъдното? И да се взрем там като вол, надушил кланица? Какво ли има зад тази завеса и дали дядо ми не бе надвърнал за миг именно там, когато поиска свещеник, при когото приживе не бе се отбил нито веднъж?

Струва ми се, че човек може да трупа грехове дори когато не живее греховно. Защото дори да успее да вземе живота в ръцете си, да го извива, извайва, оправя, обяснява, коментира и обръща накъдето си

иска, за да го коригира, той пак ще има злощастна участ. Какво му остава тогава? Да се уповава на благосклонната закрила на всемогъщия? Дали може някой да анализира безпогрешно нещо толкова изплъзващо се и неосезаемо и да получи отговор на простия въпрос: „Можеш ли да бъдеш откровен докрай поне със себе си?“ След цялото неимоверно множество от хора, ситуации, физиономии, поражения, победи, ласкателства, предателства, намерения, възможности, гротески...

Влизам в града и единствено нещо, което желая в момента, е да намеря Мария вкъщи.

Тя наистина е вкъщи. Но едва ли знае това, защото... е мъртвопияна. На дивана в хола, съвсем-съвсем гола, по-гола и от първия ден, в който я видях. Празна бутилка от джин лежи на пода претърколена, пепелникът прелива от угарки, въздухът ухае на пот и алкохол. И на самосъжаление. Останалото е жега, непоносима като самата непоносимост.

Оргията е била дяволска, но дяволите ги няма — вероятно дремят пияни в утробата и в ума ѝ, доволни, че са я нахранили с мъка. Няма съмнение, че са ѝ правили компания, защото лежи безчувствена, безсловесна и почти бездиханна — парче от природата, захвърлено в природата. Едва сега забелязвам колко е отслабнала — на фона на тапицирания в черно диван изглежда като ретуширана със суха игла върху ръката на негър. Като заплашителен сюжет на Гоя, правдоподобен и чудовищен, за когото няма светъл период и светът е страшен. И светът на Мария вероятно е страшен. Светлина и мрак обгръщат видението на дивана и само бялата гола плът е доказателство, че не сънувам поредния си кошмар.

В хладилника има втора бутилка джин — предвидливо. Може би за мен? В момент като този аз не се колебая. Наливам си и сядам във фотьойла срещу нея. Спи. Тежко, задъхано, сякаш се бори за живота си. Колко смайващи са линиите, където се сливат действителното и фантастичното у нея, около врата и гърдите, около бедрата и ханша ѝ пестеливо, но предизвикателно разкриват неясната граница между действителното — онова, което виждам, и другото, което няма как да видя. И което така искам поне да доловя.

В момента тя е нещо средно между човек и животно и по това отново се доближава до Гоя. Самотна, отчаяна и безсловесна, Мария сигурно витае някъде в полетата на недостъпното, зад плътната завеса на онова, което е по-близо до мрака, отколкото до светлината. Ще се опитам да я приближа, но на мен една бутилка няма да ми е достатъчна. Безпорядъкът в хола започва да ми харесва, което е сигурен белег за верния път, по който се движа. Ако пианството на Мария може да бъде оприличено на пътепис, аз засега си водя само бележки. Но умея да стенографирам бързо.

Най-подходящ за фон на прояви като тази, в която се потапям в момента, е Сантана, Карлос Сантана от Латинска Америка. Разполагам с два диска, които ще са напълно достатъчни, за да се пренеса по-близо до Мария, която го е пренебрегнала, защото не намирам следи от музика, което малко ме озадачава. Какво би се получило, ако например заменя думата откровение с думата безумие в онова изречение, което не ми дава покой?

„Може ли човек да бъде докрай... безумен дори със себе си?“ Тайната си остава все така непрогледна. Но силата на заразата в околната среда в момента страшно помага да продължа да си задавам нелепите въпроси в компанията на Мария, без тя да има възможност да се намеси. Дано само когато тя се завърне в хола не отплувам аз към мястото, където е в момента, и да се разминем. Спокойно, скъпа, тук съм и ще чакам колкото трябва. Ще се движа бавно и внимателно по твоя път и ще се опитам да пускам трохички, за да не се изгубя. И понеже въображението избягва пейзажа, ще се опитам да не гледам към теб, а да надзърна вътре в теб.

Къде си сега? При майка си и баща си, които сънуваш? И които сънуват теб? Етюд, който не ти дава покой и който те потапя в облаците на разкаянието и вината? Но този етюд не е измислен от теб, ти си измисленото действащо лице в него и той е копиран непосредствено от вековете, далеч назад, когато дори не сме били плод на нечие намерение. Когато посоката на вятъра е била известна само на вятъра, а ние сме били пращинки в космоса, неуловими и никому неизвестни във въздуха и водата. Недоловими дори по цвят и форма, неразгадаеми и необятни като тържествените мечти на Бога, бленуващи безкрайно блаженство и хармония.

Нищо по изящното лице и нежните рамене не потрепва, но отпечатъкът на безсилието е замръзнал върху полуоткрехнатите ѝ устни — така, както сънят я е навестил и сега лъкатуши някъде в нея. Косата, изпотена и залепнала върху видимата страна на лицето ѝ, е като пръсти, които всеки миг ще се раздвижат и ще я погалят... или удушат.

Тя е в своя тъжен свят, в който представите са размесени и объркани като карти от различни колоди и само изображенията в ъглите показват истинските стойности и истинското предназначение на своята същност. Представите ѝ, които аз обърках така, че сега е сигурно само незнайното. Спи...

А аз пия. Пия и се опитвам да си отговоря на страшния въпрос възможно ли е... да съм откровен докрай със себе си. Защото ако мога... следват страшни отговори.

Откровен едва ли, но безумен — да.

Кървавочервеният цвят, който тя така харесва, е цвят на демони и в него бродят видения, които не ѝ дават покой. Навярно обаятелни, като трагедиите в света на драматургията? Като звуците на мелодия, които трептят в неподходяща гама и се отделят от музиката, призвана да ги обединява. А те се отдалечават, неподвластни на всяка стройна организация, сами по себе си нова музика, без логика и закони, без автор и аранжирмент — прелюдия и финал в собствената си същност. Деспотични, неуправляеми и странни, без предтеча и приемник — драматични жестове, които махат за сбогом.

На кого? С кого се сбогуват и какво искат да кажат? Напредвам. Джинът пълзи към дъното на бутилката, а аз искам да изплувам... над собствената си повърхност. А вместо това потъвам. Сантана ми говори нещо, което не разбирам. Само усещам, че се движа по правия път и не искам да изляза от тази улица, въпреки че знам накъде води. В нейното начало има постоянен знак влизането забранено, и въпреки това...

Моливът, с който рисувам, става все по-остър, а отпечатъкът от рисунката — все по-блед. Как ли става това? Може би джинът? Моят мълчалив съучастник, който ще мълчи до края, който вече се вижда — вероятно аз ще изплувам в мига, в който той стигне дъното. Моите хоризонти просветляват предимно нощем, в мрак, когато...

Мария се събужда. Опитва се да се да се изправи и да седне на дивана, но не и се удава докрай — остава облегната на една страна, като картина, окачена на стената за единия си ъгъл. Гледа някъде пред себе си и прошепва нещо... на турски.

Отечка от съня. Разбира се, че мисли, а вероятно и сънува на турски. Но не това ме учудва. А това, че не ме забелязва.

— Мария, добре ли си? — не задавам въпрос, а отговор, защото много добре виждам, че не е добре. Едва сега ме забелязва.

— Къде съм? Майка... беше при мен... преди малко...

— В хола си, вкъщи. Изпила си една бутилка...

— Майка къде е?!

Не зная къде е майка й. Както и не зная къде я е водил Мефистофел, от ръчичката на когото току-що се е пуснала. Угризението по лицето й е като восъчен печат от онзи свят. Пианото, на което е свирила, го няма и ръцете й висят безпомощни, доскоро вероятно изливали върху клавишите от слонова кост премълчаните си жалби, изтръгващи непонятни звуци от гърлото на другия свят, откъдето идва. Ако човек възкръсва, вероятно изглежда така. Силует без плът и съдържание.

Понякога трябва много да изгубиш, за да придобиеш нещо. Ако изгубя Мария, ще изгубя всичко. А сякаш я губя...

— Отдавна ли си тук? — гласът й също не е от този свят.

— Не много. От една бутилка джин... другата.

Това я съживява — прави плах опит да се усмихне и лицето й се разкривява в гримаса, която напомня шарж на художник, който се опитва да възстанови по памет гледка, която не е виждал никога. Но това е само за миг — лицето й се събира в чертите си и тя отново е най-хубавото нещо, което болното ми въображение може да си представи.

— Ти я изпиваш по-бързо от мен... значи си отскоро. Аз съм се напила... как беше — бил съм се напил, а то ти си се напил, щом стоиш срещу мен облечен, а аз съм гола... Гола ли съм наистина, защо ли съм гола? Беше много горещо, като във фурна, о, кога ли съм била пък във фурна, баба така викаше — излез от онази фурна, твоята стая, и иди на двора да играеш с останалите момиченца... Къде ли са останалите момиченца, сънувах... сякаш бях упоена, като операционна беше стаята, бяла, с много големи прозорци и... на някакъв висок

етаж, от прозорците се виждаше нашият булевард и от другата страна стоеше баща ми, пак ме питаше дали тръгвам с тях, а аз му говоря на език, който не разбира, защото повтаря едно и също — не оставай тук, не оставай тук... Исках да скоча от прозорците, а някой ме дърпаше назад, да не падна, после... една ръка, помня само китката, беше синя, с изпъкнали жили и черни нокти, ме поведе... къде ме водеше, защото минахме по стъпала, които водеха някъде нагоре, нагоре, към покрива, и когато стигнахме, ръката ме пусна, олюлях се и започнах да падам... но падането ми хареса, защото докато летях надолу, отнякъде ме гледаше брат ми, усмихнат, спокоен и весел, сякаш не падах, а бях в него и той ме държеше, изглеждаше така спокоен, че падането наистина ми хареса, но когато стигнах долу, на пода, не, на булеварда, баща ми се появи отново, този път съвсем близо до мен, и протегна ръката си, изправи ме и ми каза... какво ми каза, Господи, защото се разплаках и се опитах да се пусна от ръката му, но ме държеше здраво, а аз се теглех, теглех, докато ръката ми се скъса и остана в неговата, заболя ме и... се събудих...

... Какво има на село, как е майка ти... Моята ми се усмихна... на мен, измамницата... през булото на една бяла, прозрачна мъгла...

Обляга се, почти ляга отново на дивана. Изглежда толкова далечна и чужда, че ме обзема страх. Опитвам се да я запомня завинаги такава, каквато я долавям в този миг — напрегната, отнесена и далечна, безплътна, въпреки че плътта ѝ е на метър разстояние от мен и усещам дъха ѝ в тропическата жега на задушния хол, навярно без познатата поезия в душата, която толкова пъти ме е възхищавала и покорявала, гъвкавата ѝ фантазия, която с лекота прескача в мигове на въодушевление границите между реалното и нереалното, а после рязко сякаш се превръща в друг човек, изпада в умиротворено съзерцание... Опитвам се да уловя частиците красота, които в момента се крият, светлината и топлината, на които съм се грял като на слънчице в широките и дълбоки нощи на черната си самота. Жест, гримаса, облекло или голота — всичко у нея е прекрасно, защото така стига до мен. Голяма и в малкото — такава я възприемам дори когато се връща от разходка като тази, където...

— Мисля, че не съм българка.

От лекия въздушен фон на синьото небе плисна тежък дъжд, дълго подготвян и незабележимо скрит в гънките на неспокойния ветреца. Слънцето се скри внезапно, като благополучие, спечелено насън, и една илюзия се изпари тържествено и невъзмутимо, за да се роди някъде другаде. Пространството се изпълни с деликатна строгост, обемът на стаята намалая, композицията на едно чувство се разпадна и остави след себе си звук от счупено огледало. В парченцата по пода проблясваха черти от моето и нейното лице — импресия, на която бе дошло времето да свърши. Часът, посоката и сезонът на вятъра, който повя, бяха неизвестни, хаотични, тъмни и зелени като огромно, тежко петно, надвиснало, застинало и отчаяно, готово да помете по пътя си сантименталния пейзаж на болната ми съвест.

Мария седеше неподвижна на дивана като тежка сянка. Седеше и седеше. Стори ми се, че сочи с поглед към небето, за да прочета един огромен надпис, с тлъсти кухи букви, който гласеше „Тук няма място за двама ви. Сюжетът свърши, остава да помислите, преходни създания, за вечността“. После някой прибра надписа и от ръката, която го държеше, остана само показалецът — пръст, извит като въпросителна без точица отдолу. Един огромен похлупак покри и скри всичко от погледа ми. Стаята потъна в полумрак.

Малката изчезна така, както се и появи — от нищото в нищото. Коего от много години виждам, когато се погледна в огледалото: огорчение, почуда и печал се вторачват в мен и питат нещо, което не зная. Само го усещам как лъкатуши като червей някъде дълбоко в мен, но опитам ли се да го пипна и назова, изчезва. Като пепел от изгоряла хартия, която се разпада, щом я докоснеш...

[1] Дван кулак, Джевиз кулак, Килседжика, Канарата, Калканлиите... — местности — Б.а. ↑

Спирам телевизора и се обръщам обратно. Чувствам болката в слепоочията, после бързо се разнася встрани и нагоре, в главата, смъква се подло надолу и бързо отсича глезените ми. Свличам се в леглото до масата. Лежа и гледам нагоре, към тавана. Забелязвам само крушката, силно оплюта от мухите, двете стайни пеперуди, кацнали до нея, и паяка, безпристрастно и търпеливо очакващ жертвите си.

Исинаа често идва при мен на дувара и сяда на поваленото дърво пред вратата. Предимно мълчи, а когато говори, изреченията му са нещо средно между въпроси и отговори, които сам си задава и сам си отговаря. И сякаш не говори с мен, а с някой друг, когото усеща близо до себе си, дори се страхува от него, защото не гледа към мен, а някъде през мен... Зениците му са сухи като кладенец, в който никога не е имало вода.

Трима старци от горната махала умряха, децата им ги погребяха и си отидоха. Вече сме само двамата в Сакар тепе. Няколко семейства се завърнаха от Турция, но мъртвото село ги отчая и се преселиха някъде другаде в Делиормана.

Двамата с Исинаа на дувара сме като скулптори от употребяван материал, покрити с праха на изчезващото време. Печем се на слънце и кашляме, а по улицата пред нас минават само кучета и котки.

— Ако умра, ще умра в четвъртък — казва внезапно Исинаа и намества по-удобно гърба си на дувара. Облегнат плътно, като избледнял плакат на стената, неподвижен и непоклатим, от него не идва отчаяното излъчване на оскърбения човек, а нещо реално и вечно като здравия разум и сухото дърво, върху което седим.

Дали е имал някога пороци?

— Обадиha ли ти се? — питам аз и поглеждам към него, за да открия причината за току-що съобщеното предстоящо събитие. Навел

глава встрани, Исинаа чертае нещо с пръст в праха на улицата и сякаш не ме чува.

— Сенките кога са по-дълги — денем или нощем? Отговорът на този въпрос може би съществува в някоя енциклопедия, но в момента не съм сигурен дали точно това пита, или нещо друго.

— Когато бях момче и баща ми ме научи да жъна, на ръка, така се жънеше тогава, ми каза: виждаш ли онова дърво, в средата на нивата. Днес искам да пожънеш само житото вътре в сянката, нищо друго...

Зарадвах се, нищо работа — пожънвам житото в сянката и се връщам в селото, да се къпя в гьола на Бунарджика, там сенките са дебели, защото гората е само меше...

— И какво стана — питам, защото той млъква внезапно и продължава да чертае нещо по земята пред себе си. Изглежда сериозен, строг и замислен, и в същото време сякаш не седи до мен на дървото, а е някъде далеч, извън пределите на селото.

— Какво стана ли? Не се ли сещаш? Не можах да я пожъна нито него ден, нито на следващия, нито никога по-късно. Но тогава не ме интересуваше...

— Какво не те интересуваше?

— Сянката. И дали денем или нощем е по-дълга. А снощи, в джамията... като се връщах, гледам... Вече не хвърлям широка сянка.

— Какво правиш в джамията сам, Исинаа, няма ходжа, няма други хора, имаш ли право да ходиш сам? — искрено съм изненадан, защото не съм предполагал, че ходи на джамия. Сам...

— А къде другаде да ходя? Ходя, разбира се. То да не се ходи заради ходжата — какъв е ходжата, един човек, дето може да чете на арабски и нищо друго. А какво чете — и Аллах не знае. Навремето, когато повтаряхме след него, все се питах какво ни кара да повтаряме и ако иска как може да ни накара да проклинаме Аллаха, защото ние сме агнета — той „Аллах екбяр“, ние след него „Аллах екбяр“, той „Мисмилля, рахмилля...“, ние подире му „Мисмилля, рахмилля...“ — а по-нататък? Накъдето иска, натам може да ни подкара... Снощи, като се връщах, сянката ми се стори много дълга...

— Коя сянка бе, Исинаа?

Другата половина на Сакар тепе май е на път да излезе от пътя. За какви сенки през нощта говори?

— Моята, коя. Ти да не мислиш, че през нощта няма сенки. И са по-дълги, отколкото през деня. Казват, че сянката държи душата. Покойният Идиризаа така казваше, ти не го помниш. Моята е станала по-дълга, а това означава...

— Какво означава?

— Че скоро ще се скъса. Днес какво е? Вторник ли?

Май ще умра в четвъртък...

— Няма да умреш нито в четвъртък, нито в петък, защото, доколкото знам, нямаш грехове... или поне нямаш големи. Тъй че бъди рахат...

Исинаа се усмихва — едва-едва, скъпернически, сякаш пуска по лицето си досадна муха, която няма никаква работа там. Извърща се бавно към мен и ме гледа в упор — отчаян опит да сдържи в устата си онова, което иска да каже.

— Не знаех, че седя на едно дърво с Аллах. Ти откъде знаеш за моите грехове? Може ли човек без грехове? Че то още раждането му е грях. А по-нататък? На всяка крачка той те кани, вика те и само трябва да посегнеш. А да посегнеш, е по-лесно, отколкото да не посегнеш — към каквото и да е. Ще ти предам разказа на един ходжа, от Дуванлии, на два часа път с конете е отгук. Аз съм виждал ходжата — личи му, че е такъв и без да ти казват. Та той разправи това... Ходил на хаджилък, в Мека, един млад ходжа. Бил толкова добър, хрисим и праведен, че когато излизал на полето, си връзвал звънчета на краката, да плаши мравките, да не сгази някоя, без да иска. Когато стигнал близо до Мека, негови роднини го завели на гости у една жена, чийто мъж бил на война. Защо са го завели там, не зная, имали са нещо наум. Преспал ходжата и на другия ден тръгнал, ама жената му дала нишан... Сама жена, какъв нишан му е дала, не е трудно да се сетиш. Заръчала му, като се връща от Мека, пак да се отбие у тях — да ѝ погостува пак. Ходжата ходил в Мека, станал хаджия и на връщане се отбил — добър човек, да изпълни желанието на жената, да направи ихтибар, на това го учи Корана. Пренощувал той пак у жената, ама този път не било нишан, а направо молба. Мъжът ми го няма от три години, казала жената, ти си ходжа и разбираш нуждата ми, помогни ми и Аллах ще ти прости, направи едно добро на мен, нещастната жена...

Исинаа млъква, запалва самоделна цигара без филтър и гледа пред себе си, сякаш не знае продължението или се чуди дали да

довърши приказката си. И аз мълча, защото зная, че не бива да го прекъсвам.

— Загазил ходжата. Чудил се цяла нощ кое ще е по-голям ихтибар — да ѝ помогне ли, както тя иска, или да помогне на себе си, без да пристъпва повелята на Корана, който не разрешава да легнеш до жената на друг мъж. Мислил цяла нощ ходжата и накрая на разсъмване решил, че по-малкият грях е за предпочитане — не изпълнил желанието на жената. Оставил я да страда, но си заминал честит. Отишъл си честит, ама като починал, не отишъл в рая, а в джендема. Защо тук, възразил ходжата, а те му отвърнали — защото стори голям грях, като не пожела нещастната жена. Така му казали. Кое е грях сега, ми кажи — според вашия Коран, — като я пожелаеш, или като не я пожелаеш? Тука съм и те слушам.

Какво можех да кажа на Исинаа — каквото и да кажех, все щеше да е грешно. Аз, затъналия в злочестината на стореното, което той не знаеше, не бих могъл да съдя и отсъждам, въпреки че въпросът му не беше труден, а само остроумен. Реших да пробвам с най-елементарното:

— Питаш как е трябвало да постъпи ходжата, нали?

Така, както му повелява съвестта, така мисля аз.

— Но той постъпил точно така и загазил — отвърща като зареден Исинаа и чак сега схващам, че във въпроса има и нещо лично. Вероятно и Исинаа...

— Да не си се озовавал и ти на мястото на ходжата? — настъпвам към зле прикритата охрана, издигнал около себе си.

Старият хитрец се усмихва в припадащия мрак като мишле, съзряло сиренце наблизно.

— Ще ти кажа... защото ще умра скоро, пък и ти няма на кого друг да кажеш. Питаш дали съм бил на мястото на ходжата? Бях, ама не чаках да ми дават нишани и да ми се молят. То беше отдавна, когато работехме в текезесето. Аз пак си впрягах конете, затова и влязох в тази уйдурма — да си храня конете, защото те нямаше да ги хранят като хората — кой храни добре чужди коне! На нищо не съм разчитал повече на този свят от конете: аз ги питам всяка сутрин какво искат да им дам и им го давам, защото идва време и аз да искам от тях. Малко хора са по-умни от конете. Мога докато умра да ти говоря за тях, ама ти нищо няма да разбереш... Сутрин карам с каруцата жени на къра,

вечер ги прибирам — пак с каруцата. И с коне да си, до Калканлиите, знаеш ги къде са, има близо час път, далече е. Седя си аз отпред, държа дизгините и слушам сойките какво си чуруликат, карабакалите^[1] подхвъркват пред конете, играят си като деца, каруцата лека и пее, два саксана^[2] да впрегнеш — ще я теглят, конете си знаят пътя и така всяка сутрин, всяка вечер. Не че надавам ухо какво си говорят женорята, ама, ща не ща, чувам това-онова. Булката на Азис имуртаджията^[3], дето мери с онази халка кое яйце от кой кокоши задник е излязло, сяда винаги най-отзад, почти на ока на каруцата, и мълчи, забрадена с една пъстра забрадка. От време на време слиза от каруцата, бере цветя, после ни догонва и пак се качва. Е това слизане и това качване направиха цялата работа. Отначало не виждах нищо — седя си отпред и зяпам като будала сойките и карабакалите как се гонят, докато един ден чувам жените подвикват на Садие, че няма да настигне каруцата и ще се загуби из гората — край пътя за Калканлиите, знаеш, има гора. А тя отвърща — де да се загубех, че да ме намери някой надвечер... Обръщам се и гледам — подтичва след колата. Забрадката в едната й ръка, в другата някаква китка пъстра трева — аз мога да различа по снега следите на вълк от следите на чакал, ама не знам имената на цветята. И като тича, пазвата й аха да се ачтиса — разкопчана до средата, топло й на жената, бяга, поти се... За пазвата, какво да ти кажа — за мене най-хубавото нещо е кошара, в която бляят агнета. Отваряш я и ги пускаш — сетне гледай и гледай... И пазвата й ми се стори като кошара, пълна с бели агнета — напират, ама кошарата затворена... Млада, хубава и запотена пущината, търчи след каруцата и пазвата й се затваря и отваря, а вътре — да не ти разправам. Ама и аз съм млад тогава, дизгините се потят в ръцете ми, жените се смеят из каруцата, бърбрят женски глупости и все завъртат приказката около оная работа. Тогава разбрах, че много жени закуп са по-опасни от много мъже закуп. Защото оная работа, от която ми се потят ръцете върху дизгините, не им излиза от главата и ги кара да щурят...

Исинаа се намества по нов начин на дувара — подпира се отдолу с другия крак, който е бил опънат, а сгънатия разтяга. Кани се да мре, а ето накъде подкара каруцата...

— Та тази булка, Садие — продължава той, — ми влезе в главата. Да не беше казвала онова нещо, дето го каза на жените, тъй и нямаше да мога да измисля по-добро от него...

— Какво каза на жените тя?

— Ти май не ме слушаш. Те й викат да не се загуби из гората, тя им вика, че това иска и надвечер някой да я намери...

Надвечер, разбираш ли? За мене това беше нишан — рекох си, не мога ли пък аз да я намеря надвечер, и да не е в гората...

Исинаа е недоволен, че съм разсеян и не следя мисълта му, затова прави пауза, но зная, че ще продължи. Трябва само малко да помълча. Знае как да разказва дяволът.

— Една вечер, като се товарят на каруцата да се връщаме в село — ходя да ги прибирам надвечер и само едно и също си мисля: коя ще е тази надвечер, когато ще се загуби тази жена в гората, и как да я намеря. Защо не й помогна, щом толкова иска да се изгуби? И една вечер, след работа, те бързат да се прибират и много-много не внимават какво става около тях. Като минавам край Садие, тихичко й викам — утре вечер, преди да дойда да ви взема, защо не побереш цветя и да изпуснеш каруцата, аз ще се върна да те взема... Усмихна се и нищо не каза. Няма да мога да ти опиша как препускаха тези коне на връщане, сякаш и те разбраха, че изгубена жена ще търсим. И те се запотиха, и аз...

— Къде намери жената, Исинаа? — питам, защото зная, че иска да го попитам.

— Изгубила се жената още в началото на гората — седи край пътя с китката в ръката, забрадката й на тила, и гледа към селото дали няма да се зададе някой и да я намери. Смачкахме сеното...

— Кое сено?

— Откъде да знам на кого беше. Приказката е такава. Исинаа запалва една от дебелиите си, свити от вестник цигари, които разнасят наоколо не само миризма на тютюн, а и на всичко останало, на което мирише целият Делиорман, и видимо доволен от спомена, се обръща към мен.

— Каж ми сега, ако тази жена не беше ме подучила как да стане цялата работа, аз кога щях да се сетя? Ако не беше слизала да бере цветя и да тича после след каруцата? Да я намерел някой надвечер... хм, как го каза. Сякаш е изгубено агне. Че си беше агне, беше. А може и аз да съм бил агнето? Знаеш ли — млада жена, жив дявол. А имуртаджията с онази халка мери ли, мери яйцата, хал хабер няма... Човек никога не знае нищо. Да беше ми разправял някой, че хубавото

Садие ще се загуби в гората, нямаше да повярвам... — Исинаа се смее топло, гърлено и благо, той умее да се смее с онзи смях, който отнема от човека грижите на съвестта, но и подсказва, че може да е общувал лично с дявола.

Ако кажа на Исинаа за жената на режисьора, моя приятел от Бургас... Не бива.

— Кажи сега, грях ли съм сторил? — пита той, обвит в гъстата мъгла на силния тютюн, който му помага да се изкаже по-лесно, когато иска. Пита нещо, на което навярно отдавна си е отговорил.

— Не зная, Исинаа. Не зная кое е грях и кое не е. Ако може да се вярва на онази приказка за ходжата, дето не го приели в рая, защото сторил грешен ихтибар на жената от Мека, твоето не е грях. Освен това ти каза в началото, че Садие не ти е дала нишан, но според мен ти е дала...

— Как да ми е дала? Кое е нишана?

— Ами, казала ти, че иска да се изгуби в гората и иска някой да я намери.

— Тя не го каза на мен, а на всички. Ама аз го чух... Хитрец е старият Исинаа — уж не е сигурен дали е сторил грях, ама за всеки случай...

— И да си сторил, аз не мога да преценя. И да мога, не мога да отсъдя. В нашата Книга е казано — не съди, за да не бъдеш съден.

— И в нашата май е казано — не лягай при жената на друг мъж. Ама виж какво станало с оня ходжа, дето... не уважил молбата на жената. А мен не ме е молил никой, само дето булката ей тъй на го издума, това за гората. И виж какво си навлече...

— Какво си е навлякла? Да не би имуртаджията...

— Имуртаджията нищо не разбра, ама след години дъщерята на Садие щеше да се ожени за моя Исмет, малко остана, както викате вие, да станем сватове. Как ги завърта тези неща Аллах, не му се хваща краят. Нашият Аллах и вашият Господ един и същ човек ли са? Както разбирам, и във вашата, и в нашата книга едно и също пише май?

Исинаа е доста по-възрастен от мен, не е чел книги и нищо чудно да е неграмотен дори. Но това не означава, че е по-глупав от мен. Твърде е възможно дори точно обратното. Дали знае какво пита?

— И това не зная, Исинаа. И не зная дали изобщо някой знае. Ти щом се каниш, скоро ще разбереш...

— Какво се каня? — рязко се обръща към мен търсачът на изгубени жени, каруцарят от Калканлиите, споделил с мен тайната на живота си. Как го каза само — смачкахме сеното...

— Каниш се нещо в четвъртък. Още няколко дни и ще се представиш горе. И ще разбереш каквото те интересува.

Този път усмивката му е друга — човек, който е имал тежък ден и сега го принуждават да се усмихва насила, а не му е до това. Не биваше да му напомням.

— Да, така е. Когато се връщах от джамията, сянката ми се стори много дълга. А виж ти, да не знаеш, че и нощем има сенки. Сянката денем е на тялото, а нощем — на душата. Мене ако питаш, ако има Аллах, има и Господ. Ти не знаеш дали са един и същ човек, а си чел толкова книги. Какво пише в тях, не пише ли нещо за това? Според мен вашата черква е нашата джамия. Вашите пости са нашият Рамазан. Вашият Великден е нашият Коч байрам. Вашият Господ трябва да е нашият Аллах... Мене ако питаш, един и същ човек е — не може двама души да си приличат толкова много и да нямат нищо общо помежду си. Или...

— Какво или?

— Или... само имената им са други. Затова ли сменихте нашите имена?

Обичам те, Исинаа. На път си за половин час да налучкаш отговорите на всички въпроси, които нямат отговор. Да не би наистина да умираш в четвъртък и да си получил предсмъртно просветление? Или опитваш докъде са ме докарали книгите, щом не мога да ти отговоря на нито една от питанките?

— Аз не съм сменял името на никого. Тези, дето ви ги смениха, едва ли са си задавали твоите въпроси, те искаха нещо друго...

— Какво са искали?

— Да се замислиш дали не си българин например.

— Как да съм българин, като съм турчин, бе! Турчин е бил и дядо ми, и прадыдо ми, и неговият дядо...

— Откъде знаеш? Така си мислиш, защото... така са ти казвали.

— Вазгеч бе, човек. Да не съм аз турчин и да ми разправят, че съм турчин? Кому е нужна такава работа? Книгите хептен са ти шашардисали главата.

— Не познаваш историята, Исинаа. Но и не ти трябва. Освен че е късно вече да я учиш, няма да научиш хубави неща. Няма нищо красиво в историята...

— Да умра с отворени очи по ли ще е хубаво? Красивото остави ти за жените, другото е по-важно, да се докопаме до истината — тъй викаше Идиризаа, лека му пръст. Той беше умен човек и аз зная едно-друго от него. Зная например че най-първо някъде зад Канарата е имало една голяма черква, ама по-голяма от черква, как ѝ казвате...

— Манастир.

— Точно така, манастир. Турци не ходели дотам, но оттам е дошло името на селото, Сакар тепе, защото черквата била бяла, много бяла, и горе на високото, зад Канарата.

— В манастирите според теб българи ли е имало, или турци?

— Българи ще е имало, как турци. Какво ще правят турци в манастир? Какво питаш, и ти не знаеш.

— Зная какво те питам. Щом в началото е имало българи, значи селото е било българско, нали? После някой е изгорил манастира...

Исинаа мисли малко, колкото да проумее, че не го питам нещо нередно, и бързо се съгласява.

— Е, откъде са дошли тогава турците според теб?

— Как откъде? Винаги са си били тук, открай време, аз така знам.

— Не, не са били открай време тук, Исинаа. Дошли са тук и са останали петстотин години, чувал си за робството.

Кима. Чувал е и знае доста повече, отколкото му се ще, вероятно. Той отвори тази приказка.

— За петстотин години много вода е изтекла, Исинаа. Но едно е сигурно — преди да дойдат турците, тук е имало българи, само българи. От там нататък не зная дали може да му се хване краят. Та тези, дето ви смениха имената, сигурно искаха да ви накарат да си помислите по този въпрос. Но го направиха по най-мръсния начин — със зор. А една работа правиш ли я със зор, зорлан и става. И по-скоро не става.

— Приказката е зорлан гюзелик олмаз^[4] — обажда се Исинаа, замислен над казаното от мен. И пита:

— Аз тъй и не разбрах защо да не сме турци?

— Исинаа, това е дълга приказка, дай да я оставим за друг път, тя иска много време и много...

Щях да добавя знания, но не го казвам, защото няма как да му обясня, че и знанията са относително нещо.

— Няма откъде да вземем много време, вече няма много време. Това е то, времето, дето сега седим тука и говорим. Друго я има, я няма, затова кажи каквото знаеш, може пък и да разбере... Макар че твоята работа, да не се докачиш, ама е като в онази приказка за аджамията налбантин, дето се учел на гяурското магаре да подковава. Ще търпи, няма къде да ходи, и от крака му да отрежат... Онова, което иска от мен моят приятел, наистина може да го пореже и ще излъчва черно ухание, като нощта, която настъпва, затова се колебая дали има смисъл от такъв разговор. Раната му още не е заздравяла и само ще бръкна в нея. Не казвам нищо и той не казва нищо. Но чака, без да бърза и без да настоява, като човек, който знае, че му дължат обяснение. Като магаре, което чака да го подковат.

— Исинаа, ти ще си заминеш от този свят като турчин, какъвто си дошъл на него. Нужно ли ти е да знаеш и още нещо, което може да те разколебае?

— Виж какъв си бил. Останали сме само двама в Сакар тепе, а се опитваш да стоиш настрани от мен. Скрито ли е това, дето имаш да казваш, или се боиш, че няма да те разбере. Ако ще подковаваш, подковавай. Аз не съм чак такъв ахмак, какъвто ти изглеждам. Ако те разбере, разбере, ако не — теглиш ми един сиктир и край...

— Виж, Исинаа, там е работата, че и аз не съм много сигурен в това, дето ще ти кажа. Веднъж го казах и го направих и сега не зная дали може да се стори по-голям грях от това. Затова по-добре да оставим настрана това нещо, да не си мътим с него главите, щото хептен ще ги размътим...

Исинаа мълчи. Мълчи и мисли какво му казвам.

— Слушай да ти кажа — аз вече от нищо не се страхувам. Аллах скоро ще вземе душата ми и аз трябва да съм готов за това. Допреди един час си мислех, че съм готов, и ти го казах. Сега, след тези приказки, ме караш да си мисля, че не съм. Ако се страхуваш, че може да ме накараш да стъпя на чюрюк дъска, не бой се — аз не съм малко мече. Кажи каквото имаш да казваш, защото не се оставя каруца по средата в гьола — щом си влязъл, трябва да излезеш. Или я изтегляш,

или я зарязваш и толкова. А ти стоиш на нея и се чудиш какво да правиш. Казвай, като ще казваш, иначе...

Търси си бялата Исинаа, ама нейсе.

Прелистваме за четири-пет минути четири-пет века назад — набързо, на едро и безсърдечно, като книга, с която са ни услужили за малко и трябва да върнем в точно определен час. Питам се какво ли става в душата на Исинаа, който трябва в навечерието на своя дълъг път към отвъдното да навлече и тази тежка, мухлясала и проядена от невидимите молци на неизвестното дреха, с която така лекомислено го намятам в момента, за на добър час.

Като човек той е завършен, защото светът за него не е бил никога нищо по-различно от предпоставка за познание, но познание, идващо не от чуждия опит, от вековете назад, а такова, каквото ни го предоставя природата във всекидневните си проявления в обикновения човешки живот. Като това да знае кога да подкове конете си, да окоси и прибере навреме сеното от къра, да помогне на замъчилата се овца да ражда, да брои наум 150 дни от началото на есента до началото на пролетта и да лежи на мястото на котката до печката — там, където е мястото му. Но и, щом е рекъл Аллах, да бъде поканен от случайно подхвърлена реплика на жена, подмамила го в гората на неясната си изкусителна природа, способна да подхранва примитивното, но добросъвестно и благородно съзнание на Исинаа през целия му живот. И сега, неусетно и без да целя и искам това, трябва да пробия сериозната печал на неговото предизвестено приготвление за... дългия път, по който тръгваше с ясното съзнание, че друг няма, да го отбия от този път и да го въведа в сюжета на нашата дълбоко тъжна история, учение на всемирната скръб, която именно поради своята категоричност оставя и пълна свобода да не искаме нищо друго, освен да бъде тачена от всекиго посвоему. Ако му е позната скръбта. И упованието.

Говоря на Исинаа неща, които никога преди това не съм мислил, предполагал и търсил. Не зная дали него щадя повече, или себе си. Дали на него спестявам болката, или на себе си. Зная само, че това, което му разказвам, е тъмно, масленозелено с черен оттенък, и в него няма полусенки и нюанси. То наистина е мозайка от мрачни плочки, по която цифрите са избледнели и не може да бъде наредена правилно, защото отминалото време не е желало тя да може да бъде наредена

отново. Зная, че утопичните блудства на историята, заровени в библиотеките, не струват и наполовина колкото неговия признат смешен грях. Затова се опитвам да точа виното на тънка струйка, да не изпусна утайката, която в един само миг ще промени и размъти цвета на предполагаемата достоверност на думите ми. Но едва ли е възможно.

Исинаа седи неподвижно в облака на своя тютюнев дим, опрял здравия си гръб повече в тъмнината, отколкото на моя дувар, и мълчи. Мълчи, пуши и мълчи.

Необятна е тъмнината. И в нея сенките се удължават като протегнати ръце, които не докосват нищо, а само изтъняват...

— Знаеш ли какво си мисля, докато те слушам? — гласът на Исинаа е като нокът, който драска по кожата на нощта — звук, който опипва процепите на тъмнината и търси място, където да пренощува. — Мисля си, че една история, дето се разказва, може и да е по-вярна от същата, която се е случила...

— Не те разбирам, Исинаа.

— Не ме разбираш, защото ми разказваш от книгите. Каквото и да са книгите, все пак са уйдурма^[5]. И като всяка уйдурма, в тях трябва да има и по нещо, дето го няма иначе. Затова си мисля, че написаното, каквото и да е, тегли на малко по друга страна, по-далеч от онова, дето се е случило.

— Историята не е уйдурма, Исинаа.

— А какво е? Истина ли? Дето сега сме тука, на дувара, това е истина. Другото...

— А ако вляза сега вътре и напиша, че стоим на дувара, няма ли да е истина?

— Няма. Ти вече няма да си на дувара и докато отидеш вътре и напишеш това нещо, тя ще се е сменила. Как ще я подкараш от същото място? Тя да не стои на едно място и да чака да вземеш молива... Ей такива неща ми разправяш, дето не мога да им хвана края. Доколкото те разбирам аз тебе, ти предпочиташ да живееш в стара, не в нова къща. А в старата къща се въдят повече таласъми от новата...

— Ти поиска да ти разкажа... за старата къща.

— Грешно си ме разбрал. В Корана е казано — с един осветен нож можеш да заколиш 20 курбана, от там нататък вече не е курбан, а

заколение. А ти отиде бая назад и закла сто пъти по 20 курбана. Изгуби йорнека^[6]...

— Кое е йорнекът тука, Исинаа?

— Йорнекът навсякъде е един — истината. А нея я знае само Аллах. Ще ти разкажа и аз една история, да видим дали ще я разбереш. И тя е истина, щото е станала тука, в Сакар тепе, и често я преразказвах на мъжки мевлители^[7]. Чуй я.

Исинаа млъква, за да си я преговори вероятно, запалва нов тютюн и почти напълно невидим в мрака на лятната вечер, разказва.

— Не зная дали помниш Сюлманаа, налбантина^[8]. Той беше голям зевзек. Където и да седнеше, смях правеше. Отиваш при него да ти подкове коня, а той — тебе ли първо, или първо коня. Или — пита ли коня, като ми го водиш... Ей такъв човек беше. Отвътре му идваше това нещо, каквото и да каже, смешно беше. Веднъж отишъл в бръснарницата, поздравил и седнал да си чака реда. Вътре пълно с хора, зимно време, бистрят цвета на житата и ечемика, пушат, топят се и чакат да стане обед да се приберат вкъщи, да изгонят котката под печката и да легнат на мястото й. Сюлеймана мълчал, мълчал и по едно време казал:

— Мухиддин ага, има едни пари на едно място скрити, зная къде са и могат да се вземат... Бая пари са.

Бръснарят по това време не беше от нашето село, отнякъде от Топал кьой май беше, добър човек, ама както се разбра по-късно, бе сбъркан, не беше баш мъж, а горе-долу обратното. Добър бръснар, ама по-скоро бръснарка. Сюлеймана подхвърлил за парите и млъкнал. За останалите, дето били там за лаф моабет, казаното от налбантина било добре дошло. Започнали да разпитват какви са тези пари, къде са... Сюлеймана пак повторил:

— Много пари са, зная ги къде са, ама има нещо, дето...

— Казвай какво е това нещо — нетърпеливо подканяли моабетчиите, подкокоросани от хубавата възможност да си начешат езиците.

— Не зная дали всеки може да отиде там — рекъл налбантинът. — Бях при ходжа и той ми каза, че само мъж с честно, недокосвано дупе може да вземе парите. Ако не е... — и налбантинът многозначително клател глава.

Някои от губещите времето си прихнали да се смеят, други предвидливо мълчали. Разбрали накъде бие налбантинът. Само Мухидинаа, бръснарят, мълчал и грижливо теглел бръснача по лицето на клиента си. Налбантинът отново и отново повторил масала за парите, докато накрая бръснарят не издържал, свалил бръснача от лицето на човека пред себе си и рекъл:

— Сюлейманаа, аз няма да мога да взема тези пари, търси мераклии на друго място...

— Историята е смешна, но защо ми я разправяш сега? — питам аз.

— Защото и аз трябваше да реагирам като бръснаря — не искам да слушам за тия пари, за които ми говориш. Я ги има, я ги няма, а на мене много не ми стиска да тръгна да ги търся...

Исинаа се кани да става. Въздъхва като човек, който се е изморил напразно. Гласовете на щурците чертаят пътя му надолу, към тях. Нощта е топла и мека като кадифените шалвари на липсващата ханъма, карала навремето човека до мен да бърза към къщи. Кашляйки приглушено, той тръгва.

— Исинаа, това, дето го подхванахме, не бива да остава така — подвиквам след него, канейки се и аз да ставам.

— Ще видим — отвърща гласът му от тъмното. — Друг ги урежда тези работи... Ако съм жив и утре, може да дойда да чуя какво още пише в онези книги... Не вярвам на ходжи аз...

Върху мършавите му рамене здраво се крепи невидимият траур на цялата му предишна и бъдеща участ.

Струва ми се, че силните духом могат да се опияняват и от собствените си нещастия. И да не правят от тях трагедии.

Аз ще му кажа какво пише в книгите, пък да става каквото ще. Но как да му кажа за другото — за стореното от мен, и да чуя присъдата му. Дали и в Корана пише не съди, за да не бъдеш...

Дали оставам сам, когато остана сам? Не.

Понякога дори ми се струва, че се въодушевявам от самотата.

Подбудите на невидимите й нишки отдавна са намерили завинаги убежище в подмолите на отчаяната ми съвест. Отдавна знам, че тя е медалът на моята излишна храброст и аз трябва да я нося като

заслуга, като пожизнен знак за участието ми в едно сражение между врагове, които не знаят, че не са врагове.

Дори и в мислите си не злословя срещу самотата.

Тя не е пътник, който се отбива в моя дом, а постоянен гост.

По времето, когато не жалех всекидневния си труд да я прогоня, не съзнавах, че това е почеркът на човек, който се учи да пише. И не разчитах написаното.

Сега, когато отминалото време ми се изплъзва, а оставащото ми се присмива, си мисля, че човек е съставен от същите противоположности, от които и природата. Откритието навярно е връстник на света, но е последната от всички възможности да се опитвам да проумея себе си и онова, което природата е посяла в мен. Защото се научих да пиша, когато вече не мога да чета. И само успях да разбера, че почеркът ми е грозен.

Аз съм в седмия ден, неделята, когато е съдено да си отдъхна. Когато душата е на път да се освободи от уморения ум и нехае за странните пътища, по които той поема. Когато, както казва Исинаа, сенките се удължават и приемат в себе си и плътта на душата. За да я отнесат накъдето им е угодно и където е мястото ѝ — вън от страданието, вън от суетата и нелепите въпроси с още по-нелепи отговори. Където всичко е отговор и няма нито един въпрос. Където резултатите не зависят от усилията. И където вероятно мелодиите не са ноти, а само ефир...

Откъдето...

На последния етаж, осмия, плочата на покрива е нагрята непоносимо като дух, който се кани да отлети. В задушната пещ на стаята сме с гледачката — ясновидка, на книгата на която съм редактор, и обсъждаме предстоящото издаване. Мила, дребна женица с подвижно тяло и уморен блясък в очите, тя не иска нищо нередно от мен: да редактирам само стила ѝ — написала е книгата, позовавайки се само на реални случаи, вследствие на което разполага с повече от сто писма на благодарни клиенти. По-скоро пациенти. Написаното от нея не е нищо особено и говорим тривиални неща, доста далеч от темата на книгата ѝ. Детето ѝ в другата стая крещи неистово и иска нещо, което тя не желае да му даде — някаква играчка, с която вероятно върши поразии, защото от време на време жената му отговаря, че няма да види повече камиона...

— Питайте ме нещо, ще ви отговоря — усмихнато ме подканя жената и побутва пред мен кутията с шоколадови бонбони, станали на желе от жегата. Видът им ме задължава отново да тръгвам.

— Само така мога да гледам, ако ме питате нещо — продължава жената упорития си опит да ми бъде от полза, която не искам. Какво да питам, освен...

— Аз не съм от най-вярващите, затова... не е редно да питам.

— Не бойте се, няма аз да ви отговарям, а гласът, който чувам... — успокоява ме жената точно с онова, от което най-много се страхувам.

— Чий е този глас? — питам с моя глас, който навярно издава ирония.

— На момчето, с което бяхме сгодени... някога и което почина при катастрофа.

Все пак съм длъжен да попитам нещо — от уважение към дарбата ѝ. Но...

— Питайте там, където е, дали има бира — жегата е непоносима и това е единственото, което ми хрумва в момента. Дано не я засегна.

Жената едва доловимо, пренебрежително се усмихва — търговец, от когото искат да достави от най-евтината стока. Повдига главата си и така, усмихната и неподвижна, чака, изчаква... отговора на моя въпрос. Който сам по себе си е по-глупав и по-несериозен и от желанието на сина ѝ да си получи най-сетне камиона.

— Интересно — продумва жената и усмивката изчезва от устните ѝ. Изглежда притеснена.

— Какво има? — притеснявам се и аз.

— А, нищо. Гласът каза, че... там, където е, има само ира... От бирата само ИРА...

Настръхвам и жегата изведнъж изчезва, сменена от студен полъх, който обгръща и двама ни — чувам само гласа на детето от съседната стая, което вече плаче и не иска камиона, а блъска по вратата, за да излезе.

Какво съществува във всеки от нас? И какво извън нас?

Искам само милосърдие и моля домакинята да си тръгна веднага, защото жегата и студ, едно в друго, са като присъствие, което идва от отсъствие. Едва въздържам в устата си вика на ужас, призован от звънкия глас от отвъдното. Тази жена не би могла да измисли онова,

което каза. И което аз чух. Това не бяха нейният глас и нейните думи. И стъпалата, по които бягам надолу, забравил за асансьора, са като улеи на серпентина, през които може да се промъкне само умопомрачението.

Всичко останало, но не и здравият разум. И още нещо. И още нещо.

Предчувствието.

От два дни Исинаа го няма. Дали се е разсърдил след последния ни разговор, или... Натрапчивата му идея, че скоро ще се премести в държавата на сенките, е твърде неоснователна. Защото жаждата му да проумее нещата, за които никога не е имал възможност да се замисли, е очевидна. Дори да се заблуждавам, че всеки ум търси доказателства за всичко, което го интересува. Исинаа не търси доказателства за нищо — самият той е доказателство. За враждебно пренебрежение към огромните въпросителни на миналото. За него те са пепел, която не бива да се пипа. И вероятно е прав?! Защото навярно е достатъчно уважението към истината, която храни ума. Може би...

А чувството? А душата?

Исинаа е човек, който може да съществува само когато държи поводите на сигурни коне, които знае къде могат да го откарат, когато ги направлява. И които не иска никой, освен него да храни, защото не се доверява на нищо извън онова, което може да докосне ръката му. Какъв ли би бил, ако притежаваше и по няколко капчици страст и безумие, впръснати в аскетичния дух на ориенталската му природа? Сигурно биха му били от полза. На мен специално не ми бяха.

Исинаа не се интересува от веригата на поколенията преди нас. Когато се върна от Турция, каза, че не разбрал нито защо тръгнал, нито защо се върнал.

Камшикът...

Камшикът, Исинаа. Точно така. Прав си, по дяволите. Както си обясняваш защо тръгват конете, като завъртиш камшика, със същото обясняваш и поведението на хората. А как иначе? Хората закуп са онова нещо, което се нуждае от камшик. Но ако все пак един от тях, някой от тях...

Опитвам се да си обясня Исинаа, както мумия си обяснява въображението. И искам непременно да го сведа до представите си, които го приемат и отхвърлят, а не се досещам дори, че по този начин анализирам измислен от мен човек, а не самия човек.

А той е просто оригинален характер, когото аз уеднаквявам с представата си за определен тип характер. Само защото не иска да намери място в съзнанието си за онова, което се опитвам да му кажа. И защото се пази от още една заблуда.

Нима трябва да се вини човек, който се осланя на невежеството си по отношение на една епоха, опиянена от невежество?

Жив да си, Исинаа, остави сенките да се точат колкото си искат и накъдето си искат...

Исинаа се появява. Изглежда — или така ми се струва, — леко променен. С вяла походка, умислен, привидно безразличен, но някак притеснен от нещо, което подчертано прикрива. Сяда мълчаливо на сухото меше пред вратата, пали цигарата, от която струи земна и неземна смрад, и като поема първия табан сиво-кафяв дим, протяга изтънелите си крака напред. Всъщност, ако човек се взре повнимателно в него, с учудване ще открие, че той е странно изящен: навярно костите му вече са изтънели и това го прави загадъчен, като олекотен пейзаж, от който е извадена определена фигура и се долавя само липсата на нещо непонятно...

Исинаа мълчи красиво и благородно. В неговото мълчание отсъства досадното, доловимо и напрегнато очакване на звука от човешкия говор, когато двама души са на едно място. Понякога ми се струва, че това мълчание е заредено с повече информация, отколкото всеки евентуален разговор. Но в това мълчание долавям и напрегнатата необходимост от нещо, което носи и което трябва да вземе.

— Как си, Исинаа?

Профилът му — остатъци от стегнати, мускулести черти на човек, прекарал живота си на полето, под слънцето и вятъра — се раздвижва недоволено. Дали е търсил някога огледалото?

— Като гол задник на коприва — отвръща той и бавно поднася към устните си дебелината колкото палеца ми самоделка. Дано попадне в някоя нива със златистозелен тютюн на онзи свят моят приятел,

защото готовите цигари, които се продават, биха го задоволили колкото кротушка акула. И дано има топъл дувар, на който да мълчи многозначително с някой, който може да мълчи умно.

— Какво търсиш върху копривата? — опитвам се да поканя малко хумор помежду ни.

— Нищо не търся аз, ти ме закара там.

— Аз ли?

— А кой? В Турция не можех да заспя, защото си мислех за тук, сега не мога да спя, защото си мисля за там...

— За Турция ли?

— Не за Турция, а за там, където скоро ще отида. Ако не съм... точно турчин, къде ще отида? На Аллах такива като мен не му трябват. И на вашия Господ също.

— Много надълбоко взе тая работа, Исинаа. Никой няма вина за това какъв си ти, ти също нямаш. Аз само се опитах да ти разкажа какво е било преди нас... Сега, към края, трябва да си признаем всичко, защото не бива да сме от неблагодарните хора, на които справедливостта не носи удовлетворение...

— Ти хубаво ми разказа, ама не ми каза какво да правя после. Ела сега да спиш вместо мене. Колко ми остава още, че да си блъскам главата с... тая миризма.

— Коя миризма?

— На лайната, дето ги разбърка.

Колко удивително лесно човек постига онова, срещу което се опитва да се бори. Дали да не разкажа на Исинаа за Мария, за да ми е чиста съвестта? Дали няма да му олекне, ако разбере, че... съм погрешен от него? Много, много по-грешен.

— Исинаа, не се сърди за това, дето ти разказах, щото има и по-лошо нещо, което ще ти разкажа. Само не зная дали се случи, или съм го сънувал... Като съм ги разбъркал веднъж, да продължа...

Гъстият, наситен с мислите на Исинаа, дим не отвърща нищо. Не се пробива лесно такава мълчание и не се напътства. Навярно съм последната беля, връхлитаща главата на човека до мен, и сега се чуди дали е обратима? А аз се чудя как най-сетне да стигна до истината и да му я кажа такава, каквата е тя. Защото в нея се съдържа всичко — омраза, очарование, заблуда, гибел и просветление. И поука.

— Исинаа, ако искаш да ме изслушаш, не казвай нищо.

Ако не искаш, кажи.

Не зная какво иска, но мълчи. Мълчи с онова мълчание, което е просто топла тишина — спокойна, уверена и одушевена. Не зная дали е джамия, или черква, но ще се помоля в нея.

— Исинаа, Господ преди много години ми изпрати едно момиче... една жена. Изпрати ми я, за да я позная, и аз я познах. Беше много красива, виждах го с очите си, и много добра. Усетих го с душата си, защото се наведе да ми помогне, когато бях паднал. Но беше гола. Не вярвах на очите си — беше гола през декември, в студа, през същата година, когато ви смениха имената (които смениха колкото ако викаш на овцата кон). Тя беше туркиня, но аз не знаех, и когато я попитах, отвърна, че се казва Мария. Дали тя си беше избрала името, или ѝ го бяха избрали, Господ знае. От всички имена, които можеше да носи, това най ѝ подходеше. И някой я беше нарекъл точно с него. Беше като черква, каквато само веднъж може да се изпречи на пътя ти, и ако не се помолиш в нея, ще я сънуваш цял живот... Може и да съм сънувал, не съм сигурен... И дотогава вече бях много грешен, Исинаа, но не знаех какво ми предстои. Твоят бял кахър с жената зад каруцата е драскотина от глог, от него белег не остава.

Моят е от ятаган, до кокала. И не нараства, а кърви. И става по-дълбок...

Разказвам бавно, болно, болезнено, без да скривам нищо и без да прибавям нищо — не възхвалявам, но и не се оплаквам. Думите трудно намират пътя, по който трябва да вървят, защото тишината, която ни е дала гостоприемство, е като усойно дефиле, което не се вижда през зимата, затрупано от преспите на мрачната си неизвестност. Но аз се спускам по единия му склон и зная, че няма връщане назад. И че в най-ниското, най-дълбокото, ще ме чака присъдата на Исинаа. Стигам и до покръстването... до истинския грях.

— Изтръгнах дръвчето от корена му и го посадих на друго място — където смятах, че ще вирее по-добре. И дръвчето се хвана, разлисти се, порасна, но не даде плод...

Неподвижен като камък и недоловим като змия, Исинаа мълчи. Като отговор, който не съществува. Като лек за болест, която е неизлечима.

— Според мен си сънувал, но ако не си... да ти кажа — когато човек се нагърби с тежък товар — продумва най-сетне, — първо

трябва да е измерил пътя. И ако някой му е казал, че има силата на Аллах, да разбере, че са го излъгали. Голям е шамарът му и тежък... И болката е голяма.

Едва сега се обръща към мен и като се опитва да погледне в очите ми, казва:

— Не си изтръгнал дръвчето от корена, достум^[9], а само си го ашладисал^[10]. Ама не си знаел едно нещо.

— Какво?

— Че рано или късно ашладисаният клон изсъхва и старото пак избива отдолу, от корена. И още нещо не си знаел — че такова дърво не живее дълго, умира от смесената кръв в себе си. Когато Аллах направи ябълка, той иска тя да си остане ябълка, не да правиш от нея череша... Ако искаш да имаш череша, ще посадиш череша. А ти не си посадил череша. Защо искаше да правиш череша от ябълката? Защо не бра от едното — едното, а от другото — другото, както е редно?

Брах, Исинаа, как да не брах. Но исках повече от посаденото... И беше редно според мен.

— За да стигна дотук, където съм сега. На това старо меше, което не е раждало плод никога, но и никога не съжалява за това. И да ти разкажа това, което ти разказах.

— Достум, едно нещо разбрах, като те слушам. Не е редно да го казвам малко преди да си отида от този лъжлив свят, но ще го кажа, да ме прости Аллах — май има истини, които са по-лоши и по-страшни и от лъжата. Това, което ми разказа, е домашно, което ми даваш за онзи свят, но аз не мога да пиша, достум. Дано не ме изпитват дали съм разбрал какво ми каза: няма да мога да отговоря и се страхувам, че пак ще ме върнат тук, да се донауча, а аз не искам. Не искам и не бива да зная повече от това, което знам. То не е много, но ми стига. Защото и него не мога да нося, и то ми тежи. А ти си натрупал много и много се опитваш да разбереш, ама мисли и как ще го носиш. Ако те натрупат със злато и те пуснат във водата, ще потънеш по-бързо, отколкото ако си гол. Дано да си сънувал и Бог да е милостив към тебе...

За пръв път казва Бог, а не Аллах. Да не би...

— Исинаа, защо казваш Бог?

— А какво да кажа? Господ ли?

— Не каза Аллах...

— Вече си мисля, че е едно и също нещо, един и същ човек. Който се грижи за нас, когато ние не можем... И който дано да може да прощава. Повече от хората...

Навярно изглеждаме като последните двама души, оцелели на този свят. След неговия край, който започва и свършва с всеки, дошъл и отишъл си от него. С всичките си грешки и заблуди, радости и скърби, които на този свят са онова, което се разказва за онзи — ад, чистилице, рай... Като душата, която пита, плаче, надява се и понякога отгатва истината. Нищо че понякога е по-жестока и от лъжата, както каза Исинаа.

Нас вече може да ни няма на този свят...

Не зная кога умря Исинаа, може да е било наистина в четвъртък, но аз го намерих в събота. Денем нямаше вече сенки, защото слънцето се умори и есента опипваше времето, подготвяйки го за студа, който щеше да засади в Делиормана. Но нощем пак се появяваха — луната, изцъклена заядливо като неизбежен свидетел, светеше и помагаше на сенките да живеят своя нощен живот. Валеше дъжд и в началото си мислех, че това е причината Исинаа да не идва на дървото.

Не дойде и на третия ден...

Трябваше да го погребва. Беше ми дал указания — за всичко. От първия до последния миг на церемонията. За пръв път щях да присъствам на мюсюлманско погребение и щях да бъда всичко останало, освен покойника. В друг случай, освен този, християнин не бива да присъства на турско погребение.

Първо трябваше да го изкъпя. Исинаа бе починал в леглото си — в стаята му нямаше друго, освен един стол и една синия, на която сигурно не се бе хранил отдавна, защото седеше подпряна зад вратата, покрита с прах още от времето на преселението. За новото преселение на Исинаа не му беше необходима, както и всичко останало, което бе събирал, продавал и подарявал през целия си живот. Изглеждаше спокоен и явно не бе изненадан от срещата — според Корана, а и не само според него, белег, по който се познават праведниците. Вероятно беше умрял, докато спи, защото положението на ръцете, краката и цялото му тяло не издаваха напрежение и болка, а излъчваха утешително спокойствие и примирение, които познавах отпреди.

На лицето му бе замръзнало подобие на тънка усмивка, по-скоро мимолетно отпускане, което освобождаваше чертите му от строгия характер на случилото се.

Присъствието на смъртта. Милосърдие, изпратено от небето.

Исинаа не излъга, като каза, че е подготвен да посрещне пратеника, който ще го поведе по този път. Опитвах се да си представя срещата и да отгатна какво е отвърнал, когато е чул странния шум, който е смутил съня му. Дали е бил като от чекмедже, което е поискал да изтегли и да надзърне в него, а то е потънало навътре? Или последните звуци, които е искал да оформи в дума и да изрече, а те са паднали от устата му като мъниста от скъсана връв...

Дали е искал да попита нещо смъртта?

Исинаа не беше от хората, страдащи от прекомерно любопитство. Нито от онези, които ще скъсат призовката, дошла на негово име. Предполагам, че беше тръгнал като войник, призован на път.

Излязох на двора зад къщата и запалих огън, за да стопля вода. Забих четири кола на площ два на два метра, за да затворя четирите квадрата, около които трябваше да опъна синьо платно и в това заградено пространство да го изкъпя. Така беше заръчал.

Желаеше да бъде погребан в турското гробище, на място, което аз избира. Всичките му претенции се изчерпваха с това. Не искаше нищо излишно — както приживе, така и сега, когато душата му най-сетне беше тръгнала за там, за където я подготвяше.

Само за едно не беше помислил Исинаа — как ще го отнеса до гробището. Беше оставил аз да реша.

Когато го пренасях обратно към стаята, където бе починал и откъдето трябваше да излезе, след като го облека, не ми се стори тежък. Тялото му се бе освободило от всичко излишно, за да не тежи нито на себе си, нито на мен.

На ръце, с много спирания по пътя — като дете, заспало по средата на филма, — го отнесох до бъдещия му дом, който бях приготвил предварително. Изкопах гроба под едно ново, младо меше, поникнало самоволно, вероятно от случайно попаднал жълъд почти по средата на гробището. Мислех си с облекчение, че новото място, което щеше да приюти Исинаа завинаги, не се различава много от старото —

мешето, на което седяхме пред моята къща — и това отново ме наведе на мисълта, че човекът, когото погребвах, беше праведен.

Погребвах Исинаа на 21 октомври, годината не помня. Поставих тялото му в ниша, която изкопах в една от вътрешните стени на гроба — там, където ми беше обяснил, че трябва да положи тялото. Така че когато погледнах, преди да зароя гроба, и казах на глас, че връщам тялото на земята, той видимо бе празен. Но аз знаех, че не беше.

Когато най-накрая седнах до прясната, по-черна от останалата пръст, белязала последния покой на Исинаа, и се загледах надолу към Сакар тепе, се почувствах като човек, току-що пуснал писмо в пощенската кутия. Не ми оставаше нищо друго, освен да чакам отговора.

Знаех, че няма да се забави дълго. И нямаше как да се изгуби — бях единственият получател, до когото можеше да бъде адресирано.

Сбогувах се за последно с Исинаа и му пожелах лек път. При когото и да отиваше моят приятел, отиваше на сигурно място. И справедливостта изискваше този път да бъде посрещнат добре!

Знаех, че и Аллах ще го посрещне добре, и Господ.

И двете имена на плика водеха до един и същ адрес.

Като се разхожда из цялото ми тяло, търсейки слабо и удобно място, където да се настани, болката се застоява в областта на сърцето и си свива гнездо там. Широка, тъпа и смазваща. Изцежда въздуха от гръдния ми кош и ме оставя така — безпаметен, безтегловен и излишен в празната стая. Не чувам и не виждам нищо, освен лицето ѝ — в близък план, силно осветено от камерата и далечно като от стар документален филм, който току-що беше свършил. Последното, което прекосява съзнанието ми, е изчезналият гълъб, който се появява отнякъде внезапно и каца на покрива, но не е черен като моя, а бял... като душа, която навярно знае къде я обичат...

[1] Чучулиги (тур.). ↑

[2] Свраки (тур.). ↑

- [3] Яйчар — човек, който изкупува яйца (тур). ↑
- [4] Насила хубост не става (тур.). ↑
- [5] Нагласена работа (тур.). ↑
- [6] Мярка (тур.). ↑
- [7] Помени (тур.). ↑
- [8] Човек, който подковава коне (тур.). ↑
- [9] Приятел (тур.). ↑
- [10] Присаждане, облагородяване (тур.). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.